ISSN 2617-5940

ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

ЗБІРНИК наукових праць

ДЕРЖАВНОГО ПОДАТКОВОГО УНІВЕРСИТЕТУ

ЕЛЕКТРОННЕ НАУКОВЕ ВИДАННЯ № 2 2023

ISSN 2617-5940

Державний податковий університет

Збірник наукових праць Державного податкового університету

Електронне наукове видання № 2, 2023

ISSN 2617-5940
УДК 33 + 657

Збірник наукових праць Державного податкового університету : електронне наукове видання (категорія Б) / гол. ред. О. Гордей ; Державний податковий університет. 2023. № 2. URL : https://dpu.edu.ua/potochnyi-nomer-zbirnyka-2022

Журнал розміщено в профільних міжнародних наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах:

- **Vernadsky National Library of Ukraine**
- **Google Academy**
- **Crossref**
- **The European Reference Index for the Humanities and the Social Sciences**
- **(ERIH PLUS)**
- **CiteFactor**
- **MIAR**
- **Open Academic Journals Index**
- **INFOBASEINDEX**
- **Turkish Education Index**

Затверджено Вченою радою Державного податкового університету (протокол № 6 від 30 листопада 2023 року)

Редакційна колегія не завжди поділяє позицію авторів.
За точність викладеного матеріалу відповідальність покладено на авторів.
Рукописи рецензуються редакційною колегією та перевіряються в системі унікальності текстів «UNICHECK».
Зміни тексту та скорочення, що впливають на зміст матеріалів, а також їх перейменування вносяться редакцією за погодженням авторів.
У разі передруку матеріалів посилання на «Збірник наукових праць Державного податкового університету» обов'язкове.

Адреса редакції: вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08205, Україна

E-mail: 32.10@dpu.edu.ua

Вебсайт (вебсторінки) наукового видання:

https://dpu.edu.ua/zbirnyk-naukovykh-prats-derzhavnoho-podatkovoho-universytetu

Редакційна колегія:

голова редколегії: **Гордей Оксана**, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
відповідальний секретар: **Діденко Людмила**, *кандидат економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)*

Склад редакційної колегії:

Барін Кумар Рой, *PhD, Коледж Маулана Азад, Калькутта (Індія)*
Бедіанашвілі Гіві, *доктор економічних наук, Інститут досліджень економічних та соціальних проблем глобалізації Європейського університету Грузії (Грузія)*
Белінська Лариса, *доктор економічних наук, Вільнюський університет (Литва)*
Береславська Олена, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
Білик Олена, *доктор наук з державного управління, доцент, Національний університет «Львівська політехніка» (Україна)*
Боссіо Флавіо, *PhD, Parthenope Університет Неаполю (Італія)*
Глонті Владімер, *доктор наук, Державний університет імені Шота Руставелі (Грузія)*
Гулей Анатолій, *доктор економічних наук, професор, Українська міжбанківська валютна біржа, Західноукраїнський національний університет (Україна)*
Гусятинський Микола, *кандидат технічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)*
Давиденко Надія, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
Дзюбинська Агнешка, *PhD, Економічний університет у Катовицях (Польща)*
Ед-Давалі Сліман, *PhD, Національна школа комерції і менеджменту, Університет Chouaib Doukkali (Марокко)*
Зекірі Юзуф, *PhD, Південно-східний європейський університет (Республіка Північна Македонія)*
Коваленко Юлія, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
Кола Форцім, *PhD, Університет Марліна Барлеті (Албанія)*
Корнєєв Володимир, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
Мартиненко Валентина, *доктор економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)*
Маршалок Тарас, *доктор економічних наук, доцент, НРЗВО «Кам'янець-Подільський державний інститут» (Україна)*
Онишко Світлана, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
Тетяна Паєнтко, *доктор економічних наук, професор бізнес школи Берлінського університету прикладних наук економіки і техніки (Німеччина)*
Петруці Рафаель, *PhD, Віденський університет економіки і бізнесу (Австрія)*
Проскура Катерина, *доктор економічних наук, професор, Київський науково-дослідний інститут судових експертиз (Україна)*
Сагаян Мартін, *PhD, Карунський технологічно-науковий інститут (Індія)*
Слюсарева Людмила, *доктор економічних наук, доцент, Державний податковий університет (Україна)*
Стежко Надія, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
Хасан Рохаіл, *PhD, Технологічний університет PETRONAS (Малайзія)*
Чуницька Ірина, *доктор економічних наук, професор, Державний податковий університет (Україна)*
Шимберова Іветта, *PhD, Технологічний університет Брно (Чехія)*
Язлюк Борис, *доктор економічних наук, професор, Західноукраїнський національний університет (Україна)*
Які Анджей, *доктор наук, Краківський економічний університет (Польща)*

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
ДЕРЖАВНОГО ПОДАТКОВОГО УНІВЕРСИТЕТУ
Спеціальності: 051 «Економіка», 071 «Облік і оподаткування»,
072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»,
073 «Менеджмент», 075 «Маркетинг»,
281 «Публічне управління та адміністрування»
Засновник та видавець
Державний податковий університет
Електронне наукове видання № 2, 2023
УДК 33 + 657

ЗМІСТ

Бірюк Д., Онишко С.
Просторові характеристики та зв'язки в системі реалізації
потенціалу фінансів у суспільному розвитку 6

Петренко Л., Ніжегородцев В., Дубініна А., Іванова Л.
Інформаційна система DocDream у забезпеченні
автоматизації маркетингової діяльності установи 23

Давиденко Н., Скрипник Г., Буряк А., Буряк І.
Фінансове забезпечення розвитку кластерів в Україні:
проблеми та перспективи 39

Коляда Т., Бенч Л., Пожиткова П.
Державний борг України в умовах військової агресії:
виклики та тенденції розвитку 62

Криниця С.
Сучасні тренди розвитку цифрових технологій та їх вплив
на публічні фінанси 82

Павленко В.
Управління бюджетним дефіцитом:
зарубіжний досвід та уроки для України 121

Гордей О., Новицька О., Курманчук Ю., Ульянчик Д.
Антилегалізаційний фінансовий моніторинг
щодо корупційних дій в Україні 139

CONTENTS

Biriuk D., Onyshko S.
Spatial Characteristics and Relationships in the System
of Realizing the Potential of Finance in Social Development 6

Petrenko L., Nizhegorodtsev V., Dubinina A., Ivanova L.
DocDream Information System in Providing Automation
of Marketing Activities of the Institution 23

Davydenko N., Skrypnyk G., Buriak A., Buriak I,
Financial Support of Cluster Development in Ukraine:
Problems and Prospects..... 39

Koliada T., Bench L., Pozhytkova P.
Public Debt of Ukraine Under the Conditions
of Military Aggression: Challenges and Development Trends..... 62

Krynytsia S.
The Current Trends in the Digital Technologies
Development and their Impact on Public Finances 82

Pavlenko V.
Budget Deficit Management:
Foreign Experience and Lessons for Ukraine 121

Hordei O., Novytska O., Kurmanchuk Y., Ulyanchyk D.
Anti-money laundering financial monitoring
of corrupt practices in Ukraine..... 139

УДК 336.02
JEL B 49, G 18, G 20
DOI 10.33244/2617-5940.2.2023.6-22

Д. Бірюк,
докторант кафедри публічних фінансів
e-mail: Dima4444@ukr.net
ORCID ID 0009-0001-0273-9867;
С. Онишко,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри фінансових ринків та технологій,
Державний податковий університет
e-mail: Onyshko_sv@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-5811-2724

ПРОСТОРОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ЗВ'ЯЗКИ В СИСТЕМІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ФІНАНСІВ У СУСПІЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

У статті обґрунтовано важливість інтеграційного поєднання усієї сукупності факторів, що обумовлюють побудову та розвиток фінансових відносин, які визначають глибинну сутність категорії фінансів. Наголошено, що у процесі формування фінансового базису держави поряд із врахуванням сутнісного та змістовного наповнення фінансових відносин не менш важливим постає просторовий аспект їх функціонування та менеджменту. Зазначено, що використання понять «сфера» та «середовище» під час надання фінансовим відносинам просторових характеристик доцільне в розумінні цих понять як сукупності умов, в яких, власне, відбувається рух таких відносин. Можливість фінансових відносин вільно розвиватися та проявитися якомога повніше може бути адекватно вираженою через поняття «простір», під яким розуміється вільний, великий обшир, необмежена протяжність для взаємозв'язку і взаємодії відносин усіх суб'єктів економіки.

Визначено, що концептуальною основою загального розвитку фінансових відносин має стати розбудова і зміцнення фінансового простору, межі якого поряд із ринковими механізмами кругообігу капіталу об'єднають

усі інші можливі джерела фінансових надходжень, фінансової допомоги, державних запозичень тощо.

Зважаючи, що ключову ознаку розвитку сучасного суспільства становить феномен цифровізації, з'ясування можливостей сучасних розвитку й організації фінансових відносин невіддільне від формування цифрового простору, що надає змогу скоригувати характер руху таких відносин в органічній єдності із фінансовим простором. Аргументовано, що результат взаємопроникнення фінансового та цифрового просторів лежить не в площині формування простої сукупності або розширенні фінансового простору, а у взаємозв'язку та взаємодії у межах загального фінансово-цифрового простору з метою найповнішої реалізації потенціалу фінансових відносин.

Наголошено, що концепція зазначеного підходу заснована на принципі узгодження у просторі сукупності методів і механізмів, по-перше, фінансового забезпечення проведення реформ в усіх сферах діяльності, зокрема й у сфері цифровізації, а, по-друге, – створення на новому технологічному рівні сприятливих умов для організації і здійснення власне процесу таких реформ. Сформовані тренди цифрової трансформації фінансової сфери змінюють як моделі функціонування фінансових установ, так і роль фінансової системи загалом у забезпеченні економічного розвитку через поширення фінансових інновації, розробку нових фінансових продуктів та можливості розширення доступу як до внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансових ресурсів.

Доведена необхідність введення у науковий обіг та надано визначення поняттю «фінансово-цифровий простір», що сприятиме підвищенню рівня наукової обґрунтованості стратегічних напрямів практичної реалізації потенціалу фінансів під час вирішення завдань економічного розвитку.

Ключові слова: *фінанси, фінансові відносини, сутність, розвиток, потенціал, простір, фінансовий простір, цифровий простір, фінансово-цифровий простір.*

D. Biryuk,
doctoral student of the Public Finance Department
e-mail: Dima4444@ukr.net
ORCID ID 0009-0001-0273-9867;
S. Onyshko,
Dr. Econ. of Sciences Professor,
Professor of the Financial Markets Department and Technologies,
State Tax University
e-mail: Onyshko_sv@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-9073-6166

SPATIAL CHARACTERISTICS AND CONNECTIONS IN THE SYSTEM OF REALIZING THE FINANCES'S POTENTIAL IN SOCIAL DEVELOPMENT

The article substantiates the importance of an integrative combination of the entire set of factors that determine the construction and development of financial relations, which determine the deep essence of the category of finance. It is emphasized that when forming the financial base of the state, along with taking into account the essential and meaningful content of financial relations, the spatial aspect of their functioning and management is no less important. It is noted that the use of the concepts of sphere and environment when giving spatial characteristics to financial relations is appropriate in understanding these concepts as a set of conditions in which the movement of such relations actually takes place. The possibility of financial relations to develop freely and manifest itself as fully as possible can be adequately expressed through the concept of space, which means a free, large area, unlimited length for the interconnection and interaction of relations of all economic subjects.

It was determined that the conceptual basis of the general development of financial relations should be the development and strengthening of the financial space, the boundaries of which, along with the market mechanisms of capital

circulation, will unite all other possible sources of financial income, financial assistance, state borrowing, etc.

Considering that the key feature of the development of modern society is the phenomenon of digitalization, the clarification of the possibilities of modern development and organization of financial relations is inseparable from the formation of the digital space, which makes it possible to adjust the nature of the movement of such relations in organic unity with the financial space. It is argued that the result of the interpenetration of the financial and digital spaces lies not in the formation of a simple aggregate or the expansion of the financial space, but in the interconnection and interaction within the general financial and digital space in order to fully realize the potential of financial relations.

It was emphasized that the concept of the mentioned approach is based on the principle of coordination in the space of a set of methods and mechanisms, firstly, financial support for carrying out reforms in all spheres of activity, including in the field of digitalization, and, secondly, creation at a new technological level favorable conditions for the organization and implementation of the actual process of such reforms. The emerging trends of the digital transformation of the financial sphere are changing both the functioning models of financial institutions and the role of the financial system in general in ensuring economic development through the spread of financial innovations, the development of new financial products and the possibility of expanding access to both internal and external sources of financial resources.

The need to introduce it into scientific circulation is proven and the concept of "financial and digital space" is defined, which will contribute to increasing the level of scientific validity of strategic areas of practical implementation of the potential of finance in solving the tasks of economic development.

***Keywords**: finance, financial relations, essence, development, potential, space, financial space, digital space, financial-digital space.*

1. Вступ

Успішне функціонування соціально-економічного розвитку держави вирішальним чином визначається наявністю міцного фінансового базису. У сучасних умовах, що характеризуються критичним рівнем нестабільності та витрат на оборонні цілі внаслідок військової агресії росії, це завдання є надзвичайно актуальним і потребує першочерговості його вирішення.

Реалізація таких потреб виражається насамперед у формуванні ефективної фінансової політики, спрямованої на підтримку національної безпеки у взаємозв'язку із забезпеченням стійкості національної економіки, що скоординовані адекватними змінами у фінансових відносинах через інтеграційне поєднання усіх факторів, які зумовлюють побудову і розвиток таких відносин.

Проблематика фінансових відносин, що формують глибинну сутність такого суспільного явища, як фінанси, їх роль у формуванні фінансового базису функціонування держави, здійсненні фінансової діяльності суб'єктами господарювання, інтеграції у світовий фінансовий простір тощо, перебувала і продовжує перебувати в полі наукових досліджень багатьох науковців, що підтверджується великим масивом вітчизняних і зарубіжних публікацій.

Актуальні проблеми теоретичної концептуалізації фінансів, що становить фундамент вирішення фінансових та суміжних з ними проблем на різних етапах практики суспільного розвитку, досліджували провідні вчені, серед яких В. Андрущенко, Д. Ванькович, О. Василик, А. Даниленко, В. Дем'янишин, В. Зимовець, О. Кириленко, І. Луніна, С. Мочерний, В. Опарін, В. Сутормінa, В. Федосов, С. Юрій.

Питання сутності й управління фінансами становили предмет наукових досліджень таких зарубіжних учених, як С. Брю, Е. Дональд, Дж. Дорнбуш, К. Кемпбелл, Р. Масгрейв, Р. Макконнелл, П. Самуельсон, Р. Солоу, Я. Тінберген, С. Фішер та інші.

Водночас поряд із глибокими напрацюваннями у царині фінансів продовжує залишатися ряд проблем, невирішеність яких суттєво ускладнює використання їх потенціалу. Незважаючи на гостру необхідність формування

адаптаційних властивостей фінансових відносин до сучасних стану і потреб, без належного висвітлення залишаються окремі фундаментальні теоретико-прикладні засади розвитку фінансів, що перешкоджає удосконаленню фінансової політики. Серед них неоднозначність термінологічного апарату в контексті фінансових відносин і форм їх реалізації та простору, в якому вони функціонують. Це також обмеженість теоретико-методологічних основ для з'ясування причинно-наслідкових зв'язків між окремими чинниками, що обумовлюють побудову і розвиток фінансових відносин, що негативно впливає на дослідження процесів забезпечення їх стратегічного розвитку, адаптованого до нових просторових реалій. Водночас значимість виявлення та оцінки просторових аспектів функціонування і менеджменту фінансових відносин підтверджується досвідом світової практики, дозволяючи більш повно відображати перманентні зміни і чинники їх динаміки та приймати адекватні управлінські рішення.

Мета статті полягає у дослідженні сутності та врахуванні просторових аспектів побудови і функціонування фінансових відносин під час визначення та реалізації потенціалу фінансів у процесі фінансових перетворень сучасної реальності.

2. Методи дослідження. В основу вибору методології дослідження покладені відносини та взаємозалежності, що пов'язані з новим рівнем інтегрованості окремих факторів у процесі реалізації потенціалу фінансів, що характеризується багатоаспектністю та різноманітністю форм і наслідків, у яких вони втілюються. Для досягнення поставленої мети використано ряд загальнонаукових і спеціальних методів, серед яких: термінологічний аналіз, методи діалектичний, конкретизації, узагальнення, порівняння, системно-структурний.

3. Виклад основного матеріалу

Практична реалізація можливостей вирішення Україною критичних завдань, сформованих сучасною військовою реальністю, та виходу на траєкторію поствоєнного соціально-економічного відновлення і поступу

вимагає колосальних обсягів ресурсного потенціалу. Ключове місце серед останнього посідає фінансовий потенціал як структуроформуючий та забезпечуючий вирішення означених завдань. Звідси зростання уваги до особливостей функціонування фінансових відносин в умовах сучасних викликів, з'ясування їх впливу на причинно-наслідкові зв'язки як передумову тактично-стратегічних напрямів фінансово-практичних реформувань.

Фінансові відносини відносять до «…фундаментальних засад, що формують категорію фінанси» [1, с. 195], сутність якої лежить у площині «…забезпечувального суспільного інституту» [2, с. 97]. Це диктує потребу формування забезпечувального інституту, адаптованого до сучасних реалій, як основного завдання, розглядати крізь призму відповідного методологічного базису, в основі якого детермінування, насамперед, внутрішньою сутністю вихідних понять і категорій, принципів, підходів і методів, що здатне сприяти перетворенню їх у відповідний ресурс фінансової практики.

У контексті зазначеного вважатимемо, що один із важливих методологічних висновків полягає у тому, що основні аспекти відповіді на внутрішній зміст та сутність фінансів, які в подальшому дозволять перейти до особливостей організації та реалізації їх потенціалу в конкретних умовах, лежать у площині фінансових відносин. Вони виникають у різних формах та сферах й обумовлюють ефективність практичної фінансової діяльності через використання відповідного інструментарію. Саме через сукупність фінансових відносин можна найповніше відобразити сутність фінансів, а тому вони становлять вихідну категорію у категоріальному апараті теорії фінансів. Тому, розкриваючи потенціал фінансів як категорії теоретичного абстрактного рівня, важливо говорити саме про фінансові відносини, що й формує логіку дослідження предмета цієї статті.

Наступний принципово важливий висновок випливає з бачення науковців, згідно з яким «…потрібно шукати витоки уявлень про економіку і фінанси як про сферу людських мотивацій та інтересів, а не сукупність товарів чи систему деперсоналізованих, позбавлених індивідуальності

відносин» [3, с. 15]. Зважаючи, що об'єктом фінансових відносин є валовий внутрішній продукт (ВВП), а суб'єктами всі фізичні і юридичні особи та державні структури, у межах розподілу і перерозподілу ВВП між суб'єктами фінансових відносин виникають багатогранні за змістом відносини, що породжують проблему врахування та узгодження різних інтересів. У разі відсутності такого узгодження посилюватимуться негативні прояви щодо кожної категорії суб'єктів фінансових відносин, що перешкоджатиме досягненню цілей їх ефективного функціонування.

До інших методологічних висновків, на нашу думку, варто віднести й бачення, згідно з яким нагальне завдання ефективності фінансових відносин диктує потребу інтеграційного поєднання факторів, що зумовлюють їх побудову і розвиток. У цьому контексті поряд із пізнанням сутнісного наповнення фінансових відносин, які можна розглядати як внутрішній чинник якості побудови і розвитку цих відносин, не менш важливим є осмислення й загальних (зовнішніх) передумов їх руху для забезпечення фінансової потужності держави. Здебільшого зовнішні передумови пов'язують із поняттями «середовище», «сфера», «простір» тощо, що знаходить своє відображення, зокрема, й під час визначення окремих фінансових категорій. Наприклад, з поняттям фінансового середовища пов'язують визначення фінансової політики: «Це сукупність заходів, методів, важелів, інструментів, зорієнтованих на реалізацію фінансової стратегії щодо формування певного фінансового середовища» [4].

Варто зазначити, що поняття «середовище» і «сфера» змістовно близькі. Згідно із словниковим трактуванням сфера – це сукупність умов, середовище, в яких будь-що відбувається [5, с. 489], а середовище безпосередньо визначається як сфера [5, с. 265]. Тобто правомірність використання поняття «середовище» (яке може бути внутрішнім і зовнішнім, макро- і мікросередовищем) пов'язана з потребою відображення сукупності умов, у яких що-небудь відбувається. Саме у такий спосіб можна сприймати посилання на природне середовище, інформаційне, фінансове, бізнес-середовище тощо.

Водночас під поняттям «простір» розуміється вільний, великий обшир, необмежена протяжність [5, с. 53], що відразу налаштовує на можливості розвитку. Зокрема, з поняттям простору пов'язують одне із визначень глобалізації, а саме те, що вона «…може розглядатися як процес трансформації просторової організації суспільних відносин і всього світового господарства…» [6, с. 16].

Однак поняття «простір» заслуговує особливої уваги не лише тому, що згідно з словниковим трактуванням це об'єктивна форма існування матерії, яка характеризується протяжністю і обсягом. Основний аргумент лежить у площині його конкретизації за допомогою понять «відкрити» і «знайти». Відкрити простір означає можливість вільно розвиватися, а знайти простір – мати можливість проявитися якомога повніше [5, с. 53]. Тобто поняття «простір» характеризує потенційну здатність фінансових відносин і вільно розвиватися, і проявлятися якомога повніше для досягнення поставлених цілей.

На користь поняття «простір» може слугувати позиція, про яку вже зазначали раніше, що «…в узагальненому тлумаченні простір – це поле взаємозв'язку і взаємодії відносин (у різних формах їх прояву) усіх суб'єктів економіки. Зазначене розуміння… й слугує основою для визначення глибинної сутності фінансового простору, а саме як багатоаспектної сукупності… фінансових відносин, пов'язаних із формуванням фінансових ресурсів, їх використанням і регулюванням, розподілом і перерозподілом між учасниками фінансових відносин й опосередкованих через відповідний інструментарій…» [7, с. 124], а також висновок, що «…для забезпечення ефективності фінансової політики та фінансової системи вирішальним є їх розгляд в єдності з фінансовим простором» [7, с. 367].

До методологічно важливих можна віднести й розуміння, що «…фінансовий простір має своєю матерією фінансову політику, а фінансова політика існує як творення фінансового простору. …Окреслений зв'язок має двосторонній характер: фінансова політика, з одного боку, є продуктом фінансового простору, а з іншого – його структуроформуючим елементом, у

розвиток якого вона вносить унікальний доробок». Можна продовжити, що формування та якість фінансового базису держави, як суспільного призначення фінансів, забезпечується якраз цією єдністю «…за рахунок більш глибокого проникнення у наповнення та структурно-функціональний зміст фінансової політики і фінансової системи, у багатогранні зв'язки між ними та навколишнім середовищем» [7, с. 418].

Отже, у теоретичній площині фінансовий простір належить до тих фінансових категорій, що надають державі можливість через взаємозв'язок категорій «фінансові відносини», «фінансова політика» і «фінансова система» досягати цілей соціально-економічного розвитку, проте за умови постійного розширення та зміцнення цього простору. Це зі свого боку потребує структурно-функціональної здатності перелічених категорій і явищ гнучко реагувати, бути адаптивними до різноманітних змін в економічній системі та світовому просторі для забезпечення їхньої синхронізації і збалансованості. Адже серед низки об'єктивних чинників, що визначають можливість та швидкість будь-яких реформувань, найбільш вагомим є фінансовий, обумовлений рівнем розвитку фінансового сектору.

Усунення жорсткого послаблення фінансової системи, що відбулося за відомих причин, сьогодні перетворилося у ключове державне завдання. Його вирішення на різних етапах розвитку завжди було вкрай складним. Зокрема, зазначалося, що повноцінне функціонування ринкових механізмів кругообігу капіталу через ринкові канали (кредитний канал, фондовий ринок) у короткі терміни відновити неможливо, а реанімація фінансового сектору потребуватиме тривалого часу [8, с. 6].

Із зазначених позицій концептуальною основою загального розвитку фінансових відносин має стати розбудова і зміцнення фінансового простору, межі якого поряд із ринковими механізмами кругообігу капіталу об'єднають усі інші можливі джерела фінансових надходжень, фінансової допомоги, державних запозичень тощо. Віддаючи належне просторовим підходам як методологічному інструментарію вирішення науково-практичних фінансових

завдань, отримання більш реалістичних результатів потребує поглибленого аналізу трансформаційних змін, пов'язаних із глобальною цифровізацією.

Водночас, як наголошується науковцями, «цифрові технології, які стали на сьогодні однією з найбільш потужних рушійних сил світової економіки, змінюють парадигму розвитку суспільства, зменшуючи залежність економічного зростання від наявних у країні природних ресурсів, чисельності працездатного населення, основного капіталу та інших екстенсивних факторів, яким властива найбільша ентропія, тобто хаотичне розсіювання» [9]. Це повністю корелює з положенням, згідно з яким «Кожний новий етап цивілізаційного розвитку відмічається розширенням наукових знань про фінансовий світ, методів і технологій їх аналізу, формуванням різноманітних концепцій і теорій їх економічної природи, сутності і ролі, і розвитку» [10, с. 4]. Зазначене визнання ролі парадигмальних змін призводить та зобов'язує держави змінювати парадигму і економічного розвитку, і фінансову зокрема.

Практика свідчить, що цифрові трансформації особливо сильно проявляються саме у фінансовій сфері. Очевидно, що подібні процеси формують багато нових викликів у сфері фінансових відносин і вносять суттєві зміни у їх пізнання та побудову. Наприклад, бурхливий розвиток інформаційних технологій на початку XXI століття призвів у світі до зростаючого попиту на цифрові фінансові послуги. На це вказують дані World Competitiveness Ranking [11], згідно з якими, зокрема Україна, серед 60 країн, включених до цифрового рейтингу, за період 2017–2021 рр. піднялася у рейтингу з 60-ї до 54-ї позиції.

Технологічну конкурентність вітчизняні науковці [12] з посиланням на зарубіжні джерела [13] вважають одним із ключових факторів сталого економічного розвитку країн ЄС, а феномен цифровізації загалом відносять до ключових ознак розвитку сучасного суспільства. Тому, відштовхуючись від контексту твердження про те, що «…розгляд будь-якого явища сьогодні потрібно локалізувати в парадигмах історичного процесу за лінією

«премодерн» (традиційне суспільство) – модерн (новий час) – постмодерн [14, с. 643], можна стверджувати про формування у надрах постмодерну сучасної парадигми фінансової цифровізації. Саме рівень зазначеної парадигми наближає нас до з'ясування ознак і можливостей сучасних розвитку і організації фінансових відносин, незважаючи на те, що стосовно неї ще не вироблено чітких механізмів взаємозв'язків.

З іншого боку, повертаючись до визначальної ролі просторових характеристик для успішного розвитку фінансових відносин для цілей формування фінансового базису держави, вважаємо, що якісно нові можливості для цього надає взаємопроникнення фінансового та цифрового просторів. Водночас результат вбачається не у формуванні простої сукупності або розширенні фінансового простору, а у взаємозв'язку та взаємодії в межах загального фінансово-цифрового простору з метою найповнішої реалізації потенціалу фінансових відносин. До цього спонукає власне глибинна сутність поняття «простір», про йшлося вище.

Введення у науковий обіг поняття «фінансово-цифровий простір» для забезпечення розвитку фінансових відносин, зокрема їх адаптивного розвитку, можна розглядати як відповідь на сучасні виклики, мета якого у використанні потенціалу цих відносин для удосконалення суспільних процесів. Концепція такого підходу заснована на принципі узгодження в просторі сукупності методів і механізмів, по-перше, фінансового забезпечення проведення реформ в усіх сферах діяльності, зокрема й у сфері цифровізації, а, по-друге, – створення на новому технологічному рівні сприятливих умов для організації і здійснення власне процесу таких реформ. Отже, фінансово-цифровий простір на основі певного структурування суспільного простору та здійснення суспільних зв'язків визначає новий спосіб фінансової взаємодії. Остання, втілена через методологію пізнання фінансових відносин у різних формах їх прояву, на нашу думку, становить основу реалізації глибинної сутності, ключових ознак і тенденцій сучасного фінансового світу.

З огляду на це та беручи за основу визначення фінансового простору [7], поняття «фінансово-цифровий простір» пропонуємо інтерпретувати як багатоаспектну сукупність відносин, методів і механізмів, пов'язаних із формуванням фінансових ресурсів, їх використанням і регулюванням, розподілом і перерозподілом, опосередкованих та/або трансформованих використанням цифрового інструментарію, які в своїй єдності спрямовані на забезпечення фінансової стабільності як основи соціально-економічного розвитку.

Взаємопроникнення фінансового і цифрового середовищ, у їх розумінні як сукупності умов, в яких будь-що відбувається [5, с. 489], дозволяє сформувати, розширити та навіть створити новий фінансово-цифровий простір, який надасть можливість фінансовим відносинам і вільно розвиватися, і проявитися якомога повніше для реалізації потенціалу фінансів відповідно до реалій конкретного стану розвитку держави. Проте не менш важливо враховувати, що поряд із можливостями існують й певні загрози, що ускладнюють розуміння оновленого змісту взаємозв'язків та застосування регулюючих впливів. Сформовані тренди цифрової трансформації фінансової сфери змінюють як моделі функціонування фінансових установ, так і роль фінансової системи загалом у забезпеченні економічного розвитку через поширення фінансових інновації, розробку нових фінансових продуктів та можливості розширення доступу як до внутрішніх, так і зовнішніх джерел фінансових ресурсів.

На тлі високої швидкості та масштабності змін, що відбуваються у фінансово-цифровому просторі держави та світу, актуалізується потреба у їх системній оцінці для прийняття адекватних управлінських рішень.

Висновки

Отже, раціональна організація фінансових відносин поряд із сутнісним та змістовним обґрунтуванням включає як невід'ємну частину їх просторовий аспект. Просторові зв'язки фінансових відносин тісно пов'язані з динамічними процесами, які відбуваються у просторових сферах економіки

та широкому застосуванні високих технологій. Стратегія активної реакції на стан і ознаки фінансово-цифрового простору як однієї із своїх передумов передбачає доцільність введення у науковий обіг поняття «фінансово-цифровий простір» як елемента цілісної системи наукового обґрунтування і реалізації потенціалу фінансів у суспільному розвитку та фокусуватися на ньому як новому способі взаємодії різних фінансових відносин і практик на основі широкого використання найважливішого ресурсу сьогодення цифрових технологій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ковальчук С. В., Форкун І. В. Фінанси : навч. посібн. Львів : Новий світ-2000, 2006. 568 с.

2. Опарін В. М. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти) : монографія. К. : КНЕУ, 2005. 240 с.

3. Андрущенко В. Л. Фінансова думка Заходу у XX столітті: теоретична концептуалізація і наукова проблематика державних фінансів. Львів : Каменяр, 2000. 305 с.

4. Правдюк О. Л. Фінансова політика в аграрній сфері економіки: важелі та інструменти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.08 / ННЦ «Інститут аграрної економіки». Київ, 2011. 20 с.

5. Новий тлумачний словник української мови у 3-х т. Т. 3. К. : Видавництво «АКОНІТ», 2008. 862 с.

6. Held D. et al. Global Transformations. *Cambridge Polity Press*. 1999.

7. Фінансовий простір України в умовах глобалізаційних і деглобалізаційних трансформацій : монографія / за наук. ред. д-ра екон. наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України С. В. Онишко. Ірпінь : Державний податковий університет, 2023. 686 с. URL : https://ir.dpu.edu.ua/items/a01d46e8-0269-4b3b-a931-c8913a4e9c6a (дата звернення: 10.11.2023).

8. A. confidence crisis? Restoring trust in financial services /edited by John Springford. L. : SMF, 2011. 131 p. URL : http://www..smf.co.uk/wp-content/uploads/2011/07/Publication-A-Confidence-Crisis-Restoring-trus-in-financial-services.pdf (дата звернення: 10.11.2023).

9. Ханін І. Г. Інформаційно-технологічні передумови формування постіндустріального суспільства як концепції нової глобальної цивілізації. *Ефективна економіка.* 2012. № 9. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1765 (дата звернення: 08.11.2023).

10. Леоненко П., Федосов В., Юхименко П. Фінансова наука: ґенеза, еволюція та розвиток. *Ринок цінних паперів України.* 2017. № 1–2. С. 4.

11. World Competitiveness Ranking. URL : https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness/ (дата звернення: 08.11.2023).

12. Савенко Д. О. Цифровізація в системі факторів нарощування потенціалу розбудови інституційного забезпечення фінансового ринку. *Збірник наукових праць Державного податкового університету* : електронне наукове видання. 2023. № 1. С. 155–182. DOI 10.33244/2617-5940.1.2023.155-182.

13. Weresa, Anna Marzenna. Technological competitiveness of the EU member states in the era of the fourth industrial revolution. *Economics and Business Review*. 2019. 5: 50–71. URL : https://ideas.repec.org/a/vrs/ecobur/v5y2019i3p50-71n5.html (дата звернення: 09.11.2023).

14. Базилевич В. Д., Ільїн В. В. Метафізика економіки. Київ, 2007. 718 с.

REFERENCES

1. Koval`chuk S. V., Forkun I. V. Finansi : navch. posibn. L`viv : Noviy svit 2000, 2006. 568 s.

2. Oparin V. M. Finansova sistema Ukrayini (teoretiko-metodolohichni aspekti) : monohrafiya. K. : KNEU, 2005. 240 s.

3. Andrushchenko V. L. Finansova dumka Zakhodu uKhKh stolitti: teoretichna kontseptualizatsiya i naukova problematika derzhavnikh finansiv. L`viv : Kamenyar, 2000. 305 s.

4. Pravdyuk O. L. Finansova politika v ahrarniy sferi ekonomiki: vazheli ta instrumenti : avtoreferat disertatsiyi na zdobuttya naukovoho stupenya kandidata ekonomichnikh nauk : 08.00.08 / NNTS «Institut ahrarnoyi ekonomiki». Kiyiv, 2011. 20 s.

5. Noviy tlumachniy slovnik ukrayins`koyi movi u 3-kh t. T. 3. K. : Vidavnitstvo «AKONIT», 2008. 862 s.

6. Held D. et al. Global Transformations. *Cambridge Polity Press*. 1999.

7. Finansoviy prostir Ukrayini v umovakh hlobalizatsiynikh i dehlobalizatsiynikh transformatsiy : monohrafiya / za nauk. red. d-ra ekon. nauk, profesora, zasluzhenoho diyacha nauki i tekhniki Ukrayini S. V. Onishko. Irpin` : Derzhavniy podatkoviy universitet, 2023. 686 c. URL : https://ir.dpu.edu.ua/items/a01d46e8-0269-4b3b-a931-c8913a4e9c6a (accessed: 10.11.2023).

8. A. confidence crisis? Restoring trust in financial services /edited by John Springford. L. : SMF, 2011. 131 p. URL : http://www..smf.co.uk/wp-content/uploads/2011/07/Publication-A-Confidence-Crisis-Restoring-trus-in-financial-services.pdf (accessed: 10.11.2023).

9. Khanin I. H. Informatsiyno-tekhnolohichni peredumovi formuvannya postindustrial`noho suspil`stva yak kontseptsiyi novoyi hlobal`noyi tsivilizatsiyi. *Efektivna ekonomika*. 2012. № 9. URL : http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1765 (accessed: 08.11.2023).

10. Leonenko P., Fedosov V., Yukhimenko P. Finansova nauka: ґeneza, evolyutsiya ta rozvitok. *Rinok tsinnikh paperiv Ukrayini*. 2017. № 1–2. S. 4.

11. World Competitiveness Ranking. URL : https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/rankings/world-digital-competitiveness/ (accessed: 08.11.2023).

12. Savenko D. O. TSifrovizatsiya v sistemi faktoriv naroshchuvannya potentsialu rozbudovi institutsiynoho zabezpechennya finansovoho rinku. *Zbirnik naukovikh prats` Derzhavnoho podatkovoho universitetu* : elektronne naukove vidannya. 2023. № 1. S. 155–182. DOI 10.33244/2617-5940.1.2023.155-182.

13. Weresa, Anna Marzenna. Technological competitiveness of the EU member states in the era of the fourth industrial revolution. *Economics and Business Review*. 2019. 5: 50–71. URL : https://ideas.repec.org/a/vrs/ecobur/v5y2019i3p50-71n5.html (accessed: 09.11.2023).

14. Bazilevich V. D., Il`yin V. V. Metafizika ekonomiki. Kiyiv, 2007. 718 s.

УДК 004:658.64
JEL C 80, L 86, M 31
DOI 10.33244/2617-5940.2.2023.23-38

Л. Петренко,
канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри інформатики та системології, КНЕУ ім. Вадима Гетьмана
e-mail: lpetrenko@kneu.edu.ua
ORCID ID 0000-0002-4794-2566;
В. Ніжегородцев,
канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри комп'ютерних та інформаційних технологій і систем, Державний податковий університет
e-mail: nizhegorodcev@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-9434-0564;
А. Дубініна,
магістрант 2 року навчання спеціальності «Маркетинг»
e-mail: petrenkonastia1909@gmail.com
ORCID ID 0009-0006-4388-1110;
Л. Іванова,
ст. викладач кафедри аудиту, КНЕУ ім. Вадима Гетьмана
e-mail: ivanovali@kneu.edu.ua
ORCID ID 0000-0001-8281-0370

ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА DOCDREAM У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ АВТОМАТИЗАЦІЇ МАРКЕТИНГОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УСТАНОВИ

У статті розглядаються особливості впровадження підходів та технологій CRM у діяльність приватних медичних установ, які планують працювати у парадигмі клієнтського маркетингу. Представлено основні принципи побудови медичної інформаційної системи DocDream, яка призначена для інформаційної підтримки та автоматизації усіх видів діяльності сучасного медичного закладу. Описано основні складові частини інформаційної системи, зокрема в забезпеченні автоматизації маркетингової діяльності медичної установи. В інформаційній системі

DocDream є можливість аналізу графіки, віртуальних образів із застосуванням імерсійних 3D-технологій і спеціального програмного забезпечення цифрової обробки та генерації зображень. В інформаційній системі закладена можливість про запровадження середовища віртуальної реальності, яка відбувається в електронній формі, робочі матеріали збираються у згруповані віртуальні бази даних, дозволяючи об'єднувати індивідуальні знання співробітників в єдине колективне знання. Отже, результати роботи кожного медичного співробітника отримують можливість використовувати всі інші.

Ключові слова: *маркетинг, інформаційна система, медична установа.*

L. Petrenko,
PhD in Economics, associate Professor of the Department of Informatics and systemsology,
Kiev National Economic University named after Vadym Hetman,
e-mail: lpetrenko@kneu.edu.ua
ORCID ID 0000-0002-4794-2566;
V. Nizhehorodtsev,
PhD in Pedagogy,
Associate Professor of the Departmen of Department of computer and information technologies and systems,
State Tax University
e-mail: nizhegorodcev@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-9434-0564;
A. Dubinina,
second-year master's student
Marketing specialty
e-mail: petrenkonastia1909@gmail.com
ORCID ID 0009-0006-4388-1110;
L. Ivanova,
senior lecturer of the Audit Department,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
e-mail: ivanovali@kneu.edu.ua
ORCID ID 0000-0001-8281-0370

DOCDREAM INFORMATION SYSTEM IN PROVIDING AUTOMATION OF MARKETING ACTIVITIES OF THE INSTITUTION

The article examines the peculiarities of the implementation of CRM approaches and technologies in the activities of private medical institutions that plan to work in the client marketing paradigm. The main principles of building the medical information system «DocDream», which is intended for information support and automation of all types of activities of a modern medical institution, are presented. The main components of the information system are described, in particular, in ensuring the automation of marketing activities of a medical institution. The DocDream information system has the ability to analyze graphics, virtual images using immersive 3D technologies and special software for digital processing and image generation. The information system includes the possibility of introducing a virtual reality environment, which takes place in electronic form, working materials are collected in grouped virtual databases, allowing to combine the individual knowledge of employees into a single collective knowledge. Thus, the results of the work of each medical employee get the opportunity to use all others.

Key words: *marketing, information system, medical institution.*

Метою дослідження є дослідження процесу забезпечення автоматизації маркетингової діяльності лікувальної установи завдяки використанню інформаційної системи DocDream.

Постановка проблеми. Сьогодні автоматизація – це невід'ємна частина діяльності будь-якого підприємства. Нові технології не тільки поліпшують бізнес, але й на створюють умови для якісного медичного обслуговування. Аналогічно всім іншим виробничим сферам автоматизація діяльності властива і медичним установам, які впроваджують медичні інформаційні системи. У сфері медицини автоматизація досить важлива, особливо для медичних установ, в яких щодня проходить величезний потік

пацієнтів, такими є як приватні, так і державні установи. У цій статті розглянемо програмний продукт DocDream, що використовується в автоматизації бізнес-процесів медичних установ.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань розробки та впровадження інформаційних систем для лікувальних закладів займались такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як І. В. Ємелін, Ю. Л. Перов, В. О. Качмар, А. І. Хвищун. Роботи цих вчених сприяли удосконаленню систем автоматизації медичних закладів, проте цей напрям потребує подальшого розвитку з метою покращення автоматизації управлінської та маркетингової діяльності.

Методи дослідження. Інформаційна система DocDream є програмним продуктом у сфері медицини, яка надає інструменти для управління маркетинговими процесами, збору та аналізу даних, роботи з клієнтською медичною базою та інші можливості для полегшення маркетингових завдань. Докладніше про можливості та функціональну систему DocDream можна дізнатися, скориставшись офіційною документацією, вебсайтом компанії або з інших джерел, які надають інформацію про цей продукт.

Виклад основного матеріалу. Сучасний розвиток інформаційного забезпечення маркетингової діяльності значною мірою пов’язаний із розробленням та впровадженням новітніх технологій управління. Від наявності інформаційних потоків, рівня сучасних технологій і способів отримання, розподілу й оброблення маркетингової інформації про стан об’єкта управління залежить раціональність управлінських рішень. Очевидно, що інформація як сукупність знань, даних, фактів, характеристик про відповідні ринкові явища, процеси, взаємозв’язки і взаємовідносини на ринку набуває значення основного інструменту маркетингового управління. Мінливе ринкове середовище висуває підвищені вимоги до маркетингової інформації про довкілля, що спонукає до вибору найкращих механізмів інформаційного забезпечення управлінської діяльності й ефективного використання маркетингової інформації.

Маркетинг послуг займає особливе місце у сфері комерційної медицини, тому що результати маркетингової діяльності безпосередньо відображаються на фінансовому результаті. Зокрема, вивчення ринку медичних послуг, зокрема сегментація, аналіз кон'юнктури ринку, конкурентів, безпосередньо впливає на стратегічні рішення медичної організації. Клієнтську політику приватного лікувальної установи можна характеризувати як процес побудови, підтримки та розвитку довгострокових взаємовигідних відносин між медичною організацією і клієнтами для взаємної користі, у разі якого приватний лікувальний заклад надає платні медичні послуги, а клієнти їх споживають.

Основними рисами маркетингу в охороні здоров'я є орієнтація менеджменту приватних лікувальних установ на високу значущість якісного обслуговування пацієнтів, тобто оперативного надання якісних медичних послуг та супутніх сервісів пацієнту, безперервний контакт із ним, акцент на споживчій цінності медичних послуг та високі вимоги до виконання очікувань пацієнтів. Сьогодні базовою умовою успішного розвитку медичного бізнесу в умовах конкуренції стає його підвищена увага до потреб кінцевих споживачів – включаючи розробку та застосування у повсякденній діяльності спеціальних інструментів та технологій управління взаємовідносинами з пацієнтами. Клієнтська політика є потужним стимулом для систематичної та ефективної роботи з побудови внутрішньо-фірмового єдиного інформаційного простору, консолідації інформації від усіх підрозділів медичної організації та її партнерів (страхових медичних компаній, постачальників медичного обладнання тощо), створення та розвитку необхідної для повноцінного функціонування клієнтської бази, впровадження електронних історій хвороби.

Керівництво лікувальної установи визначає конкретні цілі та пріоритетні завдання з побудову довгострокових взаємовигідних відносин зі споживачами медичних послуг шляхом підвищення якості медичного обслуговування пацієнтів завдяки використанню єдиних автоматизованих

процесів, підвищення ефективності роботи реєстратури та медичного персоналу, оптимізації комунікацій між підструктурами медичної організації, формування ефективної клієнтської бази пацієнтів із збереженням повної історії їх лікування, включаючи ресурсне забезпечення та систему контролю клієнтської бази пацієнтів.

Можемо виділити декілька показників зростання лікувальної установи завдяки маркетинговій політиці. Це, по-перше, збільшення кількості нових споживачів медичних послуг (екстенсивний розвиток та захоплення частки ринку). По-друге, збільшення доходу на одного пацієнта (інтенсивний розвиток та концентрація на найбільш прибутковій частині клієнтської бази або підвищення середнього доходу зі споживача медичних послуг. По-третє, збільшення кількості клієнтів, які стали постійними споживачами медичних послуг (зростання показника конверсії разових клієнтів у постійні). По-четверте, це збільшення відсотка лояльних споживачів медичних послуг (зниження показника відсотка відтоку клієнтської бази) тощо.

Якщо свідчити про скорочення витрат, то можна виділити такі показники, як, по-перше, зниження тривалості обробки вхідних дзвінків (економія на персоналі реєстратури), а, по-друге, зниження вартості маркетингових комунікацій (вибір оптимального маркетингового каналу взаємодії з цільовою аудиторією, підвищення ефективності витрачання коштів на рекламу – скорочення рекламного бюджету.

Розглядаючи питання оптимізації використання фінансових ресурсів та можливості фінансування маркетингових досліджень, необхідно раціонально підійти до питання вибору інформаційної системи, яка повинна покривати потреби формування масиву даних для маркетингового аналізу. Спеціалізованим програмним забезпеченням є інформаційна система медичної організації, адаптована для накопичення, зберігання та вивантаження великих масивів даних для подальшої аналітичної обробки інформації. Нині маркетингова політика здійснюється з використанням передових управських та інформаційних підходів і технологій – CRM.

Процедури та технології CRM орієнтовані на формування особливих відносин приватного лікувального закладу з пацієнтами, які відчувають почуття симпатії, поваги до лікарів і задоволені медичними послугами та додатковим сервісом конкретної медичної організації Ці відносні характеристики утворюють феномен клієнтської лояльності. Лояльність пацієнтів – це результат ефективного менеджменту та маркетингу, в процесі якого пацієнтам надаються якісні медичні та супутні сервісні послуги [1; 2].

Сучасні інформаційні технології, організація баз і банків даних забезпечують прямий і зворотний обмін інформацією та доступ до неї користувачів на всіх стадіях управління. Особливо це важливо на стадії прийняття рішень під час оцінювання альтернативних варіантів, коли маркетолог може зробити новий розрахунок за іншою методикою або виявити потреби в додаткових даних і повернутися до стадії збирання даних. Наявність актуальної інформації дозволяє оперативно стежити за станом зовнішнього середовища та оцінювати внутрішню ситуацію, координувати маркетингову стратегію з урахуванням змін, отримувати інформаційну підтримку під час прийняття рішень, що в результаті дозволяє підвищити показники діяльності фірми чи підприємства.

Засобами нових інформаційних технологій є програмно-апаратні засоби й пристрої, що функціонують на базі мікропроцесорної, обчислювальної техніки, а також сучасних засобів і систем інформаційного обміну, які забезпечують операції збору, продуціювання, накопичення, збереження, обробки, передачі інформації [3].

Інформаційна система (далі – ІС) у медичній установі як комплексний програмний продукт забезпечує автоматизацію усіх основних процесів, пов’язаних із роботою медичних установ як загальної, так і вузької спеціалізації.

Сьогодні на українському ринку понад три десятки різних медичних інформаційних систем (далі – МІС). Ухвалюючи рішення щодо того, яку саме МІС обрати, керівник чи власник медичного закладу має звернути увагу на

побажання медичних працівників, а також зручність функціоналу МІС та відповідність її потребам закладу, адже робота в системі буде вестись щоденно.

Медична інформаційна система – новий тип програмного забезпечення, розроблений для автоматизації повсякденних робочих процесів у медичному закладі. Вона допомагає формувати єдиний інформаційний простір – з можливістю обміну інформацією на всіх етапах надання медичної допомоги (MIC Health 24, DocDream та інші) [6].

Процес системного трансформування та змін системи охорони здоров'я в Україні в умовах актуальної ситуації сьогодні, а саме у період ведення воєнних дій обумовили новий формат вдосконалення конкурентного ринкового середовища серед надавачами медичних послуг. Цифровізація управлінських процесів з використання медичних інформаційних систем дає можливість комлпексно здійснювати управління лікувальнопрофілактичними закладами (наприклад, використання медичної системи DocDream), імплементацію телемедичних технологій, широке використання смарттехнологій, які повинні покращити реалізацію публічної політики у сфері охорони здоров'я для жителів громад в умовах сьогодення [4, с. 51–52].

Інформаційна система DocDream допомагає лікарю прискорити процес створення нових документів за допомогою використання шаблонів та лексичних дерев. Також лікар може вставляти у документ таблиці, фотографії та медичні зображення, отримані від камер ендоскопів або УЗ-, КТ- і МРТ-сканерів через DICOM. Інформаційна система DocDream дозволяє записувати та переглядати відео діагностичних процедур та операцій. Якщо до програми підключено лабораторні аналізатори, то результати тестів автоматично потрапляють у відповідні бланки та підшиваються до електронної історії хвороби. У програмі працює конструктор медичних бланків, за допомогою якого користувачі можуть самостійно і без обмежень створювати нові різновиди медичних бланків будь-якої складності, додавати нові шаблони та класифікації [5].

Повнотекстовий пошук в інформаційній системі DocDream йде з урахуванням української морфології, а основна частина поділена на зрозумілі та інформовані блоки для роботи лікаря (рис. 1).

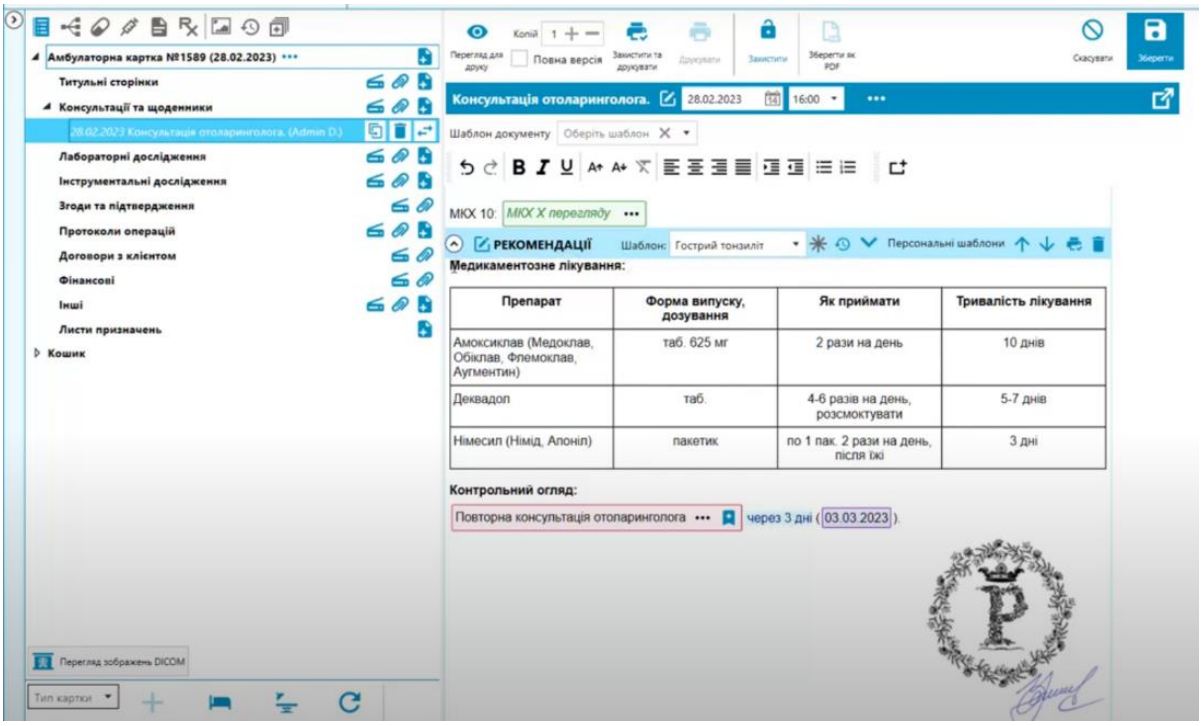

Рисунок 1 – Вікно реалізації роботи консультації лікаря у системі DocDream

Автоматизовані медичні інформаційні системи дозволяють швидко й ефективно налагодити електронний документообіг, гнучко вибудовувати роботу з пацієнтами, вести оперативний облік роботи адміністративного персоналу, контролювати всі організаційні і фінансові питання. Здебільшого кожна ІС складається з блоків, що відповідають за автоматизацію різних складових діяльності медичної установи. Серед них:

- реєстратура та електронні медичні картки пацієнтів;
- дані медичних досліджень;
- робочі місця лікаря і медсестри;
- розподіл ресурсів установи, їхній розклад;
- управління фінансами й облік;
- адміністративна інформація і засоби комунікації співробітників;
- лікарські призначення, журнал призначень;
- стандарти надання медичної допомоги та багато іншого.

В інформаційній системі DocDream також є можливість аналізу як процесів проєктування графіки, віртуальних образів у середовищі аугментованої / віртуальної реальності із застосуванням імерсійних 3D-технологій і спеціального програмного забезпечення цифрової обробки та генерації зображень (рис. 2).

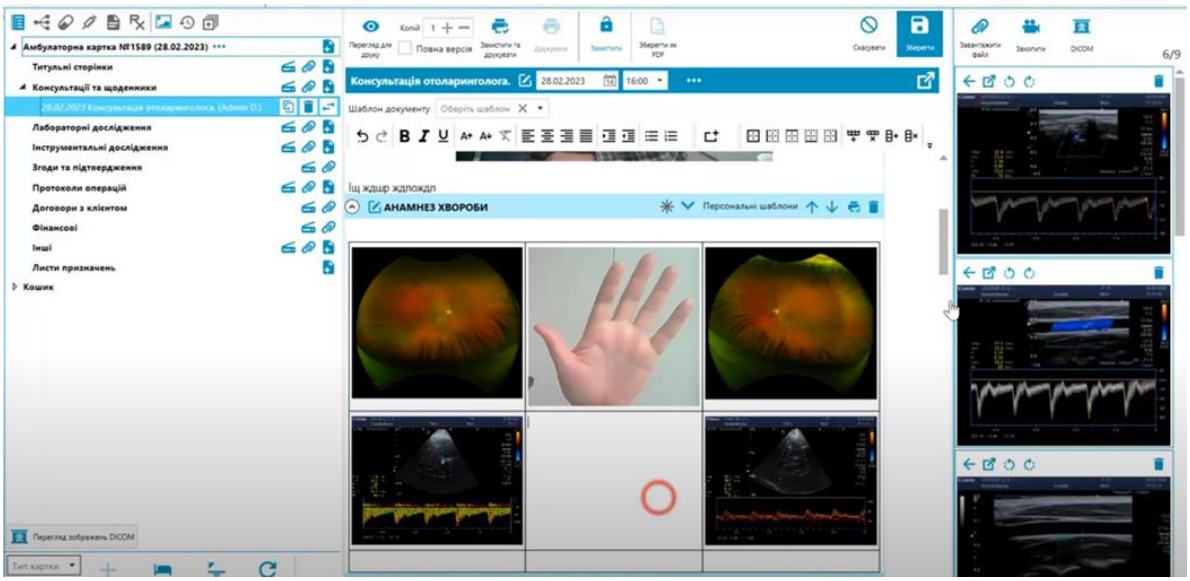

Рисунок 2 – Вікно реалізації роботи з графікою медичних досліджень у системі DocDream

Занурюючись у нові технології, DocDream стають доступні процеси за електронної обробки та автоматизації. Віртуалізація робочого простору лікаря, фактично йдеться про запровадження середовища віртуальної реальності, відбувається в електронній формі, робочі матеріали збираються у згруповані віртуальні бази даних, дозволяючи об’єднувати індивідуальні знання співробітників в одне-єдине колективне знання. Отже, результати роботи кожного медичного співробітника отримують можливість використовувати всі інші.

Інформаційна система DocDream дозволяє управляти великими масивами даних про пацієнтів і результатами діяльності медичної організації. Уся занесена в ІС інформація зберігається і доступна в будь-який час у будь-якій точці входу в систему. Так уніфікується підхід до пацієнтів, а медична документація оформляється за одним зразком. ІС дозволяє створювати

електронні структури для лікарень, їхніх філій і окремих кабінетів, об'єднувати кілька закладів у єдину електронну систему. Більшість ІС мають гнучкі алгоритми й інтуїтивно зрозумілі інструменти формування і ведення звітності. Уся інформація в ІС доступна для аналізу та обробки – це, по суті, надто великий електронний архів. Система дозволяє надавати доступ до різних розділів різних груп користувачів (наприклад, підтримка окремого порталу для пацієнтів або внутрішнього порталу для лікарів із можливістю спілкування й обміну інформацією).

Перелік модулів ІС DocDream:

- Паспортна картка пацієнта.
- Контакт-центр.
- Запис пацієнта на прийом.
- Робоче місце адміністратора.
- Робоче місце лікаря.
- Робоче місце касира.
- Сортування лабораторних проб.
- Лабораторний модуль.
- Складський облік і розрахунок собівартості.
- Робота із корпоративними клієнтами (страхові компанії).
- Розрахунок комісійної винагороди персоналу.
- Модуль для роботи із лікарями.
- Звіти.
- Налаштування.
- Модуль інтеграції із зовнішніми програмами та обладнанням.
- Вебсервіси для пацієнтів та лікарів.

Розглянемо прийоми медичного маркетингу, що забезпечуються інформаційною системою DocDream.

Сценарії телефонних розмов для операторів контакт-центру. Для того щоб оператори контакт-центру відповідали на запитання пацієнтів швидко, можна написати для них сценарії телефонних розмов за певними

темами. Сценарій складається із ланцюжка карток, на кожній із який є типове запитання і відповідь до нього. Оператор обирає у програмі тему розмови і бачить перелік карток із найбільш популярними запитаннями, які задають пацієнти. Досить вибрати картку із потрібним запитанням і просто прочитати відповідь з екрану. Одночасно із цим система відобразить картки із наступними запитаннями, які найчастіше задають далі. Навіть якщо пацієнт забуде щось запитати, оператор контакт-центру може самостійно спрямувати розмову у потрібному напрямі і надати вичерпну інформацію.

Наявність сценаріїв телефонних розмов дозволяє швидко підготувати до роботи нових співробітників контакт-центру. Тепер їм не потрібно вивчати специфіку роботи клініки протягом декількох місяців і дізнаватися про якісь тонкощі та нюанси лише після того, як отримали догану за неправильно надану інформацію. Достатньо лише прямувати за сценарієм, щоб правильно відповідати на запитання і самим дізнаватися про щось нове.

Відслідковування джерел реклами. Джерело інформації можна вказати під час реєстрації телефонного дзвінка або безпосередньо у прийомі пацієнта. Джерело інформації у телефонних дзвінках. Реєстрація телефонного дзвінка передбачає заповнення трьох полів: тема дзвінка; джерело інформації; чим закінчився дзвінок. За такої умови формуються інтерактивні аналітичні звіти, які дозволяють швидко зрозуміти загальну картину із джерелами інформації у дзвінках. Наприклад, для 70 % усіх дзвінків вказане джерело «Були раніше», тобто це дзвінки від повторних пацієнтів.

Джерело інформації у прийомах пацієнтів. Такий самий перелік джерел інформації, який використовується під час реєстрації телефонного дзвінка, існує і для прийомів пацієнтів. Цю інформацію можна вже чітко прив’язати до грошей. Дзвінок із темою «Запис на прийом» ще не означає, що прийом відбувся, пацієнт міг і не дійти до клініки. Але прийом, який відбувся, містить у собі надані послуги і їх вартість. Тому аналітичний звіт відразу підкаже, які джерела інформації дають більшу частку прийомів та доходу.

Система нагадувань про запис на прийом. Нагадування пацієнтам про запис на прийом можна умовно розділити на «ручні» та автоматичні.

Ручні нагадування про прийом. Для обробки «ручних» нагадувань потрібна участь оператора контакт-центру або адміністратора клініки. Найчастіше йдеться про обдзвін пацієнтів, записаних на завтра, або про відправку деяким із цих пацієнтів СМС-повідомлень із нагадуваннями. Програма автоматично створює список пацієнтів, у яких наступного дня є прийоми, і відображає його у модулі контакт-центру. Завдання оператора – зателефонувати кожному із пацієнтів у цьому списку, нагадати про прийом і відмітити таке нагадування, як виконане.

Автоматичні нагадування про прийом. У налаштуваннях програми можна створити декілька правил, за якими система буде самостійно розсилати пацієнтам СМС- та email-нагадування про те, що вони записані на прийом. За такої схеми втручання людини не потрібне, програма зробить усе сама надто швидко і надійно. Налаштування для таких нагадувань досить гнучкі та дозволяють вказати не лише текст повідомлення, але кому і коли їх потрібно відправляти.

Система автоматичних нагадувань для пацієнтів. Тип нагадувань, що працює у програмі. Після прийому пацієнта для того, щоб не «загубити», і залежно від профілю пацієнта можна доручити програмі створювати різноманітні нагадування для пацієнтів на майбутнє з метою їх повторного залучення до медичної установи. Такі нагадування можуть бути автоматичні або ж «ручні».

Рекламні розсилки для пацієнтів. Програма дозволяє керувати рекламними кампаніями для пацієнтів. За допомогою чисельних фільтрів можна досить точно відібрати цільову групу пацієнтів і запланувати для них відправку СМС- або email-розсилки.

Програми лояльності (дисконтні картки). Програма підтримує роботу із декількома системами дисконтних карток. Для кожної дисконтної системи потрібно вказати декілька фінансових рівнів, досягаючи яких програма попередить пацієнта про наступний рівень знижок.

Система керування акціями. У системі можна налаштувати безліч акційних програм, які починають та закінчують свою дію у різні проміжки часу та за різними правилами.

Робота із керуючими лікарями. Керуючих лікарів у програмі можна умовно розділити на дві групи.

Перша група – «внутрішні» лікарі, які працюють у цьому медичному центрі та час від часу направляють пацієнтів клініки на дообстеження чи консультації до своїх колег.

Друга група – «зовнішні» лікарі, які працюють в інших лікувальних закладах і відправляють до цієї медичної установи пацієнтів для надання певних послуг.

Аналітичні звіти. Для бізнес-аналітики налаштовано синхронізацію із найбільш відомою програмою у цьому сегменті – Power BI:

- швидкий та зрозумілий аналіз «великих даних»;
- одночасний збір та аналіз інформації з декількох джерел;
- побудова красивих інформаційних панелей;
- розрахунок та відслідковування KPI;
- інтерактивні звіти із деталізацією одним кліком мишки;
- підтримка хмарних технологій;
- повноцінна робота зі звітами на смартфонах та планшетах.

Висновки. Сучасні надбання у сфері нано-, біо-, когнітивних досліджень та інформаційних технологій, дані про нелінійність розвитку систем, принцип модульності на атомарному рівні вже нині зумовлюють траєкторію подальшого розвитку будь-якого процесу діяльності людини та час протікання цього процесу. Немає жодних сумнівів у перспективності подальшого розвитку та модернізації таких дизайн-розробок за рахунок технологічних можливостей застосування програм-симуляторів і мультисенсорних об’єктів на основі інформаційної системи DocDream. Існують усі передумови стверджувати, що світовий попит на послуги із розробки програмного забезпечення до інформаційної системи DocDream

буде лише зростати насамперед за рахунок впливу «цифрових» трендів та стратегій «цифровізації» корпорацій, великого та середнього бізнесу.

Упровадження нових інформаційних технологій у медицині, зокрема впровадження підходів та технологій CRM у діяльність приватних медичних установ, які планують працювати у парадигмі клієнтського маркетингу, приведе до того, що уміння лікаря працювати на комп'ютері визначить рівень його значимості в медичній галузі. Цифрові технології обробки медичної інформації є каталізатором нових методів роботи, але все більш вагомою конкурентною перевагою стає надання лікарняним установам можливості використовувати ці технології так, як вони хочуть.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баєва О. В., Чебан В. І. Економіка та підприємництво в охороні здоров'я : навч. посіб. Чернівці : Вид-во БДМУ, 2013. 360 с.

2. Баєва О. В. Менеджмент у галузі охорони здоров'я : навч. посіб. К. : Центр уч. л-ри, 2008. 640 с.

3. Горбатюк Р. Комп'ютерне моделювання у підготовці майбутніх інженерів-педагогів до професійної діяльності. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Педагогіка.* 2009. № 3. С. 222–229. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2009_3_53 (дата звернення: 09.11.2023).

4. Демчишин Я., Маципура М., Монастирський Г. Вектори та механізми реалізації публічної політики охорони здоров'я територіальних громад в умовах сучасних викликів. *Матеріали конференцій МЦНД*. м. Суми, 31 березня 2023. Суми, 2023. С. 49–53. URL : https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/480/489 (дата звернення: 29.10.2023).

5. Електронна медична карта. URL : https://docdream.com/index.php/uk/docdream/emr (дата звернення: 29.10.2023).

6. Як обрати МІС для закладів спеціалізованої медичної допомоги СМД? URL : https://blog.h24.ua/uk/yak-obrati-mis-dlya-zakladiv-spetsializovanoyi-medichnoyi-dopomogi-smd/ (дата звернення: 29.10.2023).

REFERENCES

1. Baieva O. V., Cheban V. I. Ekonomika ta pidpryiemnytstvo v okhoroni zdorovia : navch. posib. Chernivtsi : Vyd-vo BDMU, 2013. 360 s.

2. Baieva O. V. Menedzhment u haluzi okhorony zdorovia : navch. posib. K. : Tsentr uch. l-ry, 2008. 640 s.

3. Horbatiuk R. Kompiuterne modeliuvannia u pidhotovtsi maibutnikh inzheneriv-pedahohiv do profesiinoi diialnosti. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia: Pedahohika.* 2009. № 3. S. 222–229. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/NZTNPU_ped_2009_3_53 (accessed: 09.11.2023).

4. Demchyshyn Ya., Matsypura M., Monastyrskyi H. Vektory ta mekhanizmy realizatsii publichnoi polityky okhorony zdorovia terytorialnykh hromad v umovakh suchasnykh vyklykiv. *Materialy konferentsii MTsND*. m. Sumy, 31.03.2023. Sumy, 2023. P. 49–53. URL : https://archive.mcnd.org.ua/index.php/conference-proceeding/article/view/480/ 489 (accessed: 29.10.2023).

5. Elektronna medychna karta. URL : https://docdream.com/index.php/uk/docdream/emr (accessed: 29.10.2023).

6. Yak obraty MIS dlia zakladiv spetsializovanoi medychnoi dopomohy SMD? URL : https://blog.h24.ua/uk/yak-obrati-mis-dlya-zakladiv-spetsializovanoyi-medichnoyi-dopomogi-smd (accessed: 29.10.2023).

УДК 336.62:658.14
JEL G38, J54
DOI 10.33244/2617-5940.2.2023.39-61

Н. Давиденко,
д-р екон. наук, професор,
завідувач кафедри публічних фінансів
e-mail: davidenk@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-7469-5536;
Г. Скрипник,
канд. екон. наук, доцент кафедри публічних фінансів
e-mail: ga_skrypnyk@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-1246-1122;
А. Буряк,
канд. екон. наук, доцент кафедри публічних фінансів
e-mail: buriak.av@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-0886-317X;
І. Буряк,
канд. с.-г. наук, докторант кафедри публічних фінансів,
Державний податковий університет
e-mail: Igor.m.buriak@gmail.com
ORCID ID 0009-0006-3390-696X

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ КЛАСТЕРІВ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розкрито основні тенденції та організаційні особливості розвитку кластерів в Україні. Наведено визначення кластера, а також джерела формування фінансового капіталу кластерів, напрям розподілу власних коштів. Розглянуто чинники позитивного та негативного впливу кластерів на економіку України. Проаналізовано регіональні стратегії та політики хайтек-проєктів 5 регіонів, де почали функціонувати промислові кластери, а саме: Київської, Вінницької, Миколаївської, Запорізької та Харківської областей. Визначено основні інструменти фінансової підтримки розвитку кластерного руху в Україні на державному та регіональних рівнях. Висвітлено розподіл фінансових потреб за кластерами на 2023 рік, проаналізовано фінансування потреб постраждалих осіб за рахунок Плану

гуманітарного реагування в Україні за період з 2015 по 2023 рр. Виокремлено основні проблеми, що негативно впливають на фінансування економічних інноваційних кластерів державного та регіонального розвитку. Надано пропозиції щодо фінансової підтримки кластерного руху в Україні.

***Ключові слова**: фінансове забезпечення, економічні кластери, регіональна економіка, IT-кластери, інноваційний розвиток, кластерна політика, фінансова підтримка.*

N. Davydenko,
Doctor of Science, Economics, Professor, Head of the Department of Public Finance
e-mail: davidenk@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-7469-5536;
H. Skrypnyk,
Ph.D., Associate Professor of the Department of Public Finance
e-mail: ga_skrypnyk@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-1246-1122;
A. Buriak,
Ph.D., Associate Professor of the Department of Public Finance
e-mail: buriak.av@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-0886-317X;
I. Buriak,
PhD of agricultural sciences, doctoral student of the Department of Public Finance,
State Tax University
e-mail: Igor.m.buriak@gmail.com
ORCID ID 0009-0006-3390-696X

FINANCIAL SECURITY OF CLUSTER DEVELOPMENT IN UKRAINE: PROBLEMS AND PROSPECTS

The article reveals the main trends and organizational features of the development of clusters in Ukraine. The definition of the cluster, as well as the sources of the formation of the financial capital of the clusters, the direction of distribution of own funds are given. Factors of positive and negative impact of

clusters on the economy of Ukraine are considered. The regional strategies and policies of high-tech projects of 5 regions where industrial clusters began to function were analyzed, namely: Kyiv, Vinnytsia, Mykolaiv, Zaporizhzhia, and Kharkiv regions. The main instruments of financial support for the development of the cluster movement in Ukraine at the state and regional levels have been determined. The distribution of financial needs by clusters for 2023 is highlighted, the financing of the needs of the affected persons at the expense of the Humanitarian Response Plan in Ukraine for the period from 2015 to 2023 is analyzed. The main problems that negatively affect the financing of economic innovation clusters of state and regional development are highlighted. Proposals for financial support of the cluster movement in Ukraine have been provided.

Keywords: *financial support, economic clusters, regional economy, IT clusters, innovative development, cluster policy, financial support.*

Постановка проблеми. У сучасних економічних умовах особливого значення набувають напрями взаємодії суб'єктів економічних відносин, які потребують використання новітніх методів, форм і принципів взаємодії органів державної влади, бізнес-структур, інноваційних підприємств, науково-дослідних інститутів та населення. У цьому контексті особливого значення набувають механізми застосування фінансових важелів для розвитку економічних центрів. Кластерний підхід до економічного розвитку широко використовується у більшості розвинених країн світу. Але в Україні цей підхід досі не отримав належної підтримки з боку держави, бізнесових та інноваційних центрів.

Створення та розвиток інноваційних кластерів сприяє зростанню конкурентоспроможності бізнесу через ефективну взаємодію учасників кластеру, яка пов'язана з їх географічним розташуванням, доступом до інновацій, технологій, знань, до спеціалізованих послуг і висококваліфікованого персоналу, до зниження трансакційних витрат, а також реалізації спільних інвестиційних проєктів. Формування та розвиток

кластерів є основою ефективного механізму залучення іноземних інвестицій та інтеграції продукції українських кластерів у світовий ринок високотехнологічної та інноваційної продукції. Тому застосування кластерного підходу має стати пріоритетним напрямом розвитку вітчизняної економіки. Водночас реалізація концепції кластерного розвитку економіки потребує значних фінансових витрат, що зумовлює актуальність завдання розробки механізму фінансування та підтримки економічних кластерів упродовж усього життєвого циклу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, пов'язані із функціонуванням капіталу загалом та фінансового капіталу як важливої складової, стали об'єктом дослідження багатьох економістів. Вони спираються на праці класиків економічної науки Е. Бем-Баверка, Дж. Б. Кларка, А. Маршалла, Д. Рікардо, А. Сміта, Дж. Хікса та інших. Їх продовженням є дослідження сучасних зарубіжних та вітчизняних учених, серед яких Л. Алексєєнко, І. Балабанов, І. Бланк, В. Геєць, О. Ватаманюк, Ю. Воробйов, В. Дем'янишин, І. Зятковський, Є. Іонін, М. Крупка, В. Лещук, І. Михасюк, В. Семиноженко, С. Мочерний, А. Пересада, А. Поддерьогін та ін.

Водночас необхідно удосконалити та поглибити теоретико-методологічні основи формування фінансового капіталу територіально інтегрованих підприємницьких структур, узагальнити особливості функціонування кластерів в умовах ринкової економіки та джерела фінансування їх розвитку. Обґрунтувати практичні рекомендації та науково-методичні підходи до формування оптимального обсягу фінансового капіталу кластерів і забезпечення його ефективного використання. Потребує також вирішення питання регулювання діяльності кластерів в економіці України.

Метою статті є розкриття основних тенденцій та організаційних особливостей розвитку кластерів в Україні. Проаналізувати регіональні стратегії та політики хайтек-проєктів, ІТ-кластерів й основні інструменти фінансової підтримки кластерів. Надати пропозиції щодо фінансової підтримки кластерів та покращення ефективності кластерної політики.

Виклад основного матеріалу. Кластери як економічні суб'єкти відомі давно, оскільки географічна концентрація бізнесу в певних секторах існувала століттями. Однак їхня роль була обмежена через певні обставини. Вчений-економіст А. Маршалл ще наприкінці XIX ст. зазначив, що в деяких галузях групи малого і середнього бізнесу за умови, що вони зосереджені в одному регіоні країни і спеціалізуються на певній стадії єдиного виробничого процесу, будуть не менш ефективні, ніж великі компанії [1]. Такі скупчення підприємств він називав «індустріальними районами».

У загальному вигляді поняття «економічний кластер» сформував М. Портер, який визначив їх як «сконцентровані за географічним принципом групи взаємопов'язаних компаній, спеціалізованих постачальників послуг, фірм, споріднених галузей, а також пов'язаних з їхньою діяльністю організацій, що конкурують між собою, але при цьому ведуть спільну роботу» [2]. Автор виділив такі основні ознаки: географічне розташування, поєднання в цілісну структуру конкуренції та кооперації.

Щодо вітчизняних науковців, найбільш повне визначення дають В. Геєць та В. Семиноженко: «Кластер – це сукупність різних юридичних осіб, пов'язаних партнерськими відносинами по всьому технологічному ланцюжку – від видобутку сировини до споживання продукції і послуг». Вони підкреслюють основну характеристику функціонування цих територіально інтегрованих структур: їх партнерський характер [2]. Найважливіша відмінність кластера від інших форм господарських об'єднань полягає у тому, що підприємства кластера не здійснюють повне злиття, а створюють механізм взаємодії, який дозволяє їм зберігати статус юридичної особи і водночас кооперуватися з іншими суб'єктами господарювання, що утворюють кластер і за його межами. Інакше кажучи, в основі кластера лежить складне поєднання конкуренції та кооперації.

З огляду на ці визначення зазначимо, що кластери – це галузеве, територіальне та добровільне об'єднання підприємницьких структур, які тісно співпрацюють з науковими (освітніми) установами, громадськими

організаціями й органами місцевого самоврядування з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції та сприяння економічному розвитку регіону.

Щодо територіальної концентрації, то кластерами можна вважати географічно зосереджені групи компаній, постачальників, служб, закладів та установ, що спеціалізуються на певній галузі чи секторі економіки. Ці компанії об'єднуються, щоб взаємодіяти, співпрацювати, обмінюватися інформацією та впроваджувати спільні стратегії для підвищення своєї конкурентоспроможності.

Основою національної промислової політики є інноваційна концепція розвитку іноземних кластерів. У багатьох країнах Європейського Союзу активно створюються кластери як запорука розвитку регіональної та державної економіки. Існує багато прикладів бізнес-кластерних об'єднань, які досягли значних успіхів і світового визнання. Створення заводів і дослідницьких центрів не стільки наближає великі транснаціональні корпорації до споживачів, скільки використовує кваліфіковану робочу силу та можливості національної інноваційної системи.

Кластерний підхід підвищує рівень життя населення, зміцнює конкурентоспроможність підприємств, розташованих на території конкретного регіону, підтримує ефективний бізнес-клімат, що збільшує вигоди залучених підприємств і забезпечує перехід до використання загального потенціалу всієї держави.

Формування необхідного фінансового капіталу в їх розпорядженні є важливим для належного функціонування кластерів. На думку більшості науковців і практиків, одним основних факторів, що стримують розвиток підприємництва в Україні, є недостатня кількість або обмежений доступ до фінансового капіталу, низька його мобільність та ефективне використання в реальному секторі економіки [4; 5; 6]. Ці питання актуальні і для кластерів. Їх створення та функціонування передбачає об'єднання фінансових капіталів суб'єктів господарювання різних форм власності, галузей і сфер діяльності.

Пріоритетами сучасного розвитку України є забезпечення високих темпів зростання ВВП, подальше підвищення ефективності виробництва і досягнення значного рівня та якості життя населення. Існуючі процеси глобалізації та посилення міжнародної конкуренції змінюють систему організації виробництва, використовуючи переваги спеціалізації та кооперування всередині виробничих центрів.

Значення кластерів у розвитку регіональної економіки:

✓ *середовище* – кластери сприяють створенню середовища, сприятливого для розвитку бізнесу та підвищення конкурентоспроможності, шляхом стимулювання інновацій, обміну знаннями та розробки нових технологій;

✓ *інвестиції* – поява кластерів створює сприятливе середовище, що приваблює інвесторів і сприяє створенню нових робочих місць;

✓ *конкуренція* – участь у кластерах дає компаніям можливість бути більш конкурентоспроможними на світовому ринку за рахунок підвищення якості продукції, інновацій та спільних стратегій;

✓ *ресурси* – кластери надають можливість компаніям використовувати спільні ресурси, обмінюватися досвідом і знаннями для підвищення продуктивності.

Відмінною рисою кластера є цілеспрямована підприємницька діяльність. У рамках кластера об’єднані не тільки виробничі, а й інноваційні компанії, інтегроване управління якістю продукції та обслуговування. Поєднання зусиль підприємців, органів управління, суб’єктів інвестування й інноваційної діяльності на певній території дає значні переваги в конкурентній боротьбі, сприяє раціоналізації виробничих і ринкових процесів, перерозподілу ризиків та реалізації необхідної гнучкої політики в умовах мінливого бізнес-середовища. Таке поєднання зусиль у розвинених країнах виявилося ефективним.

Організаційні характеристики кластерів:

– членами кластеру є компанії, що входять до його складу, можуть бути різного розміру та спеціалізації;

– до складу організаційної структури входять органи управління, які можуть складатися з представників, учасників кластеру, асоціацій або спеціалізованих органів;

– координаційний центр є важливою складовою, яка координує діяльність кластеру, сприяючи взаємодії учасників та розвитку спільних ініціатив;

– входять науково-дослідні установи – центри дослідження, навчання та розробки нових технологій, що сприяють інноваціям у кластері;

– входять асоціації та організації, які являють собою інтереси окремих галузей у межах кластеру;

– участь державних структур – підтримка державними органами програми розвитку та фінансування з різних джерел.

Основні риси побудови сучасного кластеру в Україні, відображені на рис. 1.

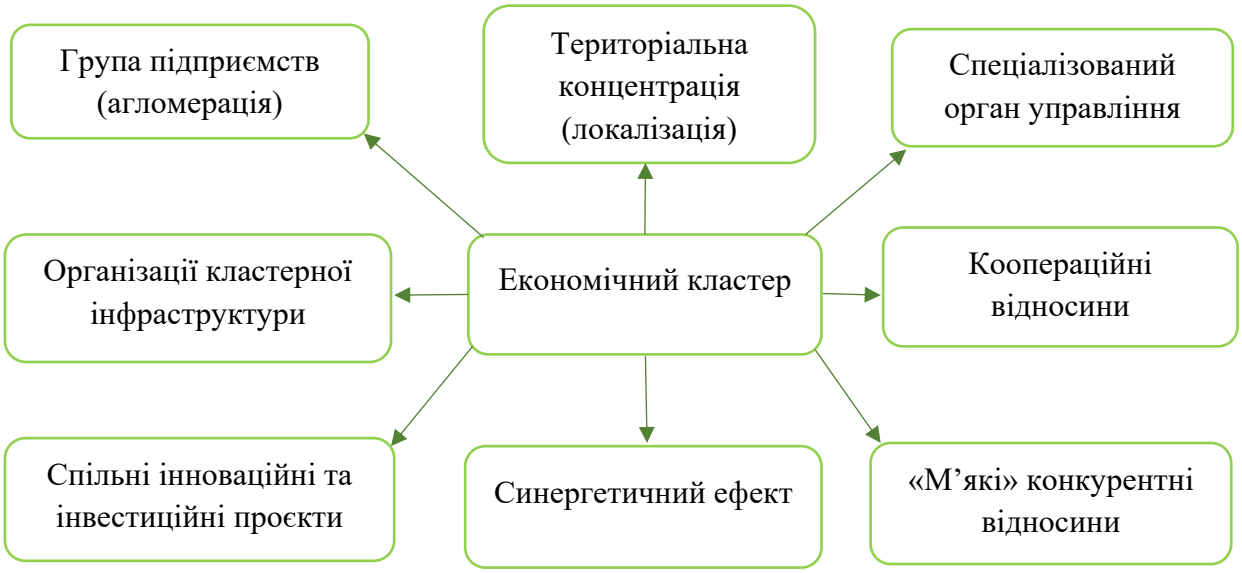

Рисунок 1 – Основні риси сучасного кластеру в Україні

Джерело: побудовано авторами на основі [6].

У рамках проведеного дослідження, на нашу думку, особливу увагу необхідно приділити визначенню джерел формування фінансового капіталу кластера. Традиційним є їх поділ на власні, позикові та залучені. Власні ресурси – кошти, вкладені учасниками кластера, а також кошти, що

утворюються у результаті фінансово-виробничої та господарської діяльності кластера в цілому, які визначаються результатами діяльності окремих його учасників. Джерелами кредитування є банківський кредит для поповнення оборотних коштів, а також кредиторська заборгованість, яка останнім часом стала основним джерелом короткострокового фінансування суб'єктів господарювання.

Однак порівняно з кластером цей поділ має певні особливості. Власними джерелами є: кошти статутного та амортизаційного фондів, нерозподілений прибуток підприємства-реалізатора, власні кошти окремих виробників та кошти неприбуткової організації – координаційного центру від основної діяльності, кошти кредитних кооперативів, створених суб'єктами кластера. До позикових та залучених джерел формування фінансового капітала потрібно віднести кошти суб'єктів господарювання, які не є безпосередніми учасниками, але можуть бути учасниками кластера, державні кошти, іноземні інвестиції, бюджетні асигнування на виконання регіональних програм у межах кластера, ресурси банків і небанківські фінансово-кредитні установи, кошти, залучені за допомогою андерайтингу, кошти фондів венчурного капіталу та «бізнес-ангелів». В інтегрованих структурах також поширена практика взаємного кредитування, яка полягає у фінансуванні конкретної операції чи проєкту одного з учасників об'єднання за рахунок кредитів, наданих іншими учасниками об'єднання. Це джерело формування фінансового капіталу інтегрованої структури (внутрішнє запозичення за рахунок власних джерел) є ефективним інструментом оперативного фінансування учасників групи, що дозволяє ефективно перерозподіляти фінансовий капітал для виконання планових завдань.

На рис. 2 показано розподіл власного капіталу в кластерній моделі. Кластерна модель передбачає створення фондів відновлення та розвитку, а також створення резервного фонду.

Рисунок 2 – Напрями розподілу власних коштів у кластерній моделі

Джерело: побудовано авторами на основі [5].

Формування кластерів у сучасних умовах може мати як негативний, так і позитивний вплив на економіку країни. Щодо негативного впливу, то може бути викликано такими факторами, а саме:

- ✓ ризик монополізації: кластери можуть призвести до монополізації ринку, оскільки вони об'єднують ключових гравців, що може обмежити конкуренцію та призвести до підвищення цін для споживачів;
- ✓ втрата робочих місць – розвиток кластерів може призвести до змін у моделях виробництва та втрати робочих місць у старих галузях, які не входять до кластера;
- ✓ залежність від зовнішнього попиту – кластери можуть залежати від зовнішнього попиту та економічних коливань, що може призвести до нестабільності та ризиків для економіки;

✓ втрата інновацій – кластери можуть призвести до втрати інновацій, оскільки вони зосереджені на певних галузях і компаніях, що може обмежити різноманітність і розробку нових ідей.

Щодо позитивного впливу на економіку України:

– кластери сприяють підвищенню конкурентоспроможності компаній, оскільки об'єднують різні галузі та компанії, що дозволяє обмінюватися знаннями, досвідом та ресурсами;

– кластери стимулюють створення нових робочих місць, оскільки сприяють розвитку інновацій і підтримці малого та середнього бізнесу;

– кластери залучають інвестиції, оскільки вони привабливі для інвесторів, які бачать потенціал для розвитку та співпраці всередині кластера;

– кластери сприяють інноваційному розвитку, оскільки об'єднують різні галузі та компанії, що сприяє обміну знаннями і створенню нових ідей.

Для України надзвичайно важливо створити інноваційні й ефективні механізми розвитку, зокрема кластери. Відповідно до Національної програми розвитку кластерів до 2027 року кластер – це галузеве, територіальне та добровільне об'єднання організацій, які тісно співпрацюють між собою, а також з іншими суб'єктами ланцюга створення вартості з метою підвищення конкурентоспроможності власної продукції, її експорту та сприяння економічному розвитку регіону [7].

Кластери є потужним інструментом реструктуризації економіки регіонів і країни, потенціал якого можна реалізувати шляхом досягнення балансу між стандартизацією виробничої діяльності й інноваціями, що порушують усталені виробничі процеси.

Зарубіжний досвід доводить, що правильно стимульовані кластери у сфері високотехнологічного виробництва можуть диверсифікувати економіку моноспеціалізованих регіонів і значно підвищити її стійкість. Водночас кластери промислової діяльності нижчих технологічних рівнів (III–IIV) за відсутності інноваційних змін у технологіях і продуктах є нестійкими в умовах економічних криз і реагують на них скороченням робочих місць.

В Україні нараховується близько 30 кластерів, але немає єдиної організації, яка б представляла кластери, так само немає державних програм для кластерів. Проєкт Національної програми розвитку кластерів до 2027 року є рамковою програмою, поданою на погодження до Мінекономіки як керівний документ для всіх зацікавлених сторін кластерного розвитку України. Документ обґрунтовує потребу у прискоренні розвитку кластерів, визначає основні принципи та орієнтири розвитку до 2027 року та містить ряд рекомендацій, спрямованих до органів виконавчої влади на національному та регіональному рівнях, а також для керівників кластерних структур [7].

В Україні існує декілька центрів аналізу й експертизи розвитку кластерів і кластерних ініціатив, а саме:

– Києво-Могилянська бізнес-школа – періодично організовує навчання для координаторів кластерів;

– CLUST.UA – провідний експерт з аналізу та навчання у сфері кластерного розвитку;

– Асоціація підприємств промислової автоматизації України (АППАУ) з 2016 року займається розвитком кластерів у сфері промислових високих технологій, є ініціатором концепції ІАМ (Інжиніринг – Автоматизація – Машинобудування), яка нині реалізується в Запорізькій та Харківській областях [8].

Найбільш поширеними в Україні є ІТ-кластери, які беруть участь у розвитку ІТ-індустрії міста та об’єднують провідні компанії і партнерів, що працюють у сфері розробки програмних продуктів та експортного аутсорсингу.

Згідно з довідником ІТ-сектору в Україні працює близько 185 000 розробників і 4 000 ІТ-компаній, а технологічний сектор став другою за величиною експортною галуззю країни 2018 року. Крім того, 20 % найбільших компаній світу, включаючи Microsoft, Samsung, ABBY і Huawei, мають свої офіси в Україні. Згідно зі списком Fortune 500 понад 100 компаній користуються послугами українських компаній, а 18 українських аутсорсингових компаній входять до 100 найкращих аутсорсингових компаній світу [8].

Україна, незважаючи на досить високу активність кластерів, створених на локальному, національному та міжнародному рівнях зокрема, участь у Європейській платформі кластерної співпраці, співпраця з європейськими кластерами в обміні досвідом, передовими практиками в спільних транскордонних проєктах, суттєво відстає у напрямах реалізації державної політики та стратегії.

Для того щоб кластерна політика була ефективною, вона повинна передусім відповідати таким вимогам:

– бути простою в оперативному управлінні, звітності та взаємодії з державними організаціями;

– передбачуваною – зацікавлені сторони можуть бути впевнені в стабільності умов, фінансуванні та принципах управління;

– прозорою – усі сторони мають рівний доступ до однієї інформації;

– забезпечити фінансування – довгострокове фінансування від 5 до 10 років;

– довгостроковий стратегічний план – на 10–20 років;

– скоординована – з ключовими національними політиками, стратегіями та програмами;

– розроблено за участю всіх сторін – представників промисловості, влади, бізнесу, інвесторів та освітньо-наукового кола;

– розроблена для розвитку можливостей і навичок – включаючи навчальні програми та тренінги для розвитку та управління кластерами.

Незважаючи на тривале існування кластерний рух в Україні слабо організований на національному рівні та розвивається досить стихійно. Розвиток кластерів мав слабку державну підтримку: до 2020 року в центральній владі не було жодного відповідального органу, а також відповідної національної політики чи програми розвитку. У країні діє близько 50 кластерних ініціатив і кластерів, з них 22 – на Європейській платформі кластерної співпраці, останніми роками спостерігається значна активізація на регіональному рівні.

Класично за критеріями рівня розвитку та самоорганізації можна виділити 3 групи організацій:

1. Найбільш розвиненими та масовими є IT-кластери, серед яких за рівнем організації та масштабом діяльності виділяються Львівський та Харківський IT-кластери. Вони мають розвинений штат, імідж соціально відповідальної організації, ведуть регулярну діяльність зі своїми членами, зокрема різноманітні проєкти розвитку бізнесу, тісно взаємодіють з місцевою владою у регіональних ініціативах. Характеристики цих кластерів включають домінування аутсоурсингових організацій і виняткову орієнтацію на зовнішні ринки. Наслідком є слабка інтеграція з іншими секторами економіки регіону, а також імідж конкурентів у боротьбі за кращі галузі. Серед промислових центрів можна виділити автомобілебудівний центр «Закарпаття», Херсонський бізнес-центр (машинобудування) та меблевий центр Рівненської області.

2. Друга група являє собою переважну більшість кластерних ініціатив. Зазвичай це структури, які мають 1–2 координаторів і здійснюють різноманітну діяльність залежно від типу галузі та регіону. У цей сегмент також входять добре організовані національні структури, такі як Український органічний кластер чи Асоціація підприємств промислової автоматизації України, які об’єднують профільних виробників на національному рівні. За критеріями продуктивної кооперації, експортної спрямованості та впливу на розвиток кластерної політики вони ближчі до кластерних структур, ніж до галузевих об’єднань.

3. Нерегулярні та «заморожені» кластери – третя група організацій. Йдеться про кластерні ініціативи, які здійснюють нерегулярну діяльність або взагалі є «замороженими», тобто неактивними організаціями. Приклад останнього – створений 2016 року кластер «Мехатроніка» (Харків), який мав би об’єднати кількох виробників авіаційної галузі.

Усі згадані вище кластери намагаються тісно співпрацювати з органами місцевого самоврядування та регіональними органами виконавчої влади, інтегруватися в існуючі плани розвитку та спільно створювати нові

ініціативи на регіональному рівні. Тому варто проаналізувати регіональні стратегії та політику високотехнологічних проєктів у регіонах, де почали діяти промислові кластери (табл. 1).

Таблиця 1 – Сукупний аналіз проєктів, дотичних до промислових хайтек, у регіонах України [11]

Область	Загальний ВРП, тис. грн	Частка ВРП добувної та переробної промисловості, %	Загальний бюджет 2021–2023 рр., тис. грн	Кількість проєктів для промислових хайтек	Бюджет заходів для промислових хайтек	Частка бюджету промислових хайтек, %
Київська	198 160	1/20	13 900 000	9	275 440,0	3,2
Вінницька	11 496	2/16	19 290 453,1	0	0,0	0,0
Миколаївська	79 916	2/19	23 464 398,5	3	343 903,8	1,5
Запорізька	147 076	3/30	–	5	342 05,5	–
Харківська	233 321	2/22	927 5513,5	8	346 704,4	3,7
Усього			51 798 917,1	21	916 853,2	1,8

Як показує таблиця 1, фокус на високотехнологічному промисловому зростанні, навіть у промислово розвинених регіонах, де-факто досить слабкий. У більшості розглянутих регіонів України вони представлені невеликою кількістю заходів і такими мізерними бюджетами, що зовсім не відповідає глибині кризи в цих галузях. Отже, саме в Київській області реалізовано найбільшу кількість високотехнологічних промислових проєктів у сфері агротехніки. Харківська область – єдина в цьому списку, яка має велику кількість важливих регіональних проєктів та ініціатив для розвитку інноваційної високотехнологічної промислової екосистеми. Але й тут кількість проєктів, безпосередньо пов’язаних із традиційно важливими для регіону галузями, такими як машинобудування, промислове машинобудування, авіаційна промисловість та інші високотехнологічні галузі, наближається до нуля. Аналіз, представлений у регіональних стратегіях, з одного боку, підкреслює відсутність або слабкість національної політики та програм центрального уряду, а з іншого – орієнтації цих стратегій не передбачають створення чи розгортання цих інструментів, які можуть бути створені на регіональному рівні і без центральної влади.

На відмінну від традиційної форми організації виробництва функціонування кластерів має свої особливості. Кластери існують об'єктивно, через них протікають значні грошові потоки, але проблемам формування фінансового забезпечення для формування та функціонування кластерів в Україні ще не приділено належної уваги. Відсутність фінансового капіталу для запуску та розвитку кластерів та неповне використання усіх можливих джерел фінансування не дають їм можливості досягти економічного розвитку, що відображається на загальній соціально-економічній ситуації в країні.

Серед основних інструментів фінансової підтримки розвитку кластерного руху в Україні можна назвати:

✓ державні програми, спрямовані на сприяння діяльності кластерів; трансферти з державного бюджету місцевим бюджетам на підтримку кластерних ініціатив; кошти регіональних та місцевих програм / організацій сприяння економічному розвитку;

✓ внески учасників (суб'єктів кластеру); дохід від послуг кластера (виробленої продукції); комісійні / доходи від посередництва в отриманні замовлень; доходи від масових заходів; доходи від отримання державних замовлень (національних та міжнародних тендерів). Участь у розподілі доходів від спільних патентів і ліцензій: акціонерні товариства, венчурний капітал; спонсорські кошти від великих компаній;

✓ міжнародна технічна допомога; гранти міжнародних донорських організацій; проєкти корпоративної соціальної відповідальності; пожертвування;

✓ кошти фінансових установ: пільгове кредитування суб'єктів кластеру; кредити під гарантії.

Завдяки фінансовій децентралізації з'явилися нові бюджетні ресурси, які громади та регіони загалом можуть отримати через проєктний підхід для їх залучення та використання, зокрема для розвитку кластерних ініціатив, кластерів та кластерних проєктів.

Так, новими або відносно новими інструментами фінансування державного бюджету є:

– кошти Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР);

– субвенція на розвиток інфраструктури ОТГ;

– кошти державного бюджету України, отримані від Європейського Союзу.

Щодо груп гуманітарної допомоги постраждалим українцям, то під час війни запрацював План гуманітарної допомоги – організація за підтримки країн-членів ООН та міжнародних організацій.

Таблиця 2 – Розподіл фінансових потреб за кластерами на 2023 рік

№ з/п	Кластер	млн дол. США	%
1.	Координація та управління об’єктами розміщення ВПО	31,2	
2.	Освіта	154,5	4,09
3.	Продовольча безпека та засоби для існування	993,9	26,29
4.	Охорона здоров’я	307,4	8,13
5.	Захист	165,6	4,38
6.	Захист дітей	165,1	4,37
7.	Гендерно зумовлене насильство	64,9	1,72
8.	Протимінна діяльність	99,6	2,63
9.	Житло та непродовольчі товари	525,1	13,89
10.	Вода, санітарія та гігієна	452,4	11,97
11.	Багатоцільова грошова допомога	958,6	25,35
12.	Телекомунікації в надзвичайних ситуаціях	1,4	0,04
13.	Логістика	7,9	0,21
14.	Координація та загальні послуги	18,0	0,47
Разом		3 780,5	х

Джерело: побудовано за даними Плану гуманітарного реагування на 2023 р. [9].

Аналізуючи дані таблиці 2, бачимо, що питому вагу у фінансових потребах займають продовольча безпека, багатоцільова грошова допомога, житло та непродовольчі товари.

Фінансування та підтримку постраждалих людей з 2015 по 2023 рік наведено в таблиці 3. За даних бачимо, що фінансування потреб не було досягнуто повним обсягом за попередні роки, лише останій 2022 рік було профінансовано на 80 %.

Таблиця 3 – Фінансування потреб постраждалих осіб за рахунок Плану гуманітарного реагування в Україні

Рік	Кількість осіб, які потребують допомоги, млн осіб	Кількість осіб, яким планувалось надати допомогу, млн осіб	Кількість осіб, які отримали допомогу, млн осіб	Фінансова потреба, млн дол. США	Одержано фінансування, млн дол. США	% профі-нансовано потреби
2015	5,0	3,2	1,9	316,0	1 743,4	55
2016	3,1	2,5	1,7	297,9	105,3	35
2017	3,8	2,4	1,1	203,6	74,6	37
2018	3,4	2,3	1,1	186,9	70,8	38
2019	3,5	2,3	1,3	164,4	86,6	53
2020	3,4	2,1	1,4	204,7	124,1	60
2021	3,4	1,9	1,6	168,0	108,0	65
2022	17,7	11,5	15,8	4 292,5	3 424,5	80
2023	17,6	11,1	–	–	394,7	

Джерело: побудовано за даними Плану гуманітарного реагування на 2023 р. [9].

Щодо регіонального кластерного розвитку, то кожен механізм фінансування місцевого економічного розвитку має свої особливості та різну поширеність в Україні. Бюджетні механізми поширені в Україні, але водночас не є ефективними для повного фінансування розвитку економічних центрів. Найбільш перспективним механізмом в умовах інноваційних кластерів є розробка державних і місцевих цільових програм формування та функціонування кластерів. Бюджетні кошти є основним джерелом фінансування кластерної ініціативи, наглядової ради, кластерного агентства, інформації, інфраструктури, інновацій, контролю, інших кластерів, стратегії, бачення, економічного кластеру, наукових та освітніх установ, уряду, бізнесу, фінансових установ, державної, фінансової, кредитно-грошової політики на ранніх етапах. Інвестиційні механізми мають значний вплив на кластерну економіку в усьому світі. В Україні найефективнішим і вже дієвим інвестиційним механізмом є державно-приватне партнерство, яке дозволяє генерувати ресурси для реалізації інфраструктурних проєктів. Серед кредитних механізмів значний вплив мають кредити без зобов’язань, позики

від міжнародних фінансових організацій та місцеві гарантії, які дають змогу залучати фінансові ресурси до місцевих бюджетів під мінімальні відсотки та спрямовувати їх на фінансування різноманітних видів місцевих ініціатив. Механізми субсидування, такі як міжнародна технічна допомога та гранти міжнародних донорських організацій, надзвичайно важливі на тих етапах, коли кластер починає приносити прибуток і розвиватись (рис. 3).

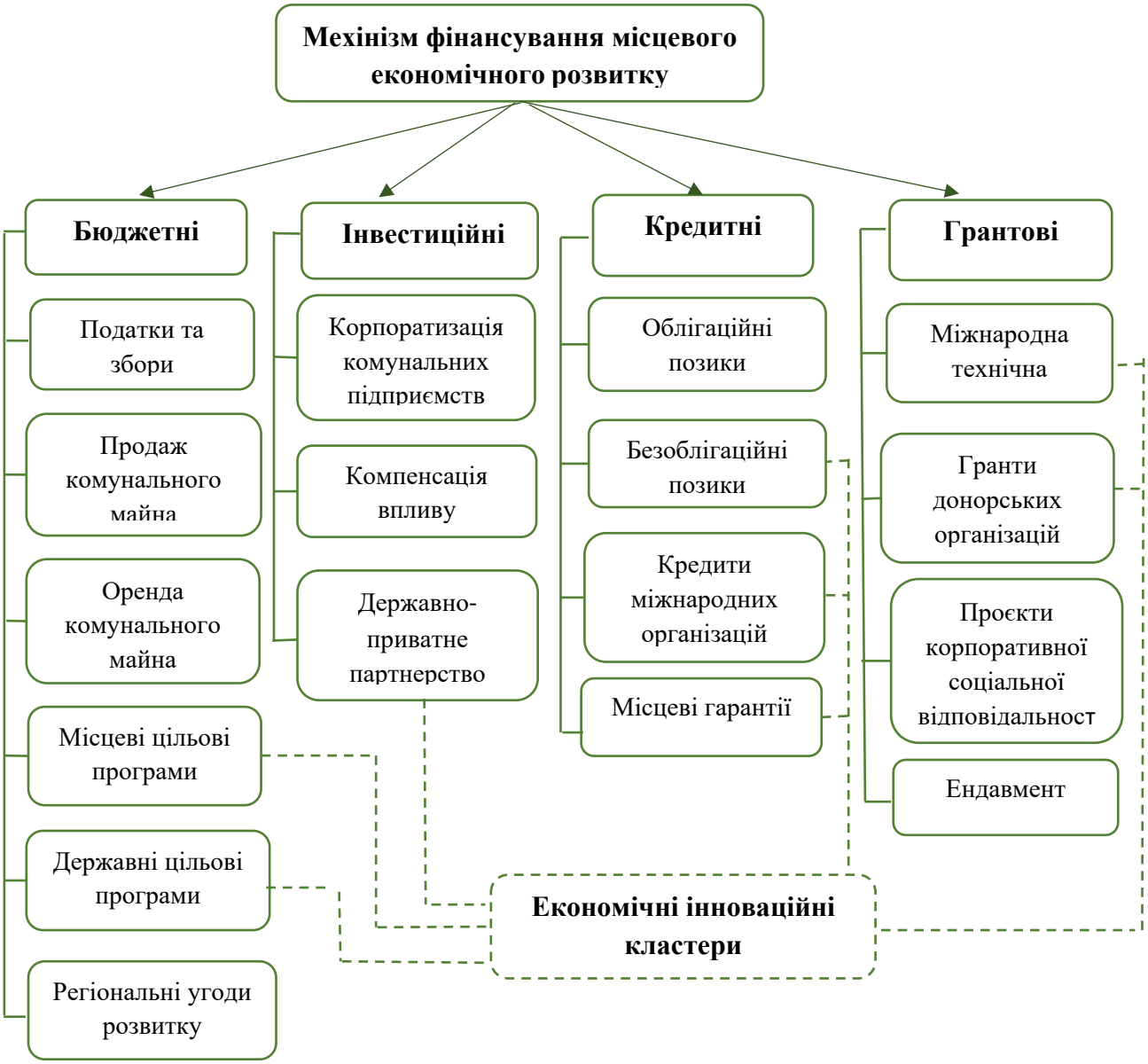

Рисунок 3 – Механізм фінансування місцевого економічного розвитку [10]

Отже, для сталого фінансування економічного кластеру та його розвитку необхідно застосовувати схему фінансування, у якій перші етапи будуть забезпечені за рахунок бюджетних механізмів і грантів, після чого частка цих механізмів фінансування зменшується і кластер переходить на самофінансування. Така схема залучення ресурсів діє в розвинених країнах, які успішно застосовують принципи кластерної економіки.

Висновки. З проведеного дослідження можна зробити висновок, що регіональні кластерні ініціативи потребують значної правової та фінансової державної підтримки. Основною проблемою фінансового забезпечення економічних кластерів в Україні є відсутність нормативно-правової бази з кластерних ініціатив, через що наявні у країні кластери не є такими, що визнаються на міжнародному рівні, оскільки не підпадають під концептуальне означення кластеру. Це призводить до небажання міжнародних інвесторів фінансувати український бізнес та інновації.

До факторів, що негативно впливають на формування процесу кластеризації країни і водночас є загрозою економічній безпеці країни, можна віднести:

– відсутність на сьогодні єдиної державної стратегії економічного розвитку, яка була сформована на основі кластерної моделі розвитку;

– відсутність нормативно-правової бази для процесів кластеризації економіки країни;

– відсутність державної політики щодо визначення пріоритетних напрямів економічного розвитку, які можуть бути покладені в основу стратегії кластеризації;

– відсутність механізмів державної підтримки просування вітчизняної промислової продукції на міжнародні ринки;

– відплив кваліфікованих і наукових кадрів за кордон, висока динаміка та рівень міграції;

– відсутність економічних стимулів до уніфікації економіки розвитку кооперації та економічних зв’язків;

– слабка активність інноваційної діяльності, проведення фундаментальних і прикладних досліджень;

– тривалість воєнного стану в Україні.

Проблемами процесу кластеризації, які перешкоджають і затримують його масштабний розвиток, є:

– відсутність досвіду, необхідного для впровадження кластерного підходу у практику державного управління;

– недостатня поінформованість органів влади у застосуванні концептуальних і методичних розробок у дослідженні процесів кластеризації;

– відсутність необхідних фінансових ресурсів як держави, так і суб'єктів господарювання, органів місцевого самоврядування, необхідних для фінансування процесу кластеризації, розробки, планування та реалізації спільних проєктів.

Україна, незважаючи на досить високу активність створених кластерів як на місцевому, національному, так і на міжнародному рівні (зокрема, участь у Європейській спільноті кластерів), значно відстає у напрямі імплементації державної політики та стратегії. Тож серед основних рекомендацій для підтримки кластерного руху в Україні має бути законодавчо обґрунтована і сформована кластерна політика, яка б координувалася та підтримувалася урядом з урахуванням пріоритетних вимог розвитку економіки регіонів, інновацій і вибраної спеціалізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мочерний С. В. Економічна теорія : навч. посіб. 3-е вид., переробл. і доп. К. : Академія, 2008. 640 с.

2. Porter M. Clusters and Competition: New Agendas for Companies, Government, and Institutions. In On Competition. Boston : Harvard Business School Press, 2008. 414 p.

3. Геєць В. М., Семиноженко В. П. Інноваційні перспективи України. Х. : Константа, 2006. 272 с.

4. Біла Л. М., Ліснічук О. А. Формування фінансових ресурсів підприємницьких кластерів: світовий досвід та вітчизняна практика. 2017. № 3–4. С. 191–196. URL : http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/1423

5. Буснюк С. В. Фінансовий капітал кластерів: особливості формування та використання : дис. … канд. екон. наук. Луцьк : Луцький національний технічний університет, 2015. 229 с.

6. Самборський О. В., Гласов П. В. Сучасна кластерна політика України: проблеми та перспективи. *Агросвіт.* 2021. № 11. URL : http://www.agrosvit.info/pdf/11_2021/8.pdf

7. Національна програма кластерного розвитку до 2027 р. URL : https://www.industry4ukraine.net/ (дата звернення: 25.09.2023).

8. UCLUSTER. URL : https://ucluster.org/blog/2020/04/top5-it-klasteriv-ukraini/ (дата звернення: 18.09.2023).

9. План гуманітарного реагування на 2023 р. URL : https://prod-reports-unocha-org.ahconu.org/uk/country/ukraine// (дата звернення: 18.09.2023).

10. Пирогов Д. А. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення економічних кластерів в Україні. *Інноваційна економіка* : науково-виробничий журнал. 2017. Вип. 1–2. С. 137–142.

11. Урсакій Ю. А. Роль інноваційних кластерів в промисловості країни. *Економіка та управл іння національним господарством*. 2021. Випуск I (81). С. 53–70.

REFERENCES

1. Mochernyy S. V. Ekonomichna teoriya : navch. posib. 3-e vyd., pererob. i dop. K. : Akademiya, 2008. 640 p.

2. Porter M. Clusters and Competition: New Agendas for Companies, Government, and Institutions. In On Competition. Boston : Harvard Business School Press, 2008. 414 p.

3. Heyets′ V. M., Semynozhenko V. P. Innovatsiyni perspektyvy Ukrayiny. KH. : Konstanta, 2006. 272 p.

4. Bila L. M., Lisnichuk O. A. Formuvannya finansovykh resursiv pidpryyemnyts′kykh klasteriv: svitovyy dosvid ta vitchyznyana praktyka. 2017. № 3–4. C. 191–196. URL : http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/1423

5. Busnyuk S. V. Finansovyy kapital klasteriv: osoblyvosti formuvannya ta vykorystannya : dys. …kand. ekonom. Nauk. Luts′k : Luts′kyy natsional′nyy tekhnichnyy universytet, 2015. 229 p.

6. Sambors′kyy O. V., Hlasov P. V. Suchasna klasterna polityka Ukrayiny: problemy ta perspektyvy. *Ahrosvit.* 2021. № 11. URL : http://www.agrosvit.info/pdf/11_2021/8.pdf

7. Natsional′na prohrama klasternoho rozvytku do 2027 r. URL : https://www.industry4ukraine.net/

8. UCLUSTER. URL : https://ucluster.org/blog/2020/04/top5-it-klasteriv-ukraini/

9. Planu humanitarnoho reahuvannya na 2023 r. URL : https://prod-reports-unocha-org.ahconu.org/uk/country/ukraine//

10. Pyrohov D. A. Problemy ta perspektyvy finansovoho zabezpechennya ekonomichnykh klasteriv v Ukrayini. *Innovatsiyna ekonomika* : naukovo-vyrobnychyy zhurnal. 2017. Vyp. 1–2. S. 137–142.

11. Ursakiy YU. A. Rol′ innovatsiynykh klasteriv v promyslovosti krayiny. *Ekonomika ta upravl innya natsional'nym hospodarstvom.* 2021. Vypusk I (81). S. 53–70.

УДК 336.276
JEL G17; G18; H12; H63; H68; H81
DOI 10.33244/2617-5940.2.2023.62-81

Т. Коляда,
канд. екон. наук, с.н.с., доцент,
доцент кафедри публічних фінансів,
Державний податковий університет
e-mail: t.a.koliada@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-1574-4446;
Л. Бенч,
канд. екон. наук, доцент,
доцент кафедри фінансів,
e-mail: benchliliya@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-4215-7925;
П. Пожиткова,
здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня,
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана
e-mail: chillichita@gmail.com
ORCID ID 0009-0004-2276-4578

ДЕРЖАВНИЙ БОРГ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ: ВИКЛИКИ ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

Статтю присвячено поглибленню та розвитку наукових засад функціонування системи державних запозичень в Україні, виявленню тенденцій і чинників впливу на зростання державного боргу, пошуку шляхів удосконалення боргової політики в умовах військової агресії.

Розраховано коефіцієнти координації, структурних зрушень та детермінації для аналізу державного боргу, здійснено порівняння з пороговими значеннями, розкрита їх роль і значення у визначенні шляхів покращення боргової безпеки України.

Наведено оцінку динаміки державного та гарантованого державою боргу України у національній валюті та доларах США, здійснено аналіз валютної структури державних запозичень за період 2009–2022 роки з метою виявлення ризиків для публічних фінансів через девальвацію гривні та значне зростання розміру державного боргу, що створює проблеми з його обслуговуванням.

Визначено основні причини зростання державної заборгованості, що спричинили збільшення навантаження на державний бюджет, надано оцінку ефективності використання урядом методів та інструментів управління державним боргом, розроблено прогноз платежів за державним та гарантованим державою боргом України на 2023–2033 роки за чинними угодами.

Доведено виникнення піка платежів за державною заборгованістю вже 2024 року, що підвищує ризик рефінансування заборгованості, створює додатковий тиск на державний бюджет і ВВП та відповідно зменшує розмір можливого фінансування соціально-економічної сфери. Обґрунтовано пропозиції щодо вдосконалення боргової політики України в умовах військової агресії.

Ключові слова*: *державні запозичення, державний та гарантований державою борг, боргова політика, дефіцит бюджету, витрати бюджету, боргова безпека, управління державним боргом.

T. Koliada,
Associate Professor of the Department of Public Finance,
Candidate of Sciences (Economics),
Associate Professor,
State Tax University
e-mail: t.a.koliada@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-1574-4446;
L. Bench,
Associate Professor of the Department of Finance,
Candidate of Sciences (Economics),
Associate Professor
e-mail: benchliliya@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-4215-7925;
P. Pozhytkova,
applicant of the first (bachelor) level of higher education,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
e-mail: chillichita@gmail.com
ORCID ID 0009-0004-2276-4578

PUBLIC DEBT OF UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF MILITARY AGGRESSION: CHALLENGES AND DEVELOPMENT TRENDS

The article is devoted to the deepening and development of the scientific basis of the functioning of the state borrowing system in Ukraine, the identification of trends and factors influencing the growth of the state debt, and the search for ways to improve the debt policy in conditions of military aggression.

The coefficients of coordination, structural shifts and determination for the analysis of the state debt were calculated, a comparison was made with the threshold values, their role and significance in determining ways to improve Ukraine's debt security was revealed.

An assessment of the dynamics of the state and state-guaranteed debt of Ukraine in the national currency and US dollars is given, an analysis of the currency structure of state borrowings for the period 2009-2022 is carried out, with the aim of identifying risks for public finances due to the devaluation of the hryvnia and a significant increase in the size of the state debt, which creates problems with its maintenance.

The main reasons for the growth of the state debt, which caused an increase in the burden on the state budget, were determined, an assessment of the effectiveness of the government's use of methods and tools for managing the state debt was provided, and a forecast of payments for the state and state-guaranteed debt of Ukraine for 2023–2033 was developed according to current agreements.

It has been proven that the peak of public debt payments will already occur in 2024, which increases the risk of debt refinancing, creates additional pressure on the state budget and GDP, and accordingly reduces the amount of possible financing of the socio-economic sphere. The proposals regarding the improvement of the debt policy of Ukraine in the conditions of military aggression are substantiated.

Keywords: *government borrowing; state and state-guaranteed debt, debt policy, budget deficit, budget expenditures, debt security, state debt management.*

Вступ. Відповідно до світового досвіду в сучасних умовах неможливе існування і розвиток країни без державних запозичень. У межах розумного вони можуть сприяти прискоренню економічного зростання, покращувати соціально-економічний стан у країні, проте за умов неконтрольованого нарощення державного боргу може бути досягнуто протилежних ефектів.

Українські реалії сьогодення зумовлюють неможливість залучення урядом достатніх фінансових ресурсів для покриття власних видатків шляхом застосування фіскальних механізмів, що приводить до застосування експансивної боргової політики. Тому постає необхідність у вдосконаленні способів визначення оптимального обсягу запозичень, підходів до управління державним боргом та контролю боргової безпеки задля забезпечення функціонування економіки України в умовах військової агресії.

Літературний огляд. Функціонування системи державних запозичень сьогодні є предметом дискусій та обговорень багатьох науковців. Теоретичні основи цього питання сформовано працями Р. Барро, К. Райнхарт, К. Рогофф, М. Кумар, Дж. Ву, Дебрун К., О. Бланшар, У. Паніцца та інших. Водночас теоретичні підходи західних авторів потребують критичного узагальнення та дослідження можливостей їх застосування з урахуванням особливостей розвитку економіки України в умовах військового стану. Проблеми управління державним боргом та посилення боргової безпеки держави активно досліджують вітчизняні науковці: М. Антонов, О. Барановський, Т. Богдан, В. Козюк, В. Лісовенко, С. Лондар, Н. Слав'юк, І. Федорович, Г. Філатова, Н. Чуба та ін.

Аналіз наукових джерел свідчить, що частина ключових питань стосовно визначення чинників впливу на зростання державного боргу та особливостей управління ним в умовах війни залишаються недостатньо дослідженими. В Україні існує потреба в подальшому теоретичному обґрунтуванні та узагальненні світового досвіду практичного використання нових підходів до вирішення цієї проблеми.

Методологія. У статті було використано методи: абстрагування (для огляду теорій формування державного боргу та обґрунтування напрямів удосконалення боргової політики України в умовах військової агресії), аналізу, синтезу, логічного узагальнення (для визначення причин виникнення і наслідків існування державного боргу), статистичний (для аналізу сучасного стану державного боргу України), графічний та табличний (для наочного представлення матеріалу).

Метою дослідження є поглиблення та розвиток наукових засад функціонування системи державних запозичень в Україні, виявлення тенденцій і чинників впливу на зростання державного боргу, пошук шляхів удосконалення боргової політики в умовах військової агресії.

Основна частина. В умовах небезпечного зростання боргового навантаження, яке спричиняє дестабілізацію економіки та гальмує сталий розвиток, гостро постає питання про визначення основних загроз, пов’язаних із борговою діяльністю уряду, яке доцільно розпочати з огляду динаміки державного боргу, його стану та структури. Перелік коефіцієнтів, що будуть застосовані під час проведення аналізу державного боргу, їх короткий опис та формули розрахунку наведено у табл. 1.

Згідно з інформацією, поданою на рис. 1 та 2, упродовж тривалого періоду в Україні простежується загальна тенденція до зростання загального обсягу державного боргу: за період із 2009 до 2022 рр. він примножився на 3 755,97 млрд грн (71,70 млрд дол. США) або на 1 185,3 %. На динаміку державного боргу впливає ефект «сніжної кулі» – ситуація, коли платежі за боргом покриваються новим боргом, причому чим більший борг, тим сильнішим буде ефект [2].

Таблиця 1 – Коефіцієнти, що використовуються для аналізу державного боргу

№ з/п	Назва показника	Економічна інтерпретація	Формула розрахунку
1.	*Коефіцієнт координації* (відносна величина координації (ВВК)	Характеризує пропорції окремих частин єдиного цілого між собою (співвідношення частин досліджуваної сукупності). *(У формулі: Yт – показник, з яким порівнюють, Yп – показник, який порівнюють)*	$\text{ВВК} = \frac{Y_n}{Y_m}$
2.	*Коефіцієнт структурних зрушень* ($К_{стр.\ зр.}$)	Використовується для аналізу відхилень у динаміці за два (і більше) періоди у відносному вираженні. Чим більше він відрізняється від нуля, тим більшою змінною є структура в роках, що аналізуються	$К_{стр.зр.} = \sqrt{\frac{\sum(d_1 - d_0)^2}{n}}$
3.	*Коефіцієнт детермінації* (D, R^2)	Оцінює ступінь щільності кореляційного зв'язку і ступінь впливу кожного з факторів на результат. Отже, знаючи коефіцієнт кореляції, можна визначити внесок ознаки *x* у варіацію ознаки *y*	$D = r^2$

Джерело: систематизовано авторами на основі [1, с. 68–69, 185–186, 204].

Станом на 31.12.2022 загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу становив 4 072,85 млрд грн, або 111,38 млрд дол. США, включно: зовнішній борг – 2 610,96 млрд грн, або 71,40 млрд дол. США, що становило 64,1 % від загального обсягу боргу; внутрішній борг – 1 461,89 млрд грн, або 39,98 млрд дол. США, його частка становить 35,9 % у загальній заборгованості.

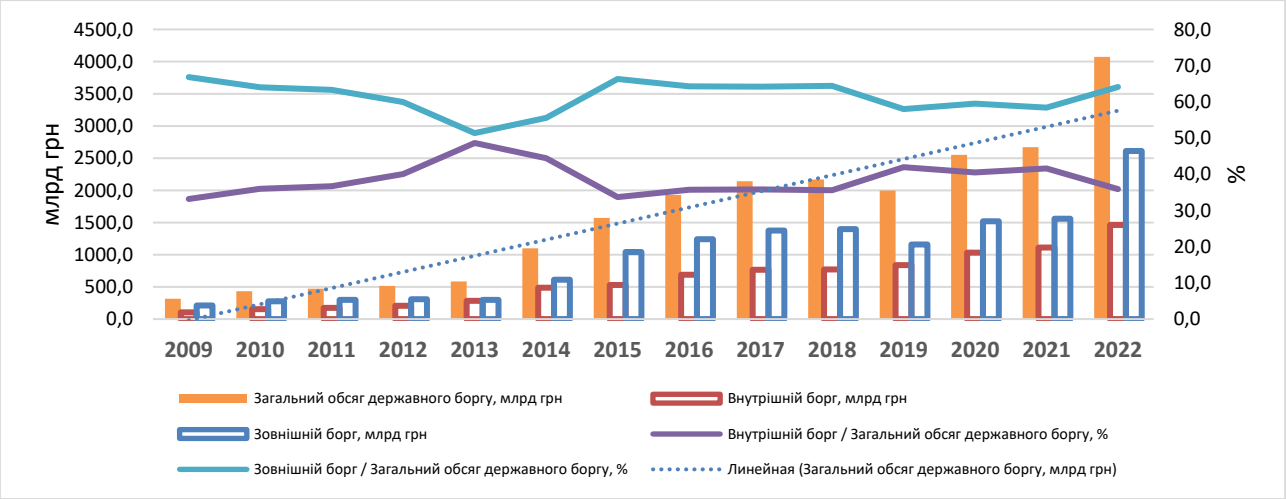

Рисунок 1 – Динаміка державного та гарантованого боргу України в національній валюті за 2009–2022 рр.

Джерело: розроблено авторами за даними Міністерства фінансів України (https://www.mof.gov.ua).

Згідно із Законом України «Про Державний бюджет України на 2023 рік» передбачено граничний обсяг державної заборгованості в сумі 6 422 млрд грн, орієнтовно 78,7 % обсягу якого становитиме зовнішній борг, а 21,3 % – внутрішній [3].

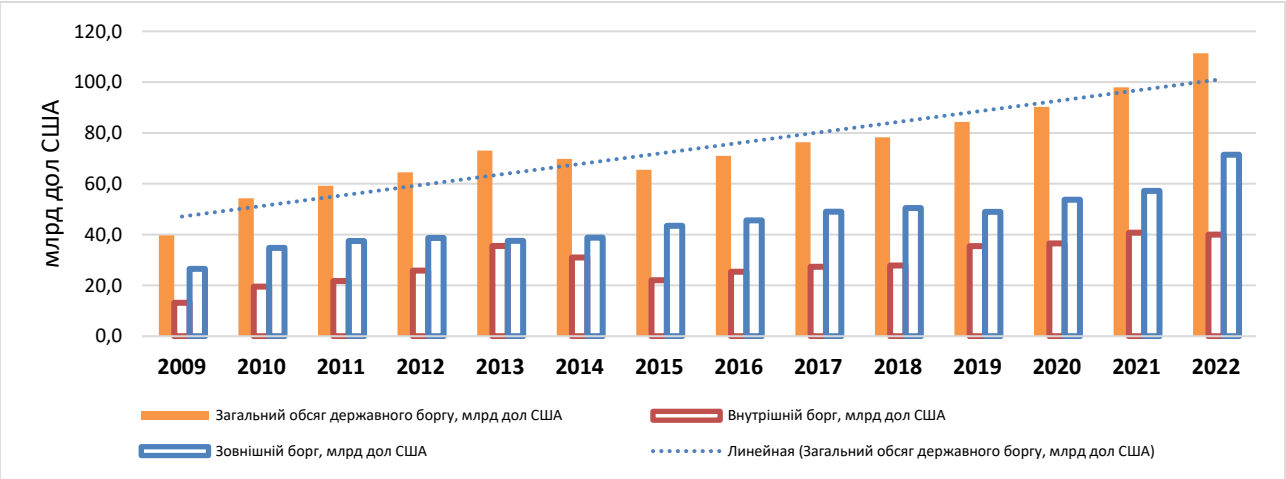

Рисунок 2 – Динаміка державного та гарантованого боргу України в доларах США за 2009–2022 рр.

Джерело: розроблено авторами за даними Міністерства фінансів України (https://www.mof.gov.ua).

Згідно з даними рис. 1 за 2009–2022 рр. зовнішній борг держави у національній валюті збільшився у 12,3 раза, що характеризується середньорічним зростанням його обсягу на 184,55 млрд грн щороку. Внутрішній державний борг України за досліджуваний період продемонстрував зростання у 13,9 раза (середньорічне зростання становило 104,37 млрд грн).

Доцільно акцентувати увагу на вплив девальвації гривні на динаміку державного боргу. Порівнюючи рис. 1 та 2, можна побачити, що після 2014–2015 рр. (пік девальвації) загальний обсяг заборгованості у гривні різко зріс, хоча у доларовому еквіваленті зростання є більш поступовим.

Варто також звернути увагу на ще одну особливість українського державного боргу, а саме: переважання частки зовнішнього боргу над внутрішнім, яке підтверджується розрахованими значеннями коефіцієнта координації (рис. 3).

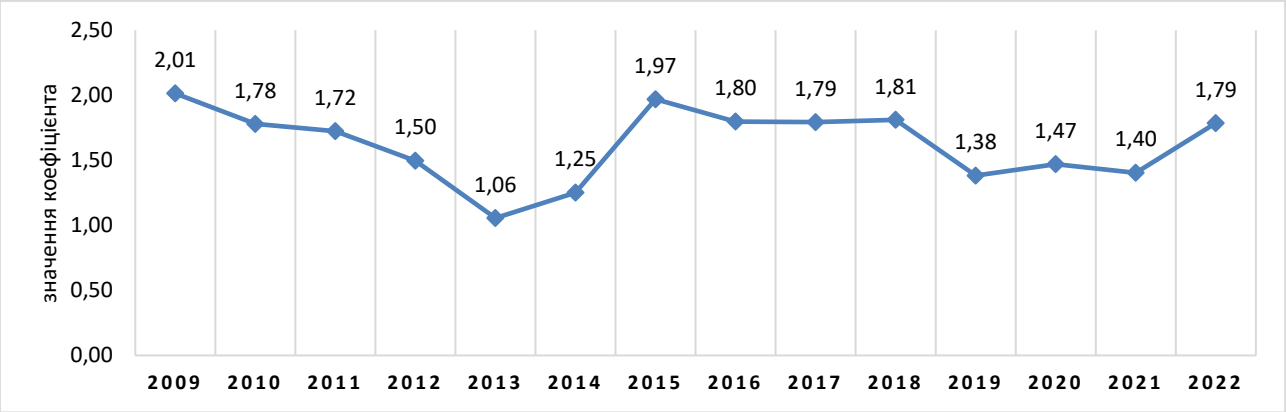

Рисунок 3 – Динаміка коефіцієнта координації за 2009–2022 рр.

Джерело: розраховано авторами за даними Міністерства фінансів України (https://www.mof.gov.ua).

Відповідно до даних на рис. 3 2022 р. збільшився розрив між обсягом внутрішнього та зовнішнього боргу: на одиницю внутрішнього боргу припадає 1,79 одиниць зовнішнього. У 2015 р., згідно з коефіцієнтом координації, розмір зовнішньої заборгованості переважав обсяг внутрішньої майже у 2 рази. Подібне спостерігається і у 2009 р., коли відбулось значне знецінення гривні. Взагалі протягом усього досліджуваного періоду

відслідковується переважання зовнішньої заборгованості у складі державного боргу (рис. 1). Хоча варто відмітити спад частки зовнішньої заборгованості у 2010–2014 рр., а також після 2016 р., який пояснюється поступовим переорієнтуванням на внутрішні запозичення [4].

На підставі здійсненого вище огляду динаміки державного боргу можна відзначити високий рівень кореляції між борговою та валютною складовими. Це необхідно враховувати у процесі визначення шляхів поліпшення боргової безпеки України. Тому з метою оцінки валютного ризику доцільно проаналізувати структуру державного і гарантованого боргу в розрізі валют запозичення (рис. 4).

Згідно з поданими на рис. 4 даними видно, що впродовж досліджуваного періоду значна частина державної заборгованості, а саме від 57,9 до 79,4 %, має бути погашена в іноземній валюті. Також варто відзначити позитивну тенденцію до зростання впродовж 2009–2012 рр., 2016 р., 2019 р. і 2021 р. частки державного та гарантованого боргу у національній валюті.

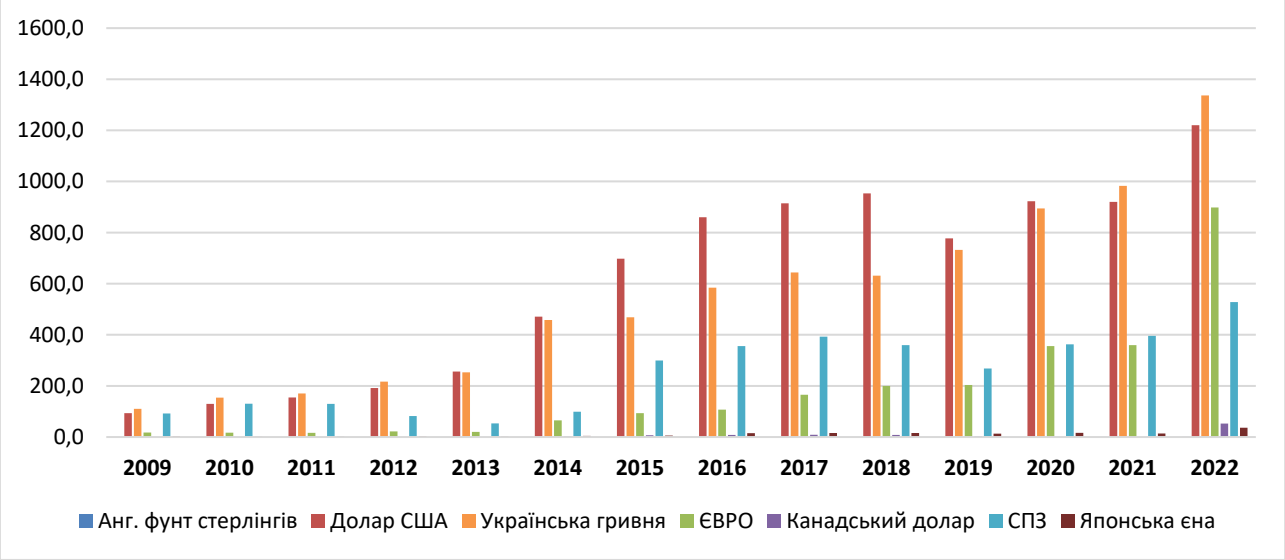

Рисунок 4 – Валютна структура боргу за 2009–2022 рр., млрд грн

Джерело: розроблено авторами за даними Міністерства фінансів України (https://www.mof.gov.ua).

Така валютна структура запозичень спричиняє підвищення ризиків для державних фінансів та економіки загалом, оскільки спад стійкості гривні призводить до значного зростання розміру державного боргу, що зі свого боку створює проблеми з його обслуговуванням [4]. М. С. Антонов вказує на утворення девальваційно-інфляційної спіралі (особливо у 2014–2015 рр.), сутність якої полягає у впливі зростання рівня інфляції на підвищення девальваційних очікувань населення, що призводить до посилення тиску на валютний курс [5, с. 90].

Станом на кінець 2022 р. у валютній структурі боргу переважає гривня, її частка становить 32,81 %, слідом за нею в порядку спадання йде: долар США (29,96 %), євро (22,06 %), спеціальні права запозичення (12,96 %), канадський долар (1,29 %), японська єна (0,90 %) та англійський фунт стерлінга (0,02 %). У Програмі управління державним боргом на 2023 р. [3] зазначено, що 2023 р. частка боргу номінованого в гривні боргу зменшиться і становитиме 20,9 %.

Для проведення більш глибокого аналізу доцільно розрахувати коефіцієнт структурних зрушень, формулу та опис якого наведено у табл. 1. Під час розрахунку за базовий буде прийнято попередній до аналізованого період. Чим більше цей показник відрізняється від нуля, тим більшою є структурна змінна [1, с. 187]. Водночас його значення можуть інтерпретуватись так: до 2 % – незначні структурні зрушення, від 2 до 10 % – суттєві структурні зрушення, від 10 % і більше – значні структурні зрушення [4].

Проведені розрахунки довели, що 2009 р., 2012 р., 2013 р., 2015 р., 2019 р. та 2022 р. коефіцієнт структурних зрушень більше 2 %, що свідчить про наявність суттєвих структурних зрушень у ці роки порівняно із попередніми. Щодо інших років, то значення цього коефіцієнта становить менше 2 %, а отже, зміни у валютній структурі державного та гарантованого боргу є незначними.

Загалом дослідники сходяться щодо основних причин зростання обсягу державного боргу та відповідного погіршення боргової безпеки. Однією із основних називають потребу у фінансуванні бюджетного дефіциту. Причому внаслідок збігу ряду зовнішніх та внутрішніх факторів у 2014–2015 рр. відбулося загострення проблем підтримання боргової безпеки та має місце посилення розкручення «боргової спіралі» [5, с. 90]. Це явище було виявлено Н. В. Чубою [6, с. 8] і полягає у тому, що наявність дефіциту призводить до потреби у запозиченні коштів на його покриття, що збільшує державний борг, а відповідно і платежі за ним, вартість його обслуговування, що в подальшому може призводити до збільшення дефіциту.

Потреба в дефіцитному фінансуванні визначається як одна із головних причин зростання державної заборгованості та вона далеко не єдина. До чинників, що негативно впливають на обсяг державного боргу, відносять: девальвацію національної валюти; неузгодженість між собою стратегічних орієнтирів проведення грошово-кредитної, бюджетної та боргової політики; зменшення через інфляційні процеси та безробіття внутрішнього споживчого попиту; невідповідність між графіком погашення та обслуговування боргу і грошовими потоками, які утворюють бюджетні доходи та видатки; високу плату за позикові кошти на міжнародному ринку через низький кредитний рейтинг, на внутрішньому – високу вартість кредитів [7].

Загрозливою тенденцією для боргової безпеки є також переважання іноземної валюти у структурі боргу через значну чутливість такого боргу до коливань обмінного курсу. Розглянуті показники динаміки боргу показали значне зростання обсягу заборгованості у гривні в моменти зниження стійкості національної валюти, натомість у доларовому еквіваленті коливання є не такими різкими.

Проведений аналіз державної заборгованості України підтверджує висновок, зроблений Т. А. Колядою, Л. Я. Бенч, Н. Д. Рибіною [4], щодо наявності певної циклічності настання криз. Цикл становить 6 років, в якому 2–3 роки економіка оговтується від кризи, наступні 2–3 роки відбувається

експансія та, відповідно, покращення стану боргової безпеки, і в подальшому настає наступний спад у зв'язку з черговим економічним потрясінням.

Як було зазначено вище, постійне зростання консолідованого державного боргу призводить до збільшення вартості виплат за ним. Зі свого боку це зумовлює збільшення навантаження на державний бюджет, погіршує стійкість державних фінансів та негативно впливає на боргову безпеку. Розпочнемо аналіз платежів за державним боргом з огляду їх загальної динаміки впродовж 2009–2022 рр. у розрізі витрат на погашення та обслуговування, а також із урахуванням різновиду заборгованості (рис. 5).

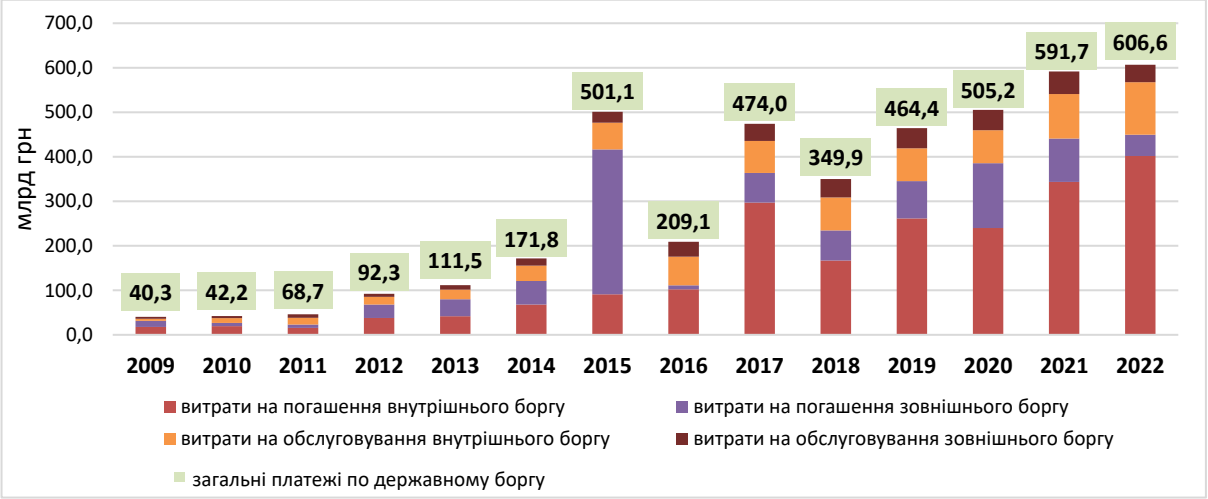

Рисунок 5 – Динаміка платежів за борговими зобов'язаннями за 2009–2022 рр., млрд грн

Джерело: розроблено авторами за даними Міністерства фінансів України (https://www.mof.gov.ua).

Сукупні витрати на погашення та обслуговування боргу 2022 р. проти 2009 р. зросли на 566,2 млрд грн, або у 15,04 раза. Впродовж досліджуваного періоду у складі платежів переважають видатки на покриття внутрішнього боргу за виключенням 2015 р., коли частка платежів за зовнішнім боргом становила 69,8 % від загального обсягу витрат на борг. На 2023 р. передбачено витрати 741,28 млрд грн на виплати за державним боргом, з яких 78,2 % піде на покриття внутрішньої заборгованості, а 21,8 % – зовнішньої. Платежі з погашення державного боргу затверджено в сумі 414,99 млрд грн, а на обслуговування боргу передбачено 326,28 млрд грн [8].

Із даних, поданих на рис. 5, бачимо, що упродовж 2009–2014 рр. боргові виплати зростали плавно, та у 2015 р. досягли піку у розмірі 501,1 млрд грн загалом за рахунок підвищення витрат на погашення зовнішнього боргу (349,8 млрд грн). Далі відбулося зниження в 2,4 раза та подальше зростання 2017 р. (уже за рахунок витрат на погашення внутрішнього боргу), і знов спад у 2018 р. Із 2019 р. відмічається поступове зростання консолідованої суми платежів, та 2022 р. їх сума досягла рекордного (за досліджуваний період) значення у 606,6 млрд грн.

За умовами проведеної 2015 р. реструктуризації облігацій зовнішньої позики, необхідно буде повернути 80 % номінальної суми боргу у період з 2019 до 2027 рр., водночас сплачуючи 7,7 % річної дохідності замість 7,22 %. Також було списано близько 20 % обсягу державного боргу (3,6 млрд дол. США), який підлягав сплаті у 2015–2023 рр. Замість цього уряд зобов'язувався виплачувати ВВП-варанти впродовж 20 років на таких умовах: якщо темп зростання реального ВВП більше 3 або 4 %, то, відповідно, буде сплачуватись 15 чи 40 % номінального приросту ВВП. Останнє положення вступить у дію за умови досягнення річним ВВП України відмітки у 125 млрд дол. США. Під час подальшої оцінки боргового навантаження необхідно враховувати, що вартість ВВП-варантів не обліковується за обсягом державного боргу, внаслідок чого звітні показники державної заборгованості є заниженими [8; 9].

Ця операція дозволила зменшити борговий тягар на бюджет у короткостроковій перспективі та не сприяла розв'язанню боргових проблем в довгостроковій. Як вказує Т. П. Богдан [8], реструктуризація знизила навантаження на бюджети 2015–2018 рр. та підтримала платіжний баланс. Проте через вилучення значної частки приросту номінального ВВП на користь іноземних кредиторів існують ризики для довгострокового потенціалу зростання економіки, а також може виникнути потреба в додаткових заходах фіскальної консолідації.

У жовтні 2017 р. було проведено репрофайлінг, суть якого полягає у конвертації ОВДП у власності НБУ номіналом 219,6 млрд грн, на нові

довгострокові облігації з різними ставками: близько 145,2 млрд грн мали плаваючу ставку із прив'язкою до рівня інфляції, а приблизно 74,4 млрд грн мали фіксовану ставку. Також дані облігації було диверсифіковано за строками погашення [10]. Це дозволило зменшити відсотковий ризик, розподілити ризики рефінансування та підвищити передбачуваність боргової політики.

На підставі відображених у табл. 2 показників частки витрат на погашення та обслуговування боргу у видатках Державного бюджету України впродовж 2009–2022 рр. коливаються, і досягнули пікових значень у 2015 р.: частка платежів на погашення становила 72,2 %, частка витрат на обслуговування – 14,6 %. Подальша тенденція була переважно спадною і станом на 2022 р. частка витрат на погашення боргу становить 16,6 % від видатків бюджету, а частка відсоткових виплат – 5,8 %. 2023 р. допускається, що частка витрат на обслуговування боргу у складі видатків Державного бюджету підвищиться на 8,4 в. п. та все ж не перевищить прийнятого у світовій практиці граничного значення у 15 % [11, с. 107].

Таблиця 2 – Відносні показники для оцінки платежів за державним боргом України за 2009–2022 рр., %

Роки	Частка платежів на погашення боргу у видатках бюджету	Частка відсоткових виплат за боргом у видатках бюджету	Відношення платежів на погашення боргу до ВВП	Відношення відсоткових виплат за боргом до ВВП
2009	17,1	4,9	3,4	1,0
2010	11,7	6,8	2,5	1,4
2011	18,7	9,5	3,5	1,8
2012	17,2	6,1	4,8	1,7
2013	19,8	7,9	5,5	2,2
2014	28,1	11,9	7,7	3,3
2015	72,2	14,6	21,0	4,3
2016	16,3	14,3	4,7	4,1
2017	43,3	13,2	12,2	3,7
2018	23,8	11,7	6,6	3,2
2019	32,2	11,1	8,7	3,0
2020	29,9	9,3	9,2	2,9
2021	29,6	10,1	8,1	2,8
2022	16,6	5,8	8,7	3,0

Джерело: розраховано авторами за даними Міністерства фінансів України (https://www.mof.gov.ua).

Значення показника відношення платежів на погашення державного боргу до ВВП за досліджуваний період не перевищувало 10 %, за винятком 2015 р. (21,0 %) та 2017 р. (12,2 %). 2022 р. дане зросло на 5,3 в. п. в, порівняно з 2009 р., і становило 8,7 %. Відношення відсоткових виплат за державним боргом до ВВП упродовж досліджуваного періоду коливалось від 1,0 до 4,3 % (пік відбувся у 2015 р.). Станом на 2022 р. він становить 3,0 %, що на 2,0 в. п. більше ніж у 2009 р.

Високий рівень витрат на обслуговування боргу призводить до непродуктивного використання державних коштів, спричиняє обмеження державних інвестицій і виступає фактором уповільнення економічного зростання за рахунок, раніше згаданого, ефекту «сніжної кулі» – уряд запозичує для рефінансування попередніх боргів. За даними, представленими Міністерство фінансів України на 01.01.2023, найбільшу суму на обслуговування та погашення державного боргу, загальним обсягом 658,4 млрд грн, Україні доведеться виплатити 2023 р. (табл. 3).

Таблиця 3 – Прогнозні платежі за державною заборгованістю України у 2023–2033 рр. за діючими угодами станом на січень та травень 2023 р., млрд грн

Показник	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030	2031	2032	2033
Станом на 01.01.2023											
Внутрішній борг	536,1	282,7	201,8	156,7	192,8	146,1	136,9	147,3	165,1	147,3	154,1
Зовнішній борг	122,4	367,2	306,4	310,7	232,1	237,6	214,0	182,6	203,3	188,4	157,2
Загальний обсяг боргу	658,4	649,9	508,2	467,4	424,8	383,7	350,9	329,9	368,4	335,7	311,3
Станом на 01.05.2023											
Внутрішній борг	591,4	362,1	295,3	149,9	172,8	120,5	105,7	107,7	125,5	107,8	114,6
Зовнішній борг	129,9	418,5	313,0	340,4	312,8	299,7	273,9	239,6	248,3	230,3	188,1
Загальний обсяг боргу	721,4	780,6	608,4	490,3	485,6	420,2	379,7	347,4	373,8	338,1	302,7

Джерело: розраховано авторами за даними Міністерства фінансів України (https://www.mof.gov.ua).

У подальшому було проведено коригування платежів згідно з Меморандумом про взаєморозуміння щодо призупинення виплат за державним та гарантованим державою боргом з групою офіційних кредиторів України з країн G7 та Паризького клубу від 14.09.2022. Україна призупиняє виплату приблизно 3,1 млрд дол. США та зможе перенаправити ці кошти на соціальну сферу, забезпечення охорони здоров'я чи підтримку економіки [11].

За скоригованим прогнозом, станом на 01.05.2023 пік платежів припаде вже на 2024 р. і дорівнюватиме 780,6 млрд грн, що на 130,7 млрд грн більше ніж за прогнозом на 01.01.2023. Проте так само як і за попереднім прогнозом більше 50 % становитимуть виплати за зовнішньою заборгованістю. У подальшому відбуватиметься поступове скорочення загального обсягу платежів, і у 2033 р. припускається їх скорочення приблизно в 2,6 раза порівняно з рівнем 2023 р.

Звертаємо увагу на значне переважання платежів за внутрішнім боргом 2023 р. як у старішому прогнозі, так і в новому. Згідно з прогнозом станом на 01.05.2023 їх частка становить 82 %. Це можна пояснити потребою у погашенні більшої частини емітованих військових облігацій внутрішньої позики. З 24.02.2022 і до 30.04.2023 уряду вдалося залучити від розміщення даних ОВДП 288,37 млрд грн, 2,97 млрд дол. США та 1,06 млрд євро [12].

Також необхідно враховувати, що планові показники щодо державних запозичень, включно обсяг боргу та витрат за ним, можуть зазнавати змін через: відтермінування запланованого моменту отримання пільгового фінансування; поганої кон'юнктури фінансових ринків; перерахунку внаслідок зміни обмінного курсу гривні; капіталізацію державних банків, компаній та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб.

Отже, значний обсяг платежів за державним боргом підвищує ризик рефінансування заборгованості, створює додатковий тиск на Державний бюджет України і ВВП та відповідно зменшує розмір можливого фінансування соціально-економічної сфери.

Висновки. За результатами проведеного дослідження можна запропонувати такі заходи щодо удосконалення боргової політики України в умовах військової агресії:

– посилення контролю щодо напрямів використання позикових ресурсів (особливо іноземних) та надання переваги їх спрямуванню в інвестиції, а не на покриття поточних потреб, оскільки в подальшому економічні прибутки від інвестицій можуть піти на платежі за боргом;

– для зменшення ризиків рефінансування та боргового навантаження на державний бюджет приділення уваги диверсифікації боргового портфеля за строками (зменшення частки короткострокових боргів) і ставками запозичення;

– підвищення рівня державної заборгованості, емітованого в національній валюті, принаймні до рівня 50 % від загального обсягу боргу шляхом збалансування валютної структури та пожвавлення внутрішнього ринку державних цінних паперів;

– підтримання постійного доступу до міжнародного ринку капіталів та покращення умов зовнішнього запозичення за рахунок підвищення міжнародного кредитного рейтингу шляхом зменшення рівня корумпованості економіки, розкриття інформації щодо бюджетного процесу тощо;

– мінімізація впливу (внаслідок неможливості повного викорінення цієї проблеми) такої інституційної пастки, як корупція в борговій сфері та зменшення «тіньового» сектору економіки шляхом скорочення обсягу державних запозичень за рахунок зміни структури видатків із програм, схильних до корупції, на програми, які краще піддаються контролю та керуванню;

– у зв’язку із військовими діями та необхідністю подальшої повоєнної відбудови з метою зменшення боргового навантаження й уникнення боргової кризи доцільне забезпечення переважання грантового компоненту міжнародної допомоги над кредитним компонентом, а також здійснення реструктуризації зовнішнього державного боргу;

– закріплення в законодавстві положення щодо автоматичного коригування бюджетної політики в разі приближення до граничних значень дефіциту і сукупного державного боргу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Захожай В. Б., Коваль М. І., Захожай К. В. Основи фінансового аналізу, менеджменту і контролю : навч. посіб. : у 2 т. Т. 2. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 407 с.

2. Xavier D., Mariusz J., Shabunina A. Public debt: Safe at any speed? NBB Economic Review. September 2020. P. 97–130. URL : https://www.researchgate.net/publication/344324628_Public_Debt_Safe_at_Any_Speed (дата звереннння: 07.06.2023).

3. Про затвердження Програми управління державним боргом на 2023 рік : наказ Міністерства фінансів України від 31.01.2023 № 53. URL : https://www.mof.gov.ua/storage/files/Програма_УДБ_на__2023_рік.pdf (дата звернення: 30.06.2023).

4. Коляда Т. А., Бенч Л. Я., Рибіна Н. Д. Боргова складова забезпечення стійкості публічних фінансів України: стан і тенденції розвитку. *Бізнес Інформ.* 2021. № 7. С. 178–186.

5. Антонов М. С. Управління борговою стійкістю держави : дис. ... канд. екон. наук ; 08.00.08 – Гроші, фінанси та кредит. Суми : СумДУ, 2017. 282 с. URL : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/55586/1/diss_Antonov.pdf (дата звернення: 07.03.2022).

6. Чуба Н. В. Макроекономічний аналіз державного боргу в перехідній економіці України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2006. 20 с. URL : https://revolution.allbest.ru/economy/00450325_0.html (дата звернення: 05.07.2023).

7. Сальникова Т. В. Державний борг України: оцінка та напрями підвищення ефективності управління. *Економічний вісник університету.* 2017. № 33 (1). С. 385–394.

8. Богдан Т. П. Стратегічне управління державним боргом в умовах нестійкої боргової позиції. *Фінанси України.* 2018. № 4. С. 75–92.

9. Лондар С. Л., Лондар О. С. Можливості трансформації сучасної боргової політики в Україні. *Фінанси України.* 2016. № 7. С. 26–43.

10. Національний банк та Міністерство фінансів здійснили репрофайлінг ОВДП з портфеля НБУ. URL : http://surl.li/ntwxp (дата звернення: 22.06.2023).

11. Філатова Г. П. Боргова безпека в системі забезпечення економічної безпеки держави : дис. ... д-ра філософії : 072 – Фінанси, банківська справа та страхування. Суми : СумДУ, 2021. 221 с. URL : http://surl.li/ntwyk (дата звернення: 07.07.2022).

12. Інформація щодо військових ОВДП в обігу станом на 01.05.2023. URL : http://surl.li/ntwzd (дата звернення: 23.07.2023).

REFERENCES

1. Zakhozhai V. B., Koval M. I., Zakhozhai K. V. Osnovy finansovoho analizu, menedzhmentu i kontrolyu [Basics of financial analysis, management and control] : teaching. manual : in 2 volumes. Kyiv : National. Acad. internal of affairs, 2019. Vol. 2. 407 p.

2. Xavier D., Mariusz J. & Shabunina A. Public debt: Safe at any speed? (2020), NBB Economic Review. September. Pp. 97–130. URL : https://www.researchgate.net/publication/344324628_Public_Debt_Safe_at_Any_Speed (accessed: 07.06.2023).

3. On the approval of the State Debt Management Program for 2023 : Order of Ministry of Finance of Ukraine from 31.01.23 № 53. URL : https://www.mof.gov.ua/storage/files/Програма_УДБ_на__2023_рік.pdf (accessed: 30.06.2023).

4. Koliada T. A., Bench L. Ya. & Rybina N. D. (2021). Debt is a component of ensuring the stability of public finances of Ukraine: state and development trends. *Business Inform.* Vol. 7. Pp. 178–186.

5. Antonov, M. S. (2017). Management of the debt sustainability of the state : diss. ... candidate. economy sci. ; 08.00.08 – Money, finance and credit. Sumy : Sumy State University, 282 p. URL : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/55586/1/diss_Antonov.pdf (accessed: 07.03.2022).

6. Chuba, N. V. (2006). Macroeconomic analysis of public debt in the transition economy of Ukraine : autoref. dis... candidate of economics of science. Lviv : Lviv national University named after I. Franka, 20 p. URL : https://revolution.allbest.ru/economy/00450325_0.html (accessed: 05.07.2023).

7. Sal'nikova, T. V. (2017). State debt of Ukraine: assessment and directions for improving management efficiency. *Economic Bulletin of the University.* Vol. 33 (1). Pp. 385–394.

8. Bohdan, T. P. (2018). Strategic management of public debt in conditions of an unstable debt position. *Finances of Ukraine.* Vol. 4. Pp. 75–92.

9. Londar, S. L. & Londar, O. S. Possibilities of transformation of modern debt policy in Ukraine. *Finances of Ukraine.* 2016. Vol. 7. Pp. 26–43.

10. The National Bank and the Ministry of Finance carried out reprofiling of OVDP from the portfolio of the NBU. Official website of the National Bank of Ukraine. URL : http://surl.li/ntwxp (accessed: 22.06.2023).

11. Filatova, G. P. (2021). Debt security in the system of ensuring the economic security of the state : disser. ... Doctor of Philosophy: 072 – Finance, banking and insurance. Sumy : Sumy State University, 221 p. URL : http://surl.li/ntwyk (accessed: 07.07.2022).

12. Information on military government bonds in circulation as of 05/01/2023. Official website of the National Bank of Ukraine. URL : http://surl.li/ntwzd (accessed: 23.07.2023).

УДК 330.341:336.1:338.2
JEL A10, A12, G28, H10, H61
DOI 10.33244/2617-5940.2.2023.82-120

С. Криниця,
канд. екон. наук, доцент,
докторант,
Державний податковий університет
e-mail: serge.krinitsa@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-5569-4682

СУЧАСНІ ТРЕНДИ РОЗВИТКУ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ПУБЛІЧНІ ФІНАНСИ

Сучасні цифрові технології, засновані на штучному інтелекті та великих даних, мають значний вплив на різні сфери соціально-економічного життя суспільства. Однак систему управління публічними фінансами цифровізація поки що торкнулася незначною мірою, проте саме ця сфера має високий потенціал для впровадження основних технологій 4-ї промислової революції. Метою статті є дослідження практичних аспектів цифровізації сфери публічних фінансів та розробка рекомендацій з напрямів впровадження цифрових технологій у бюджетний процес. У статті розглянуто вплив цифрових технологій на публічні фінанси, зокрема питання розвитку GovTech – цифрових трансформацій державного управління в частині управління публічними фінансами, досліджено готовність економік світу до цифрових трансформацій у царині GovTech та місце України в цьому процесі. Окрему увагу відведено питанням забезпечення прозорості бюджету та громадської участі в бюджетному процесі як основних факторів цифровізації публічних фінансів. Досліджено основні проривні технології 4-ї промислової (цифрової) революції та перспективи їх впровадження у процес управління публічними фінансами. Результати дослідження підкреслюють важливість збільшення прозорості бюджету, поглиблення громадської участі в управлінні публічними фінансами, впровадження цифрових технологій, таких як аналіз великих даних, машинне навчання, штучний інтелект та смарт-контракти в бюджетний процес.

***Ключові слова**: публічні фінанси, цифрові технології, штучний інтелект, великі дані, машинне навчання, смарт-контракти, бюджетний процес, GovTech, публічні закупівлі, відкритий бюджет, бюджетна прозорість, громадська участь, бюджет участі.*

S. Krynytsia,
PhD, docent,
Doctoral Candidate,
State Tax University
e-mail: serge.krinitsa@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-5569-4682

THE CURRENT TRENDS IN THE DIGITAL TECHNOLOGIES DEVELOPMENT AND THEIR IMPACT ON PUBLIC FINANCES

Modern digital technologies, based on Artificial Intelligence and Big Data, have a significant impact on various spheres of social and economic life of society. However, digitalization has so far only slightly affected the public finance management system, but this area has a high potential for the implementation of the main technologies of the 4th industrial revolution. The purpose of the article is to study the practical aspects of digitalization in the sphere of public finance and to develop recommendations for the implementation of digital technologies in the budget process. The influence of digital technologies on public finances are examined in the article, in particular, issues of GovTech development - digital transformations of public administration in the area of public finance management are considered, the readiness of the world's economies for digital transformations in the field of GovTech and the place of Ukraine in this process are examined. Particular attention is paid to the issues of ensuring fiscal transparency and public participation in the budget process, as the main factors of digitalization of public finances. The main breakthrough technologies of the 4th industrial (digital) revolution and the prospects of their implementation in the process of public finance management are studied. The results of the study emphasize the importance of increasing fiscal transparency, deepening public participation in the

management of public finances, and introducing digital technologies such as Big Data analysis, Machine Learning, Artificial Intelligence, and smart contracts into the budget process.

***Keywords**: public finance, digital technology, Artificial Intelligence, Big Data, Machine Learning, smart contracts, budget process, GovTech, public procurement, open budget, fiscal transparency, public participation, participatory budget*

Вступ. Цифрові технології стали невід'ємною частиною нашого сучасного світу, прокладаючи шлях до нових можливостей і трансформуючи різні сфери життя. Однією з ключових тенденцій розвитку цифрових технологій є швидкий темп їхнього зростання та поширення. Штучний інтелект, машинне навчання та інтернет речей уже стали не просто нововведеннями, а нормою, що переписує правила гри в бізнесі, освіті та медицині.

Другою важливою тенденцією є зростання кількості даних та їхня обробка. Бізнес, організації та держави зі значною швидкістю генерують величезні обсяги інформації, що вимагає вдосконалених методів збору та аналізу. Розвиток квантових технологій може забезпечити нові підходи до обчислень та криптографії, надаючи більшу ефективність обробки даних.

Корпоративний сектор активно впроваджує результати цифрових трансформацій, адже вони допомагають підвищити ефективність, продуктивність та якість послуг. На стику традиційних галузей і цифрових інновацій виникають нові галузі: FinTech (цифровізація надання фінансових послуг), RegTech (цифрові технології для спрощення процесу регулювання), InsurTech (цифровізація страхового ринку), HealthTech (цифровізація охорони здоров'я), EdTech (цифрові інновації в освіті) тощо. Водночас сфера публічних фінансів, завдячуючи своєму консерватизму та суб'єктивізму, значною мірою залишається поза впливом технологій цифрової революції, продовжуючи жити за канонами XX ст.

Однак цифровізація державного управління, прогрес у впровадження урядових технологій (так званий GovTech) має великий потенціал, зокрема у царині публічних фінансів. Розвиток GovTech у публічних фінансах потенційно забезпечує високі, передовсім соціальні дивіденди, а виважене планування й управління процесом цифрових трансформацій у публічних фінансах забезпечує максимізацію вигід і мінімізацію ризиків технологічних та суспільно-економічних змін.

Запровадження урядами цифрових технологій має потенціал для зміцнення державних фінансових операцій і покращення надання основних послуг. Рішення GovTech для адміністрування доходів можуть значно підвищити збір доходів. Автоматизація бюджетних платежів може покращити якість управління бюджетом, а впровадження платформи електронних закупівель може підвищити фіскальну прозорість. Цифровізація також пов’язана з підвищенням ефективності витрат на охорону здоров’я та освіту. Збільшення використання інтернету з 10 до 90 відсотків пов’язане з підвищенням середнього рівня початкової та середньої освіти до 25 відсотків [1]. У сфері охорони здоров’я GovTech може покращити якість, збільшити охоплення населення та зменшити неефективність витрат. Застосування цифрових технологій для казначейських платежів може допомогти розширити охоплення програм соціальної допомоги для вкрай бідних на 7 відсотків [1].

Уряд може скористатися перевагами цифровізації, якщо належним чином врахувати необхідні передумови. Комплексні плани реформ, закладені в національних цифрових стратегіях, можуть допомогти досягти впровадження цифрових технологій у всій економіці, беручи до уваги поточний етап зрілості цифровізації. Успішне впровадження цифрових рішень для державних фінансів вимагає, щоб користувачі повною мірою використовували функціональні можливості інформаційної системи, а необхідні правові та інституційні реформи були належним чином розроблені та виконані. Щоб підтримувати довіру та сприяти прийняттю, необхідно

запровадити ефективні гарантії безпеки даних, конфіденційності та гарантії стійкості цифрових рішень, включаючи аспекти кіберризиків. Віддаючи пріоритет принципам проєктування, орієнтованим на громадян, і тісно співпрацюючи із зацікавленими сторонами, GovTech може допомогти подолати ці виклики та повністю розкрити свій потенціал для покращення суспільних послуг для суспільства.

Літературний огляд. Проблемам цифровізації публічних фінансів присвятили наукові праці такі вчені, як Е. Аткінсон, Н. Барр, О. Бурашнікова, О. Власюк, Л. Городянська, Т. Грицяк, Л. Дерманська, І. Дунаєв, О. Єфименко, Л. Захаркіна, Р. Квасницька, О. Крантц, Н. Мовчанова, С. Коляденко, В. Корнєєв, С. Онишко, Н. Пантєлєєва та ін.

Дослідження у галузі впровадження сучасних цифрових технологій у публічне управління та публічні фінанси проводилися також міжнародними організаціями, такими як група Світового банку, Міжнародний валютний фонд, Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), Глобальна ініціатива з фінансової прозорості (GIFT), Міжнародне бюджетне партнерство (IBP) тощо.

У цілому, визнаючи цінність наукових досягнень учених і міжнародних організацій та їх вагомий внесок у розвиток публічних фінансів та питань їх цифровізації, варто зазначити, що проблеми впровадження новітніх цифрових технологій у сферу управління публічними фінансами залишаються недостатньо вивченими і потребують подальших досліджень.

Методологія. У статті застосовано комплекс загальнонаукових методів дослідження, таких як метод аналізу і синтезу (зокрема, щодо аналізу звітів групи Світового банку та Міжнародного бюджетного партнерства), порівняльний метод (для порівняння показників у динаміці, середніх показників тощо), методи статистичного аналізу, логічного узагальнення (для розробки рекомендацій) тощо.

Основна частина. Цифрові технології здійснюють масштабний вплив на суспільно-економічний розвиток багатьма способами, змінивши наш

спосіб спілкування, освіту, економіку, охорону здоров'я, роботу, навколишнє середовище та багато інших аспектів життя, трансформуючи економіку, що приводить до появи нових галузей, автоматизації робочих місць і змін у способах ведення бізнесу. Цифрові технології дозволили розвинути електронну комерцію, онлайн-банкінг, цифрові валюти та віддалену роботу серед інших інновацій, які змінили традиційні бізнес-моделі та створили нові економічні можливості.

Відповідно до досліджень МВФ цифровізація має потенціал для підтримки цілей уряду щодо досягнення більш високого та стабільного економічного зростання [1]. Оскільки цифровізація дозволяє автоматизувати й оптимізувати процеси та повторювані завдання, вона допомагає підвищити продуктивність і ефективність економіки та створити дивіденди зростання [2]. Хоча цифровізація може знищити деякі робочі місця, вона також може створити нові технологічні сектори та позитивно вплинути на створення робочих місць [3]. Більш високий рівень цифровізації пом'якшив збої, викликані COVID-19, збільшивши загальне зростання продуктивності на чверть і зменшивши втрату відпрацьованих годин на третину [4].

Запровадження цифрових технологій у публічних фінансах може підвищити ефективність і прозорість операцій та надання основних державних послуг. Цифровізація дозволяє урядам використовувати технології для підвищення мобілізації доходів, підвищення ефективності державних витрат, посилення фіскальної прозорості та підзвітності, а також покращення надання послуг у сфері освіти й охорони здоров'я та соціальних результатів. Цього можна досягти шляхом кращих процесів прийняття рішень, сприяння прийняттю міжнародних стандартів і практик, трансформації процесів і систем управління публічними фінансами (PFM), а також покращення послуг платників податків і трейдерів для підтримки добровільного дотримання законодавства та сприяння торгівлі. Наприклад, під час пандемії COVID-19 країни з оцифрованими системами та інструментами PFM могли швидко відреагувати та надати фіскальну підтримку вразливим домогосподарствам і підприємствам [1].

Подібно до фінансових технологій, які змінили ландшафт фінансового сектору, урядові технології, GovTech, постають як трансформаційна сила. GovTech означає те, як державні установи та приватний сектор використовують технології для трансформації функцій уряду та надання громадянам кращого доступу до державних послуг, орієнтованого на громадян. Цей термін був натхненний успіхом його фінансового аналога – FinTech.

З метою оцінки розвитку GovTech Світовим банком розроблено GovTech Maturity Index (GTMI), який вимірює чотири ключові аспекти:

1) підтримка основних урядових систем – наявність інфраструктури та технологій, необхідних для ефективного функціонування державного сектору;

2) покращення надання послуг – використання цифрових технологій для надання громадянам та підприємствам більш якісних і доступних послуг;

3) цифрове залучення громадян – використання цифрових технологій для підвищення прозорості та підзвітності уряду й залучення громадян до прийняття рішень;

4) сприяння ініціаторам GovTech – наявність нормативно-правової бази, фінансування та інших умов, що сприяють розвитку ініціатив GovTech [5].

Як свідчить методологія розрахунку GovTech Maturity Index [6], значна кількість (близько третини) показників, які використовуються для підрахунку інтегрального GTMI, мають безпосередній стосунок до публічних фінансів.

Серед них, наприклад, I-5 «Наявність оперативної інформаційної системи управління фінансами (FMIS) для підтримки основних функцій управління публічними фінансами (PFM)», I-6 «Наявність єдиного казначейського рахунку (TSA), підтримуваного інформаційною системою управління фінансами (FMIS) для автоматизації платежів та банківської звірки», I-7 «Наявність інформаційної системи управління податками», I-8 «Наявність інформаційної системи управління митницею», I-11 «Наявність

систем соціального страхування, зокрема пенсійної», I-12 «Наявність порталу електронних закупівель», I-13 «Наявність системи управління боргом (DMS) (зовнішній та внутрішній борг)», I-14 «Наявність системи управління державними інвестиціями (PIMS)», I-20 «Наявність податкового порталу», I-21 «Наявність електронного подання для податкових та/або митних декларацій», I-23 «Наявність порталу онлайн-служб митниці (єдине вікно)» тощо [6].

Від моменту першого розрахунку GovTech Maturity Index 2020 року Україна продемонструвала значний прогрес у зрілості урядових систем до процесів цифрових трансформацій, посівши високе місце серед лідерів розвитку GovTech (група А із загальним рівнем GTMI більше 0,75). Загалом у рейтингу Світового банку за показником GovTech Maturity Index Україна посідає 57 місце, продемонструвавши прогрес з 2020 року на 41 сходинку і за рівнем зрілості цифровізації урядових систем випереджаючи такі розвинені економіки, як Японії, США, Нідерландів та Швейцарії (табл. 1).

Таблиця 1 – Рейтинг економік світу за GovTech Maturity Index (GTMI) у 2020–2022 роках

Місце	Код	Економіка	2022		2020		Зміна місця
			Група	GTMI	Група	GTMI	
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**
1	KOR	Республіка Корея	A	0,991	A	0,979	-
2	BRA	Бразилія	A	0,975	A	0,918	+5
3	SAU	Саудівська Аравія	A	0,971	B	0,725	+46
4	ARE	ОАЕ	A	0,961	A	0,798	+31
5	EST	Естонія	A	0,956	A	0,967	-3
6	FRA	Франція	A	0,945	A	0,947	-3
7	IND	Індія	A	0,940	A	0,815	+26
8	LTU	Литва	A	0,918	A	0,778	+31
9	MNG	Монголія	A	0,907	B	0,594	+75
…							

Продовження таблиці 1

1	2	3	4	5	6	7	8
52	MEX	Мексика	A	0,792	A	0,862	-21
53	CZE	Чеська Республіка	A	0,790	B	0,699	+5
54	AZE	Азербайджан	A	0,775	B	0,604	+29
55	CAN	Канада	A	0,769	A	0,899	-45
56	DEU	Німеччина	A	0,768	A	0,883	-40
57	***UKR***	***Україна***	***A***	***0,768***	***B***	***0,533***	***+41***
58	JPN	Японія	A	0,767	A	0,839	-31
59	SLV	Сальвадор	A	0,767	B	0,719	-7
60	USA	США	A	0,766	A	0,882	-43
61	HRV	Хорватія	A	0,761	A	0,763	-19
62	ARG	Аргентина	A	0,759	A	0,868	-42
63	NLD	Нідерланди	A	0,759	A	0,896	-52
64	CHE	Швейцарія	A	0,757	A	0,790	-28
…							
194	GNQ	Екваторіальна Гвінея	D	0,093	D	0,054	+3
195	NRU	Науру	D	0,079	D	0,105	-1
196	MHL	Маршалові Острови	D	0,070	D	0,107	-3
197	ERI	Ерітрея	D	0,049	D	0,059	-1
198	PRK	КНДР	D	0,019	D	0,028	-
Середньосвітовий рівень			B	0,552	C	0,489	

Джерело: складено автором за [7].

Якщо 2020 року рівень зрілості GovTech в Україні лише незначно випереджав середньосвітовий рівень (значення GTMI 0,533 проти 0,489), то 2022 року Україна значно просунулася в рівні готовності уряду до цифровізації порівняно зі середньосвітовим (0,768 проти 0,552).

Порівняно з країнами-сусідами, державами колишнього СРСР та із середнім по регіону Європа та Середня Азія (ECA) за рівнем розвитку GovTech Україна традиційно програє країнам Балтії (передовсім Естонії, яка традиційно є лідером з розвитку GovTech сервісів у регіоні), але і Туреччині, Казахстану, Узбекистану та Молдові, водночас випереджаючи Польщу, Словаччину та Румунію (табл. 2).

Таблиця 2 – GovTech Maturity Index (GTMI) та його складові у країнах ECA 2022 року

Місце у загальносвітовому рейтингу	Економіка	GovTech Maturity Index (GTMI)		Core Government Systems Index (CGSI)		Public Service Delivery Index (PSDI)		Digital Citizen Engagement Index (DCEI)		GovTech Enablers Index (GTEI)	
5	Естонія	**A**	**0,956**	A	0,910	A	1,000	A	0,998	A	0,916
8	Литва	**A**	**0,918**	A	0,822	A	0,961	A	0,950	A	0,940
18	Туреччина	**A**	**0,873**	A	0,841	A	0,955	A	0,848	A	0,847
27	Латвія	**A**	**0,856**	B	0,722	A	0,959	A	0,953	A	0,791
39	Казахстан	**A**	**0,817**	B	0,739	A	0,983	A	0,786	A	0,762
43	Узбекистан	**A**	**0,813**	A	0,794	A	0,951	B	0,545	A	0,965
47	Молдова	**A**	**0,801**	B	0,742	A	0,795	A	0,837	A	0,828
50	Угорщина	**A**	**0,793**	A	0,756	A	0,912	A	0,754	A	0,752
53	Чеська Республіка	**A**	**0,790**	A	0,842	A	0,830	B	0,635	A	0,850
54	Азербайджан	**A**	**0,775**	B	0,694	A	0,935	A	0,841	B	0,629
57	***Україна***	***A***	***0,768***	***B***	***0,690***	***A***	***0,969***	***B***	***0,663***	***B***	***0,748***
76	Вірменія	**B**	**0,722**	B	0,705	A	0,846	B	0,706	B	0,631
82	Болгарія	**B**	**0,681**	B	0,702	A	0,845	C	0,467	B	0,712
83	Польща	**B**	**0,680**	A	0,792	A	0,908	C	0,291	B	0,730
88	Словаччина	**B**	**0,650**	B	0,702	A	0,803	C	0,290	A	0,807
94	Грузія	**B**	**0,608**	B	0,563	B	0,741	C	0,499	B	0,630
98	Киргизстан	**B**	**0,578**	B	0,502	B	0,684	B	0,651	C	0,475
101	Румунія	**B**	**0,565**	B	0,582	B	0,730	C	0,326	B	0,622
151	Таджикистан	**C**	**0,309**	C	0,344	B	0,551	D	0,028	C	0,312
191	Туркменістан	**D**	**0,125**	D	0,182	D	0,166	D	0,011	D	0,140
Європа та Центральна Азія (середнє)		**B**	**0,698**	**B**	**0,685**	**A**	**0,816**	**B**	**0,597**	**B**	**0,695**

Джерело: складено автором за [7].

Загалом рівень зрілості GovTech в Україні випереджає середньорегіональні показники, зокрема і по всіх його 4 складових, лише за рівнем підтримки основних урядових систем (наявності інфраструктури та

технологій, необхідних для ефективного функціонування державного сектору) український показник фактично перебуває на рівні середньорегіонального.

З іншого боку, звертає увагу той факт, що високе значення GovTech Maturity Index в Україні забезпечується здебільшого за рахунок Public Service Delivery Index (PSDI). Він характеризує рівень використання цифрових технологій для надання громадянам та економічним суб'єктам більш якісних і доступних послуг. Фактично лише його високий рівень забезпечує високе значення інтегрального показника і віднесення України за рівнем розвитку GovTech до провідних економік (рівень А). Водночас значення інших трьох складових значно нижчі (менше 0,75, що відповідає рівню В).

Отже, подальша цифровізація державного управління в Україні вимагає зосередження уваги на таких напрямах, як підтримка основних урядових систем (розвитку інфраструктури та технологій, необхідних для ефективного функціонування державного сектору), цифрового залучення громадян (використання цифрових технологій для підвищення прозорості та підзвітності уряду і залучення громадян до прийняття рішень) та сприяння ініціаторам GovTech (розвиток нормативно-правової бази, фінансування й інших умов, що сприяють розвитку ініціатив GovTech).

Для з'ясування подальших конкретних напрямів розвитку GovTech в Україні з акцентом на сферу публічних фінансів розглянемо складові показника GTMI в Україні у 2020–2022 роках (табл. 3).

Як можемо бачити з даних, поданих у таблиці 3, станом на 2022 рік в Україні досягнуто значного прогресу щодо застосування цифрових інструментів в управлінні публічними фінансами. Зокрема, найуспішнішим кейсом цифровізації публічних фінансів в Україні досі вважається впровадження електронної системи публічних закупівель Prozorro.

Таблиця 3 – GovTech Maturity Index (GTMI) та його складові в Україні у 2020–2022 роках

Код	Показник	Діапазон значень	Значення	
			2020	2022
1	2	3	4	5
	Індекс основних урядових систем (CGSI)			
I-1	Наявність хмарної платформи, доступної для всіх державних установ	0-2	0	0
I-2	Наявність архітертурного фреймворка для державних підприємств	0-2	0	0
I-3	Наявність фреймворка урядової сумісності	0-2	0	2
I-4	Наявність платформи урядової маршрутизації	0-2	1	2
I-5	Наявність оперативної інформаційної системи управління фінансами (FMIS) для підтримки основних функцій управління публічними фінансами (PFM)	0-2	2	2
I-6	Наявність єдиного казначейського рахунку (TSA), підтримуваного інформаційною системою управління фінансами (FMIS) для автоматизації платежів та банківської звірки	0-2	2	2
I-7	Наявність інформаційної системи управління податками	0-2	2	2
I-8	Наявність інформаційної системи управління митницею	0-2	2	2
I-9	Наявність інформаційної системи управління людськими ресурсами з порталом самообслуговування	0-2	1	1
I-10	Наявність системи розрахунку заробітної плати (MIS), пов’язаної з інформаційною системою управління людськими ресурсами	0-2	2	2
I-11	Наявність систем соціального страхування, зокрема пенсійної	0-2	0	2
I-12	Наявність порталу електронних закупівель	0-2	2	2
I-13	Наявність системи управління боргом (DMS) (зовнішній та внутрішній борг)	0-2	2	2
I-14	Наявність системи управління державними інвестиціями (PIMS)	0-2	0	0
I-15	Чи існує урядова політика/план дій програмного забезпечення з відкритим кодом (OSS) для державного сектору?	0-2	0	0
I-16	Індекс телекомунікаційної інфраструктури ООН(TII)	0-1	0,59	0,73

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5
I-17	Чи є в уряду національна стратегія щодо проривних / інноваційних технологій?	0-2	1	2
	CGSI		***0,43***	***0,69***
			C	**B**
	Індекс надання державних послуг (PSDI)			
I-18	UN Online Service Index (OSI)	0-1	0,68	0,81
I-19	Наявність онлайн-порталу державних служб («єдине вікно» або подібне)	0-2	0	2
I-20	Наявність податкового порталу	0-2	2	2
I-21	Наявність електронного подання для податкових та /або митних декларацій	0-2	2	2
I-22	Доступність послуг електронного платежу	0-2	2	2
I-23	Наявність порталу онлайн-служб митниці (єдине вікно)	0-2	2	2
I-24	Наявність порталу онлайн-послуг соціального страхування/пенсії	0-2	0	2
I-25	Наявність порталу роботи	0-2	0	2
I-26	Наявність цифрового ідентифікатора, що вмикає віддалену автентифікацію для (повного) доступу до сервісу онлайн	0/1	0	0
	PSDI		***0,576***	***0,969***
			B	**A**
	Індекс цифрового залучення громадян (DCEI)			
I-27	UN E-Participation Index (EPI)	0-1	0,81	0,6
I-28	Наявність вебсайту/порталу Відкритий Уряд	0/1	1	1
I-29	Наявність порталу Відкриті Дані	0/1	1	1
I-30	Чи існують національні платформи, які дозволяють громадянам брати участь у прийнятті політичних рішень?	0/1	0	1
I-31	Наявність урядових платформ, які дозволяють громадянам надавати відгуки про надання послуг	0/1	0	0
I-32	Чи уряд регулярно публікує статистику залучення громадян та результативність?	0/1	0	1
	DCEI		***0,452***	***0,663***
			C	**B**
	Індекс сприяння ініціаторам GovTech (GTEI)			
I-33	Чи існує державна установа, яка займається GovTech (цифрова трансформація, уряд)?	0-2	1	2
I-34	Чи існує спеціальна державна установа, яка відповідає за управління даними?	0-2	0	2

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5
I-35	Наявність стратегії GovTech / цифрової трансформації	0-3	3	3
I-36	Чи існує загальноурядовий підхід до цифрової трансформації державного сектору?	0-2	0	2
I-37	Чи існують закони з права на інформацію (RTl), щоб робити дані/інформацію публічними онлайн?	0-2	2	2
I-38	Чи існує закон про захист даних / конфіденційність?	0-2	2	2
I-39	Чи існує урядовий орган, що відповідає за захист даних?	0-2	2	2
I-40	Чи існує система національного ID (чи подібна основна посвідчення особи)?	0/1	1	1
I-41	Чи записи в національній системі ідентифікації зберігаються в оцифрованому (електронному) форматі?	0/1	1	1
I-42	Чи існує регулювання цифрового підпису та інфраструктури відкритих ключів (PKI) для підтримки надання послуги?	0-3	2	3
I-43	Глобальний індекс кібербезпеки International Telecommunication Union (ITU)	0-1	0,66	0,66
I-44	Індекс людського капіталу ООН (HCI)	0-1	0,86	0,87
I-45	Чи існує державна стратегія / програма для покращення цифрових навичок у державному секторі?	0-2	1	2
I-46	Чи існує стратегія та/або програма для покращення інновацій у державному секторі?	0-2	1	0
I-47	Чи існує державна установа, яка зосереджена на інноваціях у державному секторі?	0-2	1	2
I-48	Чи існує державна політика підтримки стартапів GovTech та інвестицій приватного сектору?	0/1	0	1
	GTEI		***0,675***	***0,748***
			B	**B**
	GTMI		**0,533**	**0,768**
			B	**A**

Джерело: складено автором за [7].

Prozorro вперше був запущений 2014 року та став першою у своєму роді електронною системою закупівель у світі. Він розроблений з метою створення прозорого та конкурентного середовища для проведення публічних закупівель [8]. Система дозволяє онлайн-публікацію інформації про закупівлі, участь у конкурсах та контроль дотримання процедур. Однією з основних переваг Prozorro є зменшення можливостей корупції та нечесних

практик у сфері закупівель. Електронний моніторинг усіх етапів процесу, починаючи від публікації оголошення про закупівлю до укладання контракту, робить систему прозорою та надійною. Крім того, Prozorro допомагає в оптимізації витрат та ефективному використанні бюджетних ресурсів. Завдяки конкурентним торгам і відкритим процесам забезпечується вибір найбільш вигідних пропозицій, що приводить до економії публічних коштів.

Впровадження Prozorro привело до значного підвищення рівня доступу до інформації про закупівлі для громадськості, бізнесу та інших зацікавлених сторін. Трансформація з традиційних, нечітких процесів у прозорий інструмент відкриває можливості для більшої відповідальності в управлінні фінансами.

З 2015 року в Україні діє Електронний кабінет платника податків (https://cabinet.tax.gov.ua.), інформаційно-телекомунікаційна система, створена для забезпечення реалізації платниками податків та державними органами своїх прав та обов'язків, визначених Податковим кодексом України, в електронному вигляді. Цей сервіс надає можливості для реалізації прав та обов'язків платниками податків, отримання документів, передбачених законодавством, та інформації, що стосується такого платника, онлайн (через інтернет у режимі реального часу) або через програмний інтерфейс (API), іншими засобами інформаційних, телекомунікаційних, інформаційно-телекомунікаційних систем [9].

Згідно із Законом України «Про відкритість використання публічних коштів» з 2015 року запроваджено єдиний вебпортал використання публічних коштів – Є-data [10]. Портал забезпечує прозорість бюджетних процесів і процедур на державному та місцевому рівнях, а також дозволяє громадянам контролювати використання коштів розпорядниками, одержувачами бюджетних коштів, державними підприємствами, Пенсійним фондом та Фондом соціального страхування. Загалом портал включає такі модулі:

– Open budget – містить інформацію з питань планування та виконання бюджету на державному та місцевому рівнях;

– Boost-аналіз – аналітичний інструмент для дослідження показників виконання бюджетів усіх рівнів;

– Spending – інформація про використання розпорядниками публічних коштів державного та місцевих бюджетів;

– Proifi – реєстр проєктів, які реалізуються із залученням коштів міжнародних фінансових організацій;

– видатки на освіту – аналітичний інструмент для проведення аналізу діяльності закладів вищої та середньої освіти;

– відшкодування ПДВ – реєстр заяв про повернення суми бюджетного відшкодування податку на додану вартість;

– державні банки – ключові показники діяльності державних банків та інформація щодо непрацюючих кредитів;

– боргова політика – реєстр державних гарантій, перелік первинних дилерів, календар та результати аукціонів;

– показники зовнішньої торгівлі – аналітичний інструмент для проведення аналізу обсягів імпорту-експорту товарів;

– показники фінансових ринків – ключові показники грошового ринку, ринку капіталу та валютного ринку;

– інвестиційна політика Міністерства фінансів – інвестиційні інструменти та кредитні рейтинги міжнародних агентств;

– ефективність використання коштів – результати фінансового контролю за використанням бюджетних коштів [11].

З даних, наведених у таблиці 3, звертає увагу лише значення індикатора І-14 – Наявність системи управління державними інвестиціями (Public Investment Management System – PIMS), тобто відсутність цієї системи в Україні. Загалом PIMS є системою управління публічними інвестиціями, яка включає в себе всі процеси, пов’язані з формуванням, розподілом і використанням бюджетних коштів на інвестиційні цілі [12]. Зокрема, PIMS має включати в себе:

– інвестиційну стратегію – визначає пріоритети інвестиційної діяльності держави та цілі, які вона ставить перед собою;

– план інвестицій – деталізує інвестиційну стратегію та визначає бюджетні ресурси, які будуть спрямовані на реалізацію інвестиційних проєктів;

– систему оцінки інвестиційних проєктів – дозволяє оцінювати економічну та соціальну ефективність інвестиційних проєктів;

– систему управління інвестиційними проєктами – забезпечує ефективну реалізацію інвестиційних проєктів;

– систему моніторингу інвестиційних проєктів – дозволяє відстежувати хід реалізації інвестиційних проєктів та оцінювати їх ефективність.

У контексті сучасного економічного середовища в Україні, впровадження PIMS стає надзвичайно важливим кроком для забезпечення ефективного використання державних ресурсів і стимулювання сталого економічного розвитку. Україна стикається із численними викликами у сфері управління публічними інвестиціями, такими як нечіткість стратегічного планування, низька ефективність алокації бюджетних ресурсів і відсутність систематичного моніторингу результативності проєктів. Ці проблеми породжують ризики неефективного використання грошей, збільшують можливості для корупції та гальмують темпи економічного зростання.

Потреба у впровадженні Public Investment Management System зумовлена такими причинами:

1. Стратегічне планування та пріоритети: PIMS дозволяє уряду визначити стратегічні пріоритети для інвестицій та визначити конкретні проєкти, які відповідають цим пріоритетам. Це сприяє оптимальному використанню ресурсів та спрямовує їх на ключові сфери розвитку.

2. Транспарентність та прозорість: впровадження PIMS забезпечує прозорість у процесі прийняття рішень щодо розподілу бюджетних коштів. Громадськість має можливість відстежувати та контролювати, як витрачаються гроші державного бюджету.

3. Ефективність реалізації проєктів: PIMS допомагає в управлінні циклом життя проєктів, включаючи планування, виконання та моніторинг. Це дозволяє уникнути перевищення витрат та забезпечити вчасне виконання проєктів.

4. Ризик-орієнтоване управління: PIMS надає можливість оцінки ризиків та визначення стратегій їх управління. Це дозволяє уникнути непередбачуваних труднощів під час реалізації інвестиційних проєктів.

Міжнародний досвід впровадження PIMS свідчить про успішне її використання для стимулювання економічного розвитку та підвищення ефективності управління інвестиціями. Так, зокрема, Сінгапур відомий своєю ефективною системою управління публічними інвестиціями. Ключові елементи цієї системи включають стратегічне планування, ретельний аналіз ризиків, підтримку високофункціональних комітетів та системи моніторингу та оцінки результативності. Сінгапурська модель є прикладом ефективного використання публічних інвестицій для досягнення сталого економічного зростання.

У Норвегії PIMS використовується для керування не лише внутрішніми інвестиціями, а й зовнішніми фондами, такими як Глобальний пенсійний фонд. Система забезпечує прозорість у використанні величезних фінансових ресурсів та гарантує стабільність національного економічного фонду.

У Канаді PIMS використовується для управління федеральним бюджетом та інвестиціями в інфраструктурні проєкти. Система сприяє раціональному розподілу коштів, а також забезпечує здійснення інвестицій у ключові галузі, сприяючи економічному розвитку.

Уряд Австралії використовує PIMS для керування проєктами у галузі освіти, здоров’я та інфраструктури. Ця система дозволяє державі аналізувати вартість та ефективність інвестицій у різні галузі, а також підвищує ефективність використання бюджетних ресурсів [12].

Основними елементами успішних прикладів впровадження PIMS є:

– стратегічне планування та пріоритизація: країни, що успішно використовують PIMS, визначають стратегічні напрями розвитку та чітко планують, куди спрямовують інвестиції;

– прозорість і звітність: успішні системи забезпечують високий рівень прозорості та звітності, що дозволяє громадськості й зацікавленим сторонам слідкувати за використанням грошей;

– моніторинг та оцінка результативності: ефективні системи регулярно визначають й оцінюють результати інвестиційних проєктів для забезпечення їхньої ефективності;

– участь громадськості: залучення громадськості до процесу управління публічними інвестиціями сприяє більш демократичному та широкому прийняттю рішень.

Отже, міжнародний досвід використання Public Investment Management System свідчить про успішність цієї моделі управління публічними інвестиціями. Ключові принципи, такі як стратегічне планування, прозорість, моніторинг та участь громадськості, допомагають країнам забезпечити раціональне й ефективне використання своїх фінансових ресурсів для досягнення сталого розвитку. Україна може взяти на увагу ці приклади для подальшого вдосконалення своєї системи управління публічними інвестиціями та сприяння сталому економічному зростанню. Загалом впровадження Public Investment Management System в Україні є критично важливим для розвитку стабільної економіки та забезпечення ефективного використання бюджетних ресурсів. Ця система не лише підвищить прозорість і відповідальність у витрачанні грошей, але й створить сприятливий клімат для інвестицій та розвитку бізнесу в Україні. За умови правильного впровадження PIMS країна зможе забезпечити стійкий і сталий розвиток на користь усього суспільства.

Одним із впливів цифрової революції на суспільство є посилення соціальної та громадянської активності. Соціальна та громадянська участь стосується способів, у які окремі особи та громади беруть участь у соціальній, політичній та громадській діяльності. Цифрова революція дала можливість людям бути більш поінформованими й обізнаними з різних тем, починаючи від державної політики та закінчуючи численними змінами, які виникають завдяки цій політиці. Це дало змогу громадянам брати участь у дискусіях і дебатах з більшим розумінням актуальних питань. Це також полегшило людям перевірку фактів і перевірку достовірності джерел, що є вирішальним для інформованої громадської активності.

Цифрова революція також вплинула на суспільство, породивши онлайн-активізм, який дозволяє окремим особам і спільнотам брати участь у соціальних та громадських справах через цифрові платформи. Це включає в себе онлайн-петиції, кампанії в соціальних мережах, збір коштів в інтернеті та інші форми цифрової активності.

Активність в інтернеті дає змогу людям підвищувати обізнаність, виступати за соціальні та політичні зміни, мобілізувати підтримку для різних цілей досить швидким й ефективним способом, долаючи географічні кордони.

Крім того, цифрова революція також сприяла демократії участі, дозволяючи людям брати участь у політичних процесах за допомогою цифрових засобів. Це включає онлайн-голосування, «віртуальні ратуші», онлайн-консультації та інші форми цифрової участі у прийнятті політичних рішень.

Цифрові технології зробили більш зручною для людей участь у політичних процесах, особливо для тих, хто стикається з фізичними, економічними чи іншими бар'єрами на шляху традиційних форм громадянської активності. Цифрова революція уможливила соціальне підприємництво, яке стосується використання принципів підприємництва для вирішення соціальних і громадських проблем. Цифрові технології надали інструменти та платформи для соціальних підприємців з метою створення інноваційних рішень соціальних і громадських проблем, використовуючи потужність технологій, даних і мереж для створення позитивного соціального впливу.

У зв'язку із цим інформація стає найважливішим економічним ресурсом. Конкурентоспроможність економіки залежить від здатності генерувати, обробляти та ефективно використовувати інформацію. Це повною мірою стосується й інформації про публічні фінанси. Практично у всіх розвинених країнах світу у відкритому доступі можна знайти значні обсяги бюджетної інформації. Усе це є наслідком політики відкритості бюджету, що проводиться багатьма країнами і міжнародними організаціями.

Відкритість бюджетних даних, або прозорість бюджету – це своєчасне та систематичне повне розкриття всієї необхідної податково-бюджетної інформації, яка має забезпечити ясність, повноту, надійність, своєчасність, доступність та зручність використання публічної звітності про публічні фінанси, а також можливість участі громадян у бюджетному процесі [13]. Перевагами прозорості бюджету є підвищена підзвітність, легітимність, цілісність, інклюзивність та висока якість бюджетних рішень. Усе це зрештою має сприяти зміцненню довіри між урядами та громадянами. Отже, основна мета відкритості бюджету зазвичай формулюється як підвищення рівня довіри громадян до уряду на основі його підзвітності суспільству.

Тема відкритості бюджетних даних стала інтенсивно обговорюватися з початку XXI ст. Так, група Світового банку створила глобальний набір даних, який представляє використання систем інформації про фінансове управління для публікації відкритих бюджетних даних у 198 економіках [14]. Цей набір даних використовується для дослідження впливу систем інформації про фінансове управління на публікацію даних про виконання бюджету, виявлення потенційних поліпшень у прозорості бюджету та надання деяких рекомендацій щодо ефективного використання платформ FMIS для публікації відкритих бюджетних даних.

Open Budgets Portal – це перша спроба створити універсальний ресурс для бюджетних даних по всьому світу з метою привертати увагу до зусиль країн у цьому напрямі, сприяти доступу та використанню даних про видатки та стимулювати інші країни до дій [15].

Open Budget Survey – це єдиний незалежний огляд прозорості національного бюджету, контролю та участі в 120 країнах. З 2008 року рейтинги прозорості збільшилися на більше ніж 20 %. Лише 31 % країн надають детальну інформацію, щоб зрозуміти, як їх бюджет вирішує проблему бідності [16].

За даними Open Budget Survey, станом на 2021 рік Україна посідала досить високу 23 сходинку в ренкінгу прозорості бюджету (fiscal transparency) серед 120 країн світу [17] (рис. 1).

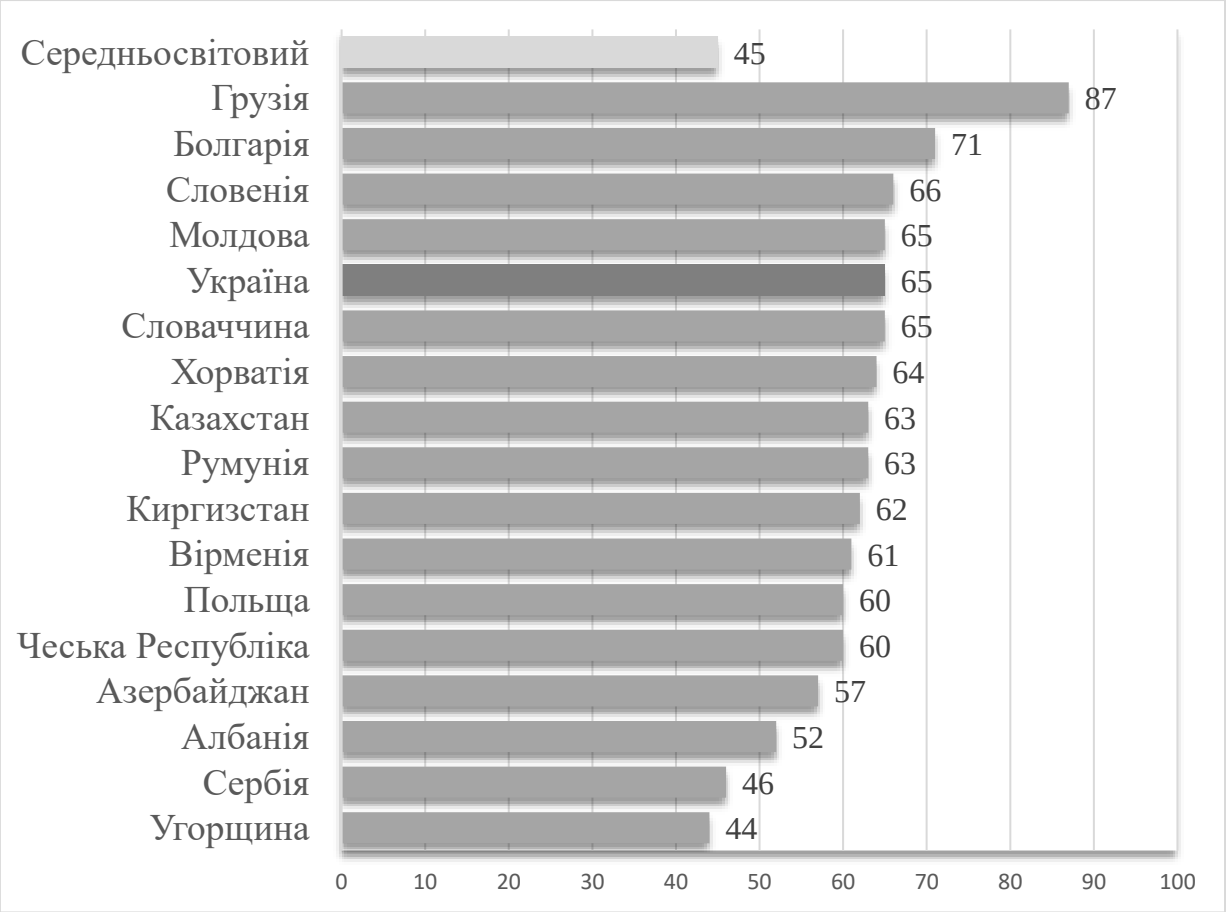

Рисунок 1 – Відкритість бюджетних даних у країнах регіону – Європа та Середня Азія 2021 року

Джерело: складено автором за [16].

Порівняно з країнами-сусідами по регіону – Європа та Центральна Азія (ECA) за прозорістю бюджету Україна поділяє в ренкінгу 4-ту сходинку з Молдовою та Словаччиною, поступаючись лише Грузії (абсолютний світовий лідер за відкритістю бюджетних даних), Болгарії та Словенії. Прозорість українських публічних фінансів оцінена Open Budget Survey у 65 балів, що відповідає достатньому рівню (більше 61), та значно перевищує середньосвітовий рівень (45 балів).

Основними рекомендаціями Open Budget Survey для збільшення прозорості українського бюджету є покращення вичерпності бюджетної пропозиції виконавчої влади шляхом включення детальної інформації про витрати та доходи за багаторічний період, збільшення інформації про фіскальний ризик та надання інформації про фінансові та нефінансові активи [17].

Проте однієї лише бюджетної прозорості недостатньо для забезпечення демократичності процесу управління публічними фінансами.

Участь громадськості у фіскальній політиці означає різноманіття способів, за допомогою яких громадянське суспільство, бізнес та інші недержавні суб'єкти безпосередньо взаємодіють з виконавчою владою з фіскальних питань, включаючи оподаткування та збір доходів, розподіл ресурсів, фактичні витрати та результативність, аудит та управління публічними фінансами [18].

Громадська участь створює прозорість та відкритість у фінансових процесах. Забезпечуючи доступ до інформації про публічні фінанси, громадськість має можливість вільно висловлювати свої думки, аналізувати та впливати на рішення, що стосуються використання ресурсів держави. Громадська участь сприяє збільшенню легітимності та довіри до владних структур. Коли громадяни беруть активну участь в ухваленні фінансових рішень, це зміцнює відчуття власної важливості та впливу, що зі свого боку забезпечує стабільність у суспільстві. Громадська участь є ефективним інструментом для запобігання корупції в управлінні публічними фінансами. Спільна дія громадськості та владних органів забезпечує більший рівень контролю та підвищує відповідальність в управлінні фінансами. Громадська участь стимулює інновації та співпрацю між громадянами, бізнесом та владою. Вона створює платформу для обміну ідеями, пропозиціями та кращими практиками, що сприяє розвитку ініціатив та підтримці громадських проєктів.

Однак за дослідженнями того самого Open Budget Survey 2021 року залучення громадськості до управління публічними фінансами у більшості країнах світу залишається на досить низькому рівні. Так, Україна отримала лише 39 зі 100 балів, але у загальному ренкінгу посідає 5-те місце, поступаючись лише Республіці Корея, Великобританії, Новій Зеландії та Грузії (рис. 2).

Таке доволі високе місце України у світовому ренкінгу громадської участі зумовлене переважно завдяки партиципаторним бюджетам (або так званим бюджетам участі чи громадським бюджетам), що активно впроваджувалися у практику бюджетного процесу до повномасштабного вторгнення.

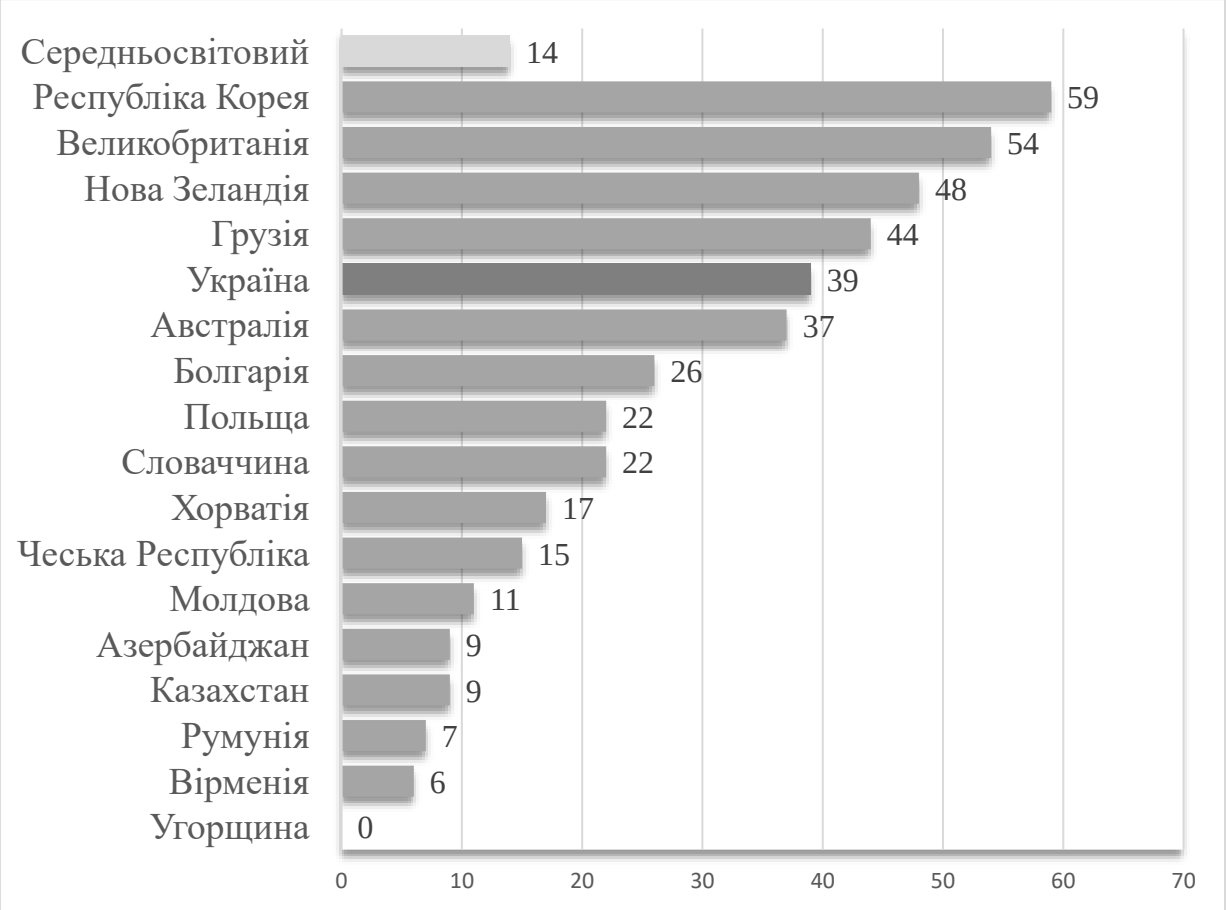

Рисунок 2 – Громадська участь в управлінні публічними фінансами, 2021 р.

Джерело: складено автором за [16].

Партиципаторний бюджет – це форма безпосередньої участі населення у здійсненні місцевого самоврядування шляхом висунення ініціатив по цілях витрачання певної частини бюджетних коштів. Партиципаторний бюджет реалізується через сукупність різноманітних, заснованих на громадянській ініціативі практик у вирішенні питань місцевого значення за безпосередньої участі громадян у визначенні та виборі об’єктів витрачання бюджетних коштів, а також подальшому контролі за реалізацією відібраних проєктів. Як

свідчать дані таблиці 4, практика застосування бюджетів участі в Україні була досить поширеною, участь 2020 року брав 341 орган державної влади та місцевого самоврядування, подано майже 13 тис. проєктів, з яких за кошти бюджетів участі було реалізовано 3,3 тис.

Водночас, як відмічалося громадськістю неодноразово, часто бюджети участі виступали лише ширмою для збільшення фінансування «кишенькових проєктів» органів влади, оскільки щороку перемагали проєкти комунальних закладів (із примусовим залученням керівництвом цих закладів своїх працівників до голосування), наприклад благоустрою територій шкіл чи лікарень, укладання тротуарної плитки тощо, що, на думку громадськості, і без того мало б фінансуватися з місцевого бюджету [20].

Такий дисбаланс – з одного боку, висока прозорість бюджету, коли громадськість може контролювати державні видатки через ту саму систему Prozorro, з іншого – через відсутність механізмів громадської участі в управлінні цими видатками – створює напругу між громадськістю та органами влади, що показала історія з різким збільшенням дохідної частини окремих місцевих бюджетів за рахунок військового ПДФО та неефективним на думку громадськості, витрачанням цих ресурсів [21]. У деяких громадах така напруга виливається у вуличні протести та пікетування як наразі єдиний спосіб впливу громадськості на процес управління бюджетними ресурсами [22; 23; 24].

Участь громадськості у фіскальній політиці може набувати різних форм: це може бути спілкування віч-на-віч, обговорення чи участь в ухваленні рішень у вигляді громадських слухань тощо, але, на нашу думку, найефективніший спосіб комунікації за сучасних умов – це форми зворотного зв’язку з використанням мережі «Інтернет», онлайн-обговорення, голосування та інші. форми використання засобів електронної демократії.

Таблиця 4 – Партиципаторні бюджети в Україні 2020 року*

	Усього	з них	
		Органи державної влади	Органи місцевого самоврядування
Кількість органів державної влади та місцевого самоврядування, що надають можливість використання бюджету участі	341	27	314
Кількість поданих громадськістю проєктів «Бюджет участі (громадський бюджет)», од	12939	2304	10635
Кількість винесених на голосування проєктів «Бюджет участі (громадський бюджет)», од	10384	1769	8615
Кількість підтриманих проєктів (проєктів-переможців) «Бюджет участі (громадський бюджет)», од	3863	596	3267
Кількість проєктів «Бюджет участі (громадський бюджет)», реалізованих за рахунок місцевого бюджету у звітному році, од	3305	620	2685
Частка проєктів «Бюджет участі (громадський бюджет)», реалізованих за рахунок місцевого бюджету у звітному році, у загальній кількості підтриманих проєктів (проєктів-переможців) «Бюджет участі (громадський бюджет)», %	85,6	104,0	82,2

* дані Державною службою статистики не оновлюються з 2020 року.
Джерело: [19].

Участь громадськості також може бути формальною чи неформальною, починаючи від одноразових публічних консультацій чи запрошень для подання до постійних та інституціоналізованих відносин, таких як регулярні громадські опитування, постійні консультативні органи або механізми адміністративного перегляду.

Однак технології, розглянуті вище, включаючи прозорість бюджету, громадську участь, інші технології GovTech, хоча і мають важливе значення для розвитку демократії та підвищення соціально-економічної ефективності управління публічними фінансами, все ж не враховують сучасних тенденцій впровадження технологій 4-ї промислової революції.

Зазначені технології GovTech, завдячуючи розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та, зокрема, всесвітній мережі «Інтернет», забезпечують процес інформатизації системи управління публічними фінансами. Однак технології 4-ї промислової революції, яку ще називають «цифровою», включають не лише, власне, задоволення інформаційних потреб користувачів за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, але і змінюють спосіб виробництва, управління економічними та соціальними процесами, створюють нові форми взаємодії між економічними суб'єктами, що приводить до форсованого революційного розвитку.

Основні технології 4-ї промислової революції представлено на рис. 3.

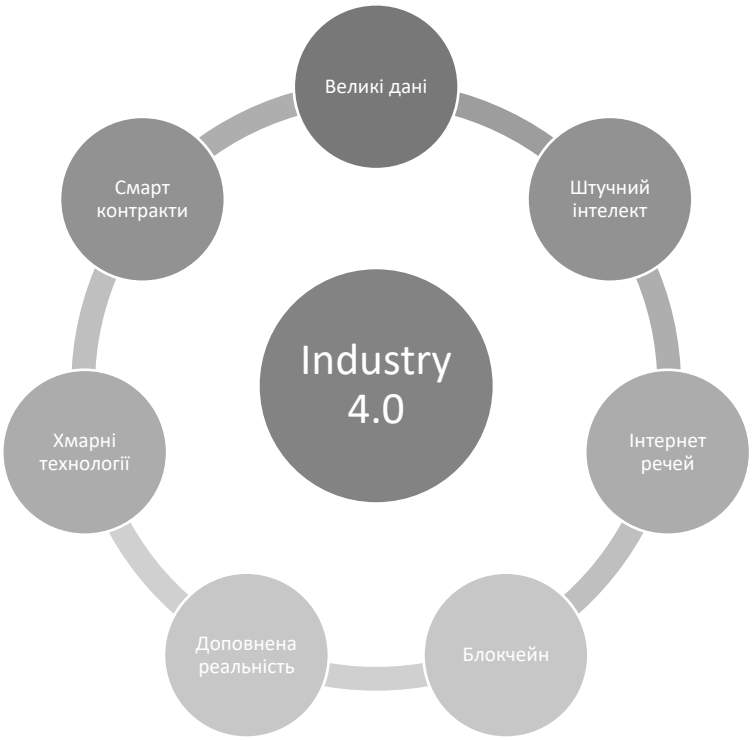

Рисунок 3 – Технології 4-ї промислової революції

Джерело: складено автором на основі [25].

На нашу думку, найбільш перспективними технологіями щодо їх застосування в управлінні публічними фінансами є технології обробки великих даних (Big Data), машинне навчання та штучний інтелект (Machine Learning / Artificial Intelligence), блокчейн технології та смарт-контракти.

Великі дані (Big Data) – це набори інформації (як структурованої, так і неструктурованої) настільки великих розмірів, що традиційні способи та підходи (здебільшого засновані на рішеннях класу бізнесової аналітики та системах управління базами даних) не можуть бути застосовані до них [26].

Електронні системи публічних фінансів України генерують і зберігають у своїх базах величезні обсяги даних, що, по суті, і є Big Data. Так, для прикладу електронна система публічних закупівель Prozorro налічує 240 тис. користувачів, щодня відбувається 21 млн сесій та здійснюється 4 тис. закупівель. Загалом обсяг бази даних займає 100 Тбайт, яка постійно зростає [27].

У Єдиному вебпорталі використання публічних коштів (Spending.gov.ua) на 1 листопада 2023 року зареєстровано 55,5 тис. кабінетів користувачів, оприлюднено 85 млн документів та проведено 251,6 млн трансакцій на загальну суму 26 063,4 млрдгрн [28].

Весь цей обсяг даних корисний не тільки тим, що забезпечує прозорість бюджетного процесу, але й може бути використаний для аналізу, машинного навчання та зрештою використання штучного інтелекту в процесі управління публічними фінансами для збільшення ефективності податкової політики, усунення неефективних видатків, запобігання корупційної складової тощо.

Так, штучний інтелект (AI) ефективний у вирішенні складних проблем, пов’язаних із значними обсягами даних, але чітко визначеними показниками успіху. Так, наприклад, за допомогою аналізу великих даних і машинного навчання штучний інтелект може допомогти урядам прогнозувати податкові доходи з високою точністю [29]. Крім того, штучний інтелект може використовуватися для виявлення шаблонів поведінки, які можуть вказувати на податкове шахрайство, аналізувати ризики, пов’язані з трансферним ціноутворенням, допомогти автоматизувати рутинні завдання, пов’язані з податковим обліком, зменшуючи помилки та збільшуючи ефективність.

Дослідження, проведене Harvard Business Review і Deloitte, дослідило ключові сфери, де керівники компаній очікують досягти найбільшого успіху за допомогою AI. Хоча кожна організація має свої проблеми та можливості, це можуть бути сфери, де штучний інтелект може принести користь, наприклад у публічних закупівлях. Так, штучний інтелект може надати своєчасну аналітику та статистику на основі даних для прийняття кращих рішень щодо джерел, переміщуючись у величезних масивах даних, штучний інтелект може відкрити нові можливості для заощаджень коштів, має потенціал для оптимізації або узгодження внутрішніх бізнес-операцій навіть у великих організаціях із багатьма бізнес-підрозділами чи географічним розташуванням, може автоматизувати багато трудомістких завдань, наприклад щомісячні процеси або звіти про ефективність закупівель, AI може звільнити ресурси закупівель для більш творчих або стратегічних завдань, наприклад управління відносинами з ключовими постачальниками, може допомогти закупівельним організаціям отримувати відповідні нові джерела даних, наприклад із зовнішніх джерел даних, таких як інтернет, маючи доступ до значної кількості зовнішніх даних, AI може допомогти визначити нових постачальників або нові ринки для виходу тощо [30].

Машинне навчання – це підмножина штучного інтелекту з перспективним застосуванням у сфері управління публічними фінансами. Це застосування автоматичної статистики, що самонавчається, для вирішення конкретних завдань або підвищення ефективності роботи. Завдяки машинному навчанню (ML) менеджмент публічних фінансів може забезпечити найвищу оптимальність як збирання податків, так і витрачання коштів.

Машинне навчання здатне створити систему, орієнтовану не лише на короткострокову, а й довгострокову співпрацю, звівши при цьому корупційні ризики до мінімуму. Аналізуючи великі обсяги неструктурованої інформації, дозволяє ще до стадії публікації оголошення про закупівлі виявляти неефективні. Використання машинного навчання може сприяти досягненню

необхідного балансу між короткостроковими вигодами та довгостроковою співпрацею шляхом:

– збору даних про можливих постачальників;

– виявлення аномалій у конкурсній документації або цінах;

– аналізу ризиків виконання контрактів;

– використання різних додатків, наприклад чат-ботів, що спрощують конкурсні процедури.

Машинне навчання та штучний інтелект уже мають приклади впровадження в системах управління публічними фінансами. Так, сервіс Serenata.ai забезпечує громадський контроль публічних витрат бразильських парламентарів. Модель штучного інтелекту Rosie аналізує витрати депутатів та виявляє серед них підозрілі [31].

Перші спроби впровадження технологій штучного інтелекту в управління публічними фінансами здійснені і в Україні. Прикладом є платформа DOZORRO, яка покликана автоматично фіксувати корупційні ризики в закупівлях у системі Prozorro [31].

Однак перспективним напрямом впровадження технологій великих даних та штучного інтелекту все ж є не лише спрощення роботи громадських активістів з пошуку ризикових контрактів, а максимально можлива автоматизація бюджетного процесу як такого. І тут на допомогу може прийти наступна технологія 4-ї промислової революції – смарт-контракти. В загальному смарт-контракт – це комп’ютерний протокол, який на основі математичних алгоритмів, переведених у комп’ютерний код, самостійно проводить операції з повним контролем над їхнім виконанням [32]. Вони можуть бути корисними в сфері управління публічними фінансами, оскільки дозволяють автоматизувати процеси та забезпечити прозорість та ефективність. Наприклад, смарт-контракти можуть бути використані для автоматичного здійснення платежів за виконання певних умов. Базуючись на аналізі великих даних, алгоритмах машинного навчання та штучного

інтелекту формування смарт-контрактів сприятиме ефективності та прозорості управління публічними фінансами, автоматизація процесу зменшить шанс помилок та усуне корупційну складову.

Звісно, незважаючи на наявність величезних масивів бюджетної інформації, даних бухгалтерського, податкового та статистичного обліку, в публічному секторі існує реальна проблема із забезпеченням якості та достовірності даних з огляду на суб'єктивні чинники, корупційну зацікавленість посадових осіб тощо. Для вирішення цього питання потрібна зацікавленість органів влади та розпорядників бюджетних коштів у забезпеченні повноти та достовірності інформації. Крім того, у бюджетній сфері майже повністю відсутній управлінський облік, що унеможливлює оцінку ефективності бюджету та його окремих елементів. У міру впровадження цифрових технологій ця проблема лише зростатиме, тому задля її усунення потрібна політична воля та реальні заходи щодо боротьби з корупцією.

Висновки. Сфера публічних фінансів традиційно відстає від корпоративного сектору в царині впровадження інновацій і, зокрема, технологій 4-ї промислової «цифрової» революції. Розвиток GovTech (цифровізації державного управління) в основному фокусується на відкритості даних та вільному доступі до інформації державних органів. У сфері публічних фінансів GovTech забезпечує переважно прозорість бюджетів та закупівель, спрощує доступ (через канали електронного зв'язку) до державних сервісів, сприяє залученню громадськості до управління публічними фінансами.

Україна у сфері розвитку GovTech, зокрема у публічних фінансах, загалом щодо доступу до державних сервісів та відкритості бюджетних даних перебуває серед світових лідерів, випереджаючи деякі розвинені економіки. Це є потужним фактором та можливістю для подальшого впровадження цифрових технологій в управління публічними фінансами, серед яких варто виділити технології аналізу великих даних (Big Data),

машинне навчання, штучний інтелект та смарт-контракти. Це дозволить максимально автоматизувати бюджетний процес, усунувши суб'єктивну складову, а отже, покликане забезпечити оптимальність управління публічними фінансами, збільшення ефективності податкової політики, запобігання перевитрати бюджетних коштів, усунення корупційних ризиків тощо.

Загалом удосконалення бюджетного процесу – складна комплексна проблема. Цифрові технології, такі як великі дані, штучний інтелект та ін., є важливими інструментами підвищення ефективності управління публічними фінансами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Amaglobeli, D., Mengistu, A., Moszoro, M., Pattanayak, S. (2023). Transforming Public Finance Through GovTech. *IMF eLibrary*. URL : https://doi.org/10.5089/9798400245480.006

2. Fabling, R., Grimes, A. (2021). Picking up Speed: Does Ultrafast Broadband Increase Firm Productivity? *Information Economics and Policy 57: 100937*. URL : https://doi.org/10.1016/j.infoecopol.2021.100937

3. Katz, R. (2012). The impact of broadband on the economy: Research to date and policy issues. *ITU Broadband Series, International Telecommunication Union, Geneva.* URL : https://www.itu.int/ITU-D/treg/broadband/ITU-BB-Reports_Impact-of-Broadband-on-the-Economy.pdf (дата звернення: 20.10.2023)

4. Digitalization During the COVID-19 Crisis: Implications for Productivity and Labor Markets in Advanced Economies / Jaumotte, F., Longji, L., Medici, A., Oikonomou, M. *IMF Staff Discussion Note SDN2023/003, International Monetary Fund, Washington, DC*. 2023. URL : http://surl.li/ntyav (дата звернення: 20.10.2023).

5. The World Bank. (n.d.). *GovTech Maturity Index* / The World Bank. URL : https://www.worldbank.org/en/programs/govtech/gtmi (дата звернення: 18.10.2023).

6. The World Bank. (n.d.). *GovTech Maturity Index: The State of Public Sector Digital Transformation. Methodology* / The World Bank. URL : http://surl.li/ntycc (дата звернення: 18.10.2023)

7. GovTech Dataset. (2023). *The World Bank*. [Data set]. URL : https://datacatalog.worldbank.org/search/dataset/0037889/govtech-dataset (дата звернення: 20.10.2023).

8. Prozorro. (n.d.). Що таке Prozorro / Офіційний сайт Prozorro. URL : https://prozorro.gov.ua/about (дата звернення: 20.10.2023).

9. Функції та можливості, які надає Електронний кабінет платникам податків для реалізації своїх прав та обов'язків / Державна податкова служба України. URL : https://ch.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/543382.html (дата звернення: 20.10.2023).

10. Про відкритість використання публічних коштів : Закон України від 2015 / Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19 (дата звернення: 20.10.2023).

11. Інформаційно-аналітична система «Прозорий бюджет». URL : https://edata.gov.ua/ (дата звернення: 20.10.2023).

12. Rajaram, A., Frank, J. (2014). Building a System for Public Investment Management. *World Bank Group eLibrary*. URL : https://doi.org/10.1596/978-1-4648-0316-1_ch1

13. OECD. (2017). *OECD Budget Transparency Toolkit: Practical Steps for Supporting Openness, Integrity and Accountability in Public Financial Management*. OECD iLibrary. URL : https://doi.org/10.1787/9789264282070-en

14. The World Bank. (2019). FMIS And Open Budget Data Global Dataset. *The World Bank*. [Data set]. URL : https://datacatalog.worldbank.org/search/dataset/0041421 (дата звернення: 20.10.2023).

15. The World Bank. (2019). Boost Open Budget Portal / The World Bank. URL : https://www.worldbank.org/en/programs/boost-portal/about-the-portal (дата звернення: 20.10.2023).

16. Open Budget Survey. (2021). *International Budget Partnership.* URL : https://internationalbudget.org/open-budget-survey (дата звернення: 20.10.2023).

17. Open Budget Survey. (2021). *International Budget Partnership*. URL : https://internationalbudget.org/open-budget-survey/country-results/2021/ukraine (дата звернення: 20.10.2023).

18. GIFT. (n.d.). *About the Guide and Public Participation Principles*. Global Initiative of Fiscal Transparency. URL : https://fiscaltransparency.net/public-participation-principles-and-guide (дата звернення: 22.10.2023).

19. Використання інструментів електронної демократії органами державної влади та місцевого самоврядування / Державна служба статистики. 2020. URL : https://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 20.10.2023).

20. «Нас не подолати». На громадському бюджеті у Черкасах лідирують плитка, лавочки та майданчики. *Громадське*. 2019. URL : http://surl.li/ntybf (дата звернення: 15.10.2023).

21. Зог О. Гроші є, фантазії нема. Як в українських містах побудувати заводи з виробництва дронів. 2023. URL : https://texty.org.ua/articles/111018/hroshi-ye-fantaziyi-nema-jak-v-ukrayini-pobuduvaty-zavody-z-vyrobnytstva-droniv/ (дата звернення: 02.11.2023).

22. «Дрони, а не плитка»: акція відбулася під міськрадою Черкас. 2023. URL : https://procherk.info/news/7-cherkassy/114074-droni-a-ne-plitka-aktsija-vidbulasja-pid-miskradoju-cherkas (дата звернення: 02.11.2023).

23. У Коростені на Житомирщині під час акції вимагали витрачати гроші на ЗСУ. *Суспільне Новини*. 2023. URL : https://suspilne.media/598917-u-korosteni-na-zitomirsini-pid-cas-akcii-vimagali-vitracati-grosi-na-zsu/ (дата звернення: 02.11.2023).

24. «Ціна плитки – життя воїнів»: під міськрадою Миколаєва пройшла акція протесту для підтримки армії. *НикВести*. 2023. URL : https://nikvesti.com/ua/news/public/278586 (дата звернення: 02.11.2023).

25. McGinnis, D. What Is the Fourth Industrial Revolution? *The Salesforce*. 2023. URL : https://www.salesforce.com/blog/what-is-the-fourth-industrial-revolution-4ir/ (дата звернення: 02.11.2023).

26. Big Data. *IT Enterprise*. URL : https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/big-data-bolshie-dannye (дата звернення: 02.11.2023).

27. Дубініна, М. Процеси за Scrum, білі хакери, аутсорс-розробники. Як працює IT-відділ ДП Prozorro. *DOU*. 2020. URL : https://dou.ua/lenta/articles/it-process-in-prozorro/ (дата звернення: 02.11.2023).

28. Статистика порталу Spending. Єдиний вебпортал використання публічних коштів. 2023. URL : https://spending.gov.ua/new/statistics (дата звернення: 02.11.2023).

29. Бурашнікова О. Міжнародний досвід цифровізації в податковій сфері. *Humanities Studies.* 2023. Випуск 14 (91). С. 148–157. URL : https://doi.org/10.32782/hst-2023-14-91-17

30. Ronanki, R., Davenport, T. Artificial intelligence (AI) for the real world. *Harvard Business Review*. 2017. URL : http://surl.li/kcjge (дата звернення: 02.11.2023).

31. Як штучний інтелект використовується у сфері відкритих даних. *Дія. Відкриті дані*. URL : https://diia.data.gov.ua/info-center/aiod (дата звернення: 02.11.2023).

32. Бойко Н. Смарт контракти – чи справді договори та чи дійсно «розумні» / Національна асоціація адвокатів України. 2018. URL : https://unba.org.ua/publications/3169-smart-kontrakti--chi-spravdi-dogovori-ta-chi-dijsno-rozumni.html (дата звернення: 02.11.2023).

REFERENCES

1. Transforming Public Finance Through GovTech / Amaglobeli, D., Mengistu, A., Moszoro, M., Pattanayak, S. *IMF eLibrary*. 2023. URL : https://doi.org/10.5089/9798400245480.006

2. Fabling, R., Grimes, A. (2021). Picking up Speed: Does Ultrafast Broadband Increase Firm Productivity? *Information Economics and Policy 57: 100937*. URL : https://doi.org/10.1016/j.infoecopol.2021.100937

3. Katz, R. (2012). The impact of broadband on the economy: Research to date and policy issues. *ITU Broadband Series, International Telecommunication Union, Geneva.* URL : https://www.itu.int/ITU-D/treg/broadband/ITU-BB-Reports_Impact-of-Broadband-on-the-Economy.pdf

4. Digitalization During the COVID-19 Crisis: Implications for Productivity and Labor Markets in Advanced Economies / Jaumotte, F., Longji, L., Medici, A., Oikonomou, M. *IMF Staff Discussion Note SDN2023/003, International Monetary Fund, Washington, DC*. 2023. URL : http://surl.li/ntyav (accessed: 20.10.2023).

5. The World Bank. (n.d.). *GovTech Maturity Index* / The World Bank. URL : https://www.worldbank.org/en/programs/govtech/gtmi (accessed: 18.10.2023).

6. The World Bank. (n.d.). *GovTech Maturity Index: The State of Public Sector Digital Transformation. Methodology* / The World Bank. URL : http://surl.li/ntycc (accessed: 18.10.2023).

7. GovTech Dataset. (2023). *The World Bank*. [Data set]. URL : https://datacatalog.worldbank.org/search/dataset/0037889/govtech-dataset (accessed: 20.10.2023).

8. Prozorro. (n.d.). *Shcho take Prozorro*. [What is Prozorro]. Official website of Prozorro. URL : https://prozorro.gov.ua/about (accessed: 15.10.2023).

9. State Tax Service of Ukraine. *Funkciji ta mozhlyvosti, jaki nadaje Elektronnyj kabinet platnykam podatkiv dlja realizaciji svojih prav ta ovov`jazkiv*. [Functions and opportunities provided by the Electronic Cabinet to taxpayers to exercise their rights and obligations]. URL : https://ch.tax.gov.ua/media-ark/news-ark/543382.html (accessed: 16.10.2023).

10. Pro vidkrytist` vykorystannja publichnyh koshtiv. [About the openness of the use of public funds] : Law of Ukraine, 2015 / Official website of the Verkhovna Rada of Ukraine. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183-19 (accessed: 20.10.2023).

11. Informacijno-analitychna systema «Prozoryj bjudzhet». [Information and analytical system «Transparent Budget»]. URL : https://edata.gov.ua/ (accessed: 20.10.2023).

12. Rajaram, A., Frank, J. (2014). Building a System for Public Investment Management. *World Bank Group eLibrary*. URL : https://doi.org/10.1596/978-1-4648-0316-1_ch1

13. OECD (2017). *OECD Budget Transparency Toolkit: Practical Steps for Supporting Openness, Integrity and Accountability in Public Financial Management*. OECD iLibrary. URL : https://doi.org/10.1787/9789264282070-en

14. FMIS And Open Budget Data Global Dataset / The World Bank. [Data set]. 2019. URL : https://datacatalog.worldbank.org/search/dataset/0041421 (accessed: 20.10.2023).

15. Boost Open Budget Portal / The World Bank. 2019. URL : https://www.worldbank.org/en/programs/boost-portal/about-the-portal (accessed: 20.10.2023).

16. Open Budget Survey (2021). *International Budget Partnership*. URL : https://internationalbudget.org/open-budget-survey (accessed: 20.10.2023).

17. Open Budget Survey (2021). *International Budget Partnership*. URL : https://internationalbudget.org/open-budget-survey/country-results/2021/ukraine (accessed: 20.10.2023).

18. GIFT. (n.d.). *About the Guide and Public Participation Principles*. Global Initiative of Fiscal Transparency. Retrieved October 22, 2023. URL : https://fiscaltransparency.net/public-participation-principles-and-guide (accessed: 20.10.2023).

19. Vykorystannia instrumentiv elektronnoji demokratiji organamy derzhavnoji vlady ta miscevogo samovrjaduvannja. [Use of e-democracy tools by state and local self-government bodies] / Official website of State Statistics Service of Ukraine. 2020. URL : https://www.ukrstat.gov.ua (accessed: 20.10.2023).

20. «Nas ne podolaty». Na hromadskomu bjudzheti u Cherkasah lidyrujut` plytka, lavochky ta majdanchyky ["We cannot be overcome". The public budget in Cherkasy is dominated by tiles, benches and playgrounds]. 2019. *Hromadske.* URL : http://surl.li/ntybf (accessed: 15.10.2023).

21. Zog, O. (2023). Hroshi je, fantaziji nema. Jak v ukrajins`kyh mistah pobuduvaty zavody z vyrobnytsvva droniv. [There is money, but there is no imagination. How to build factories for the production of drones in Ukrainian cities.]. *Texty.org.ua.* URL : https://texty.org.ua/articles/111018/hroshi-ye-fantaziyi-nema-jak-v-ukrayini-pobuduvaty-zavody-z-vyrobnytstva-droniv/ (accessed: 02.11.2023).

22. «Drony, a ne plytka»: akcija vidbulasja pid mis`kradoju Cherkas. [«Drones, not tiles»: the action was held under the Cherkasy City Council]. *Procherk.* 2023. URL : https://procherk.info/news/7-cherkassy/114074-droni-a-ne-plitka-aktsija-vidbulasja-pid-miskradoju-cherkas (accessed: 02.11.2023).

23. U Korosteni na Zhytomyrshchyni pid chas akciji vymahaly vytrachaty groshi na ZSU. [In Korosten, Zhytomyr Region, during the campaign, they demanded to spend money on the Ukrainian Armed Forces]. *Suspilne News*. 2023. URL : https://suspilne.media/598917-u-korosteni-na-zitomirsini-pid-cas-akcii-vimagali-vitracati-grosi-na-zsu/ (accessed: 02.11.2023).

24. «Cina plytky – zhyttja vojiniv»: pid mis`kradoju Mykolajeva projshla akcija protestu dlja pidtrymky armiji. ["The price of a tile is the life of a soldier": a protest in support of the army was held under the Mykolaiv City Council]. *NikVesti*. 2023. URL : https://nikvesti.com/ua/news/public/278586 (accessed: 02.11.2023).

25. McGinnis, D. (2023). What Is the Fourth Industrial Revolution? *The Salesforce*. URL : https://www.salesforce.com/blog/what-is-the-fourth-industrial-revolution-4ir/ (accessed: 02.11.2023).

26. Big Data. *IT Enterprise*. URL : https://www.it.ua/knowledge-base/technology-innovation/big-data-bolshie-dannye (accessed: 02.11.2023).

27. Dubinina, M. (2020). Procesy za Scrum, bili khakery, autsors-rozrobnyky. Jak pracjuje IT-viddil DP Prozorro. [Scrum processes, white hackers, outsourced developers. How the IT department of SE Prozorro works.]. *DOU*. URL : https://dou.ua/lenta/articles/it-process-in-prozorro/ (accessed: 02.11.2023).

28. Portal statistics (2023). Spending. The single web portal for the use of public funds. URL : https://spending.gov.ua/new/statistics (accessed: 02.11.2023).

29. Burashnikova, O. (2023). Mizhnarodny dosvid cyfrovizaciji v podatkovij sferi. [International experience of digitization in the tax field]. *Humanities Studies.* Is. 14 (91). Pp. 148–157. URL : https://doi.org/10.32782/hst-2023-14-91-17

30. Ronanki, R., Davenport, T. (2017). Artificial intelligence (AI) for the real world. *Harvard Business Review*. URL : http://surl.li/kcjge (accessed: 02.11.2023).

31. Jak shtuchnyj intelekt vykorystovujet`sja u sferi vidkrytykh danykh. [How artificial intelligence is used in the field of open data]. *Dija Open data*. URL : https://diia.data.gov.ua/info-center/aiod (accessed: 02.11.2023).

32. Bojko, N. (2018). Smart kontrakty – chy spravdi dohovory ta chy dijsno «rozumni». [Smart contracts – are they really contracts and are they really "smart"]. *National Association of Lawyers of Ukraine*. URL : https://unba.org.ua/publications/3169-smart-kontrakti--chi-spravdi-dogovori-ta-chi-dijsno-rozumni.html (accessed: 02.11.2023).

УДК 336.145
JEL E62; G18; H32; H56; H62; H63
DOI 10.33244/2617-5940.2.2023.121-138

В. Павленко,
здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти кафедри публічних фінансів, Державний податковий університет
e-mail: vv0304vv@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-1418-968X

УПРАВЛІННЯ БЮДЖЕТНИМ ДЕФІЦИТОМ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ТА УРОКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена поглибленню наукових засад подолання бюджетного дефіциту, виявлення сучасних методів і підходів до управління дефіцитом бюджету у провідних країнах світу, розробка пропозиції щодо запровадження нових фіскальних правил у бюджетному процесі України.

Проаналізовано заходи урядів провідних країн світу щодо скорочення дефіциту бюджету, розкрита краща зарубіжна практика реформування податкового законодавства задля збільшення податкових надходжень до бюджету з метою його збалансування.

Визначено основні причини виникнення бюджетного дефіциту в Україні, розкриті додаткові виклики для досягнення балансу бюджету в умовах військової агресії. Наведена динаміка дефіциту Державного бюджету України за 2018–2022 рр., визначено домінуючі тенденції у сфері державних фінансів за підсумками 2022 року, що виникли в умовах воєнного стану, та потребують рішучої реакції з боку уряду країни.

Розроблено пропозиції щодо вдосконалення підходів до формування фіскальної політики України на основі узагальнення досвіду країн ЄС щодо вирішення проблеми скорочення бюджетного дефіциту та державного боргу, та з урахуванням положень Стратегії реформування системи управління державними фінансами України на 2022–2025 роки.

Наголошено на необхідності модернізації національної системи фіскальних правил за рахунок врахування впливу внутрішніх (інституційних та макроекономічних) і зовнішніх (глобалізація) чинників для підвищення ефективності управління бюджетним дефіцитом.

***Ключові слова*:** *дефіцит бюджету, методи управління бюджетним дефіцитом, фіскальні правила, збалансування бюджету, бюджетна політика, спеціальний податковий режим.*

V. Pavlenko,
applicant of the third (educational and scientific) level of higher education of the Department of Public Finance, State Tax University
e-mail: vv0304vv@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-1418-968X

BUDGET DEFICIT MANAGEMENT: FOREIGN EXPERIENCE AND LESSONS FOR UKRAINE

The article is devoted to deepening the scientific foundations of overcoming the budget deficit, identifying modern methods and approaches to managing the budget deficit in the leading countries of the world, developing a proposal for the introduction of new fiscal rules in the budget process of Ukraine.

The measures of the governments of the leading countries of the world to reduce the budget deficit are analyzed, and the best foreign practice of reforming tax legislation is revealed in order to increase tax revenues to the budget in order to balance it.

The main causes of the budget deficit in Ukraine are identified, additional challenges to achieving budget balance in the conditions of military aggression are revealed. The dynamics of the deficit of the State Budget of Ukraine for 2018-2022 are given, and the dominant trends in the field of public finances according to the results of 2022, which arose in the conditions of martial law and require a decisive response from the country's government, are determined.

Proposals have been developed to improve approaches to the formation of the fiscal policy of Ukraine based on the generalization of the experience of EU countries in solving the problem of reducing the budget deficit and public debt, and taking into account the provisions of the Strategy for Reforming the State Finance Management System of Ukraine for 2022–2025.

It is emphasized the need to modernize the national system of fiscal rules, taking into account the influence of internal (institutional and macroeconomic) and external (globalization) factors to increase the effectiveness of budget deficit management.

Keywords: *budget deficit, budget deficit management methods, fiscal rules, budget balancing, budget policy, special tax regime.*

Вступ. Бюджетний дефіцит – це поширене явище, коли витрати перевищують постійні доходи бюджету. Основною причиною дефіциту бюджету є те, що темпи зростання бюджетних видатків перевищують темпи зростання доходів бюджету, що і спостерігається в Україні в останні роки. Однак наявність дефіциту бюджету не свідчить про його дисбаланс, оскільки під час підготовки та затвердження бюджету законодавчо визначаються обґрунтовані джерела його фінансування.

Сьогодні Україна здійснює фінансову діяльність в умовах тривалої військової агресії та окупації частини території, що призвело до значного скорочення виробничих потужностей, різкого зростання бюджетних видатків, зменшення рівня життя населення та зростання безробіття. У цій ситуації держава не спроможна мобілізувати достатні фінансові ресурси для покриття державних видатків, тому зростає дефіцит бюджету, що призводить до скорочення фінансування окремих бюджетних програм та необхідності проведення консолідації бюджету.

Для досягнення економічної незалежності та забезпечення соціально-економічного розвитку в Україні потрібно залучення великого обсягу фінансових ресурсів, зокрема за рахунок проведення політики боргового

фінансування бюджету, та ефективне управління бюджетним дефіцитом. Тому актуальним є дослідження проблем виникнення дефіциту бюджету та пошук ефективних способів і методів управління ним в умовах військового часу.

Літературний огляд. Проблематика подолання бюджетного дефіциту та пошуку ефективних методів управління ним стала сферою наукових інтересів багатьох вчених. Серед представників вітчизняної наукової школи, які присвятили праці дослідженню зазначених проблемних аспектів, варто назвати О. Д. Василика, В. М. Геєця, Т. І. Єфименко, Ю. Б. Іванова, А. І. Крисоватого, В. В. Корнєєва, І. О. Лютого, Л. Л. Тарангул, В. М. Федосова, С. І. Юрія та ін. Серед представників західних наукових традицій, що займалися розробленням цієї проблематики, необхідно зазначити Ш. Бланкарта, Дж. Кейнса, Р. Масгрейва, Дж. Сакса, Т. Саржента, П. Самуельсона, Дж. Стігліца, Н. Уоллеса, В. Танзі тощо.

Аналіз наукових джерел свідчить, що частина ключових питань щодо методів управління бюджетним дефіцитом за рахунок запровадження фіскальних правил та особливостей їх використання в умовах війни залишаються недостатньо дослідженими. В Україні існує потреба в подальшому теоретичному обґрунтуванні й узагальненні світового досвіду практичного використання нових фіскальних правил для вирішення цієї проблеми.

Методологія. Дослідження дефіциту бюджету та управління ним базуються на різних методах, які дозволяють проаналізувати це явище з різних перспектив: використання статистичних методів та моделей (для вивчення взаємозв’язків між економічними змінними, що впливають на дефіцит бюджету), аналізу, синтезу, логічного узагальнення (для оцінки впливу фіскальної політики на обсяги дефіциту бюджету), абстрагування (для визначення довгострокових цілей та стратегій управління дефіцитом бюджету), порівняння (для узагальнення підходів до управління бюджетним дефіцитом у різних країнах світу).

Метою дослідження є поглиблення наукових засад подолання бюджетного дефіциту, виявлення сучасних методів і підходів до управління дефіцитом бюджету у провідних країнах світу, розробка пропозиції щодо запровадження нових фіскальних правил у бюджетному процесі України.

Основна частина. У світовій економічній теорії та практиці одним із основних та дієвих способів скорочення бюджетного дефіциту виступають фіскальні правила, які почали широко застосовуватися у бюджетному процесі для забезпечення макрофінансової стабільності [1, с. 125]. Фіскальні правила визначаються залежно від потреб у бюджетних ресурсах та інституціональних особливостей країн, вони жорстко регламентовані на всіх стадіях бюджетного процесу та мають форму законодавчих норм, процедур бюджетного процесу і визначених граничних значень відповідних індикаторів. В. Г. Дем'янишин наводить таку класифікацію фіскальних правил:

– правила збалансованого бюджету, центральне місце серед яких займає «золоте правило» державних фінансів, що передбачає збалансованість бюджетних доходів і видатків, тобто бюджетний дефіцит не може перевищувати сукупний обсяг державних інвестицій (Японія, Німеччина, США), циклічна бюджетна збалансованість (Данія, Нідерланди, Швейцарія) і встановлення межового розміру відношення бюджетного дефіциту до ВВП країни (країни Європейського Союзу);

– правила державних запозичень: заборона внутрішніх державних запозичень (використовується у країнах із недостатньо розвиненими фінансовими ринками, наприклад в Індонезії), заборона державних запозичень у центрального банку країни (Європейський Союз, Японія, США) й обмеження розміру державних запозичень до торішніх обсягів дефіциту бюджету країни (Бразилія, Єгипет, Марокко);

– боргові та резервні правила: припускають установлення лімітів на розмір відношення обсягу державного боргу до ВВП країни, а також формування спеціальних фондів для запобігання фінансовим кризам, коли виникає необхідність підтримувати соціальні виплати через зменшення дохідної частини державного бюджету [2, с. 122].

Найкращий спосіб скоротити дефіцит – це реформувати податкову систему, щоб заохочувати працю, а не багатство, гарантувати, що найбільші корпорації платять свою справедливу частку і покласти край роздачі на користь особистих інтересів. Наприклад, у США Закон про зниження інфляції «розправився» з багатими податковими шахраями та зробив важливі кроки для забезпечення того, щоб великі корпорації платили свою справедливу частку, включаючи мінімальний корпоративний податок у розмірі 15 % та надбавку для великих публічних корпорацій, які викуплять власні акції. Закон про зниження інфляції заощадить платникам податків понад 150 мільярдів доларів за рахунок реформ, що скоротять виплати Medicare великим фармацевтичним компаніям.

Іншими заходами щодо скорочення дефіциту бюджету в США є [3]:

1. Схилити багатих платити свою справедливу частку, пропонуючи мінімальний податок для мільярдерів. Податковий кодекс США нині пропонує особливий режим для видів доходів, якими користуються багаті люди. Водночас як заробітна плата й оклади, які заробляють повсякденні американці, оподатковуються як звичайний дохід, мільярдери заробляють у такий спосіб, що оподатковуються за нижчими ставками, а іноді взагалі не оподатковуються. Цей особливий режим у поєднанні з продуманим податковим плануванням і гігантськими лазівками дозволяє багатьом найбагатшим американцям платити в середньому всього 8 % податку зі свого повного доходу, що менше, ніж багато сімей середнього класу. Щоб остаточно вирішити цю кричущу проблему, до бюджету включено мінімальний податок у розмірі 25 % для найбагатших – 0,01 %.

2. Підвищення податків для найбагатших американців та підвищення для трастового фонду Medicare Hospital Insurance (HI) як мінімум на 25 років. Бюджет включає ключові реформи податкового кодексу, щоб гарантувати, що люди з високим доходом вносять свою справедливу частку до трастового фонду Medicare HI. Зокрема, він закриває лазівку, яка дозволяє деяким

заможним інвесторам із наскрізним бізнесом уникати сплати податку на свої інвестиції, який сплачують усі інші, та спрямовує цей податок до трастового фонду HI. Це також підвищує податкову ставку, яку домогосподарства, які заробляють понад 400 000 доларів на рік, сплачують до трастового фонду Medicare – лише на 1,2 відсоткових пункти. Ці реформи продовжать термін дії цільового фонду без скорочення будь-яких пільг чи підвищення витрат для бенефіціарів.

3. Скасування зниження податків, введених попереднім Президентом США Дональдом Трампом для багатих і реформи податку на приріст капіталу, щоб багаті платили свою справедливу частку. Податковий закон 2017 року знизив податкові ставки для найбагатших американців, забезпечивши середнє зниження податків більш ніж на 50 000 доларів на 1 % найбагатших і більш ніж на 190 000 доларів на 0,1 % найбагатших. Бюджет скасовує ці скорочення, відновлюючи максимальну ставку податку у розмірі 39,6 % для тих, хто заробляє понад 400 000 доларів на рік. Він також пропонує оподатковувати приріст капіталу за тією ж ставкою, що й дохід від заробітної плати, для тих, у кого дохід перевищує 1 мільйон доларів, закриваючи лазівку для приросту капіталу, яка дозволяє багатим ніколи не сплачувати податок на їх оцінені інвестиції; нарешті, закриваючи лазівку для процентів, що переноситься, яка дозволяє деяким багатим менеджерам інвестиційних фондів платити податки за нижчими ставками, ніж їх асистентам.

4. Скасування податкової роздачі великим корпораціям. Бюджет включає збільшення ставки, яку корпорації сплачують у вигляді податків на власний прибуток. Корпорації отримали значні податкові пільги 2017 року, знизивши ефективні податкові ставки для корпорацій у середньому до 7,8 % 2018 року порівняно з 16 % 2016 року. Хоча їхній прибуток різко зріс, їхні інвестиції в економіку не зменшилися. Їхні акціонери та топ-менеджери отримували доходи без обіцяного перерозподілу до працівників, споживачів

чи співтовариств. У бюджеті буде встановлено ставку корпоративного податку на рівні 28 %, що все ще значно нижче 35 % ставки, яка існувала до ухвалення закону про податки 2017 року. Ця зміна податкової ставки доповнюється іншими пропозиціями, спрямованими на стимулювання створення робочих місць та інвестицій у Сполучених Штатах, а також те, щоб великі корпорації платили свою справедливу частку.

5. Зупинити гонку поступок у сфері міжнародного корпоративного оподаткування та скасувати податкові пільги для офшорінгу. Впродовж десятиліть країни виборювали багатонаціональний бізнес, знижуючи податкові ставки за рахунок отримання достатніх доходів для фінансування основних послуг. Почасти завдяки керівництву адміністрації понад 130 країн підписалися на глобальну податкову систему, щоб нарешті зупинити цю гонку поступок. Спираючись на цю основу, у бюджеті США пропонується реформувати міжнародну податкову систему, щоб зменшити стимули до обліку прибутку в юрисдикціях із низьким оподаткуванням, зупинити звернення корпорацій до податкових притулків та підвищити податкову ставку на закордонні доходи транснаціональних корпорацій США з 11 % до 2 %. Ці реформи забезпечать, щоб прибуткові багатонаціональні корпорації сплачували свою справедливу частку.

6. Скасувати податкові субсидії на нерухомість. Бюджет заощаджує 19 млрд дол., закриваючи лазівку для «рівноцінного обміну» – спеціальної податкової субсидії на нерухомість. Ця лазівка дозволяє інвесторам у нерухомість відкладати сплату податку на прибуток від угод з нерухомістю на невизначений термін, доки вони продовжують інвестувати у нерухомість. Це фактично безпроцентний кредит від уряду. Нерухомість – єдиний актив, який отримує цю угоду.

7. Скасувати податкові субсидії для операцій із криптовалютою. Бюджет зекономить 24 млрд дол. за рахунок скасування спеціальної податкової субсидії для криптовалюти та деяких інших транзакцій. Нині

криптоінвестори не підпорядковуються тим самим правилам поведінки, яким повинні слідувати інвестори в акції або інші цінні папери, що дозволяє їм повідомляти про надмірні втрати. Наприклад, криптоінвестор, на відміну від інвестора в акції чи облігації, може продати криптовалюту зі збитком, зазнати суттєвого податкового збитку, щоб зменшити свій податковий тягар, а потім викупити ту саму криптовалюту вже наступного дня. Бюджет усуває цю податкову субсидію для криптовалюти, модернізуючи правила протидії зловживанням податкового кодексу, щоб вони застосовувалися до криптовалютних активів так само, як вони застосовуються до акцій та інших цінних паперів.

Далі розглянемо досвід Мексики, яка понад десять років зосереджувала увагу на завданні щодо зміцнення своїх державних фінансів. Державні доходи були диверсифіковані, а податкову базу збільшено, щоб зменшити залежність від доходів від нафти. Крім того, державні витрати були реформовані, щоб включити перспективу на основі результатів, щоб забезпечити більш ефективний розподіл ресурсів. Мексика просунулась у реалізації своєї програми структурних реформ, реструктурувавши державне пенсійне забезпечення та енергетичний сектор, заклавши основи для більш ефективної та міцної економічної системи.

Крім того, адміністрація просуває амбітну програму податково-бюджетної політики, спрямовану на зміцнення державних фінансів. Цей набір політик дозволив підвищити ефективність державних видатків, спростити податково-правову базу, збільшити податкову базу та підвищити ефективність збору податків. Ці заходи дали державним фінансам достатньо можливостей для збільшення видатків та інвестицій у стратегічні сектори, які сприяють економічному зростанню та скороченню бідності, навіть під час нещодавньої кризи, спричиненої пандемією. Позитивні результати податково-бюджетної політики адміністрації є основою подальших

поліпшень, вкладених у подальшу консолідацію надійних державних фінансів Мексики.

У Франції уряд намагався стимулювати зростання у межах динамічнішої економіки. З цією метою в країні зробили кроки щодо усунення перешкод на шляху створення підприємств, збільшення кількості робочої сили в економіці та підвищення конкурентоспроможності та продуктивності бізнесу.

Створюючи автопідприємництво, спеціальний режим, заснований на англо-саксонській моделі для самозайнятих та призначений для осіб, які займаються власним бізнесом, уряд країни хотів усунути перешкоди для створення підприємств. Механізм простий: жодних відрахувань на соціальне страхування без обігу та впорядкованих і невимушених адміністративних формальностей. У рік його запуску було створено понад 320 000 підприємств у режимі автопідприємництва з оборотом мільярд євро [4].

За допомогою пенсійної реформи уряд також зобов’язався підвищити загальну конкурентоспроможність французької економіки, зосередивши увагу на робочій силі. Вжиті заходи механічно скорочуватимуть державні витрати і водночас відновлюватимуть активність: ця реформа збільшить ряд людей, які працюють в економіці. Справедливий та відповідальний, він вивів Францію на шлях рівноваги на довгі роки вперед.

Щодо майбутнього, то держава фактично закладає фундамент, просуваючи французькі підприємства у конкурентоспроможні галузі завтрашнього дня. Держава продовжує інвестувати у багатообіцяючі сектори, що сприяють побічному ефекту у приватних НДВКР, вищій освіті та передових бізнес-центрів. Перспективні інвестиції зрештою дадуть додаткові 0,3 % зростання завдяки ефекту позикових коштів на приватні НДВКР, який також стимулюється податковою пільгою на дослідження. Цей захід вивів Францію на перше місце в ОЕСР за рівнем державної допомоги бізнесу в галузі НДВКР. Три шляхи до однієї й тієї ж мети: реформувати Францію,

забезпечити її зростання та повну зайнятість і скоротивши дефіцит бюджету за останні роки до мінімальних значень.

Світова фінансова криза 2009 року призвела до того, що федеральний бюджет Німеччини на 2010 рік характеризувався рекордно високим дефіцитом, який перевищував 50 мільярдів євро. Борг державного сектору перевищив 1,7 трлн євро, наблизившись до 80 % ВВП. Фінансова криза і рецесія, що настала за ними, лише частково пояснюють такий високий рівень заборгованості. Правда в тому, що Німеччина, як і багато інших європейських країн та країн G20, жила далеко не за коштами, незважаючи на свою репутацію зразка фінансової порядності. Така марнотратність призвела до такого рівня боргу, який став неприйнятним. Дослідження показують, що як тільки борговий тягар уряду досягає порогових значень, який сприймається як нестійкий, збільшення боргу лише гальмуватиме, а не стимулюватиме економічне зростання [4].

Ось чому Німеччина вирішила закріпити суворі фіскальні правила у своїй конституції. Schuldenbremse, або «боргове гальмо», вимагає, щоб федеральний уряд мав структурний дефіцит у розмірі не більше 0,35 % ВВП до 2016 року, тоді як німецьким землям взагалі буде заборонено мати структурний дефіцит із 2020 року. Правила мають на увазі, що до 2016 року було скорочено структурний дефіцит федерального бюджету приблизно до 10 мільярдів євро. Оскільки 2021 року на допомогу із соціального забезпечення припадає більше половини федеральних витрат Німеччини, країна не мала іншого вибору, ніж скоротити витрати на соціальне забезпечення, хоча б помірковано [5].

Так, німецьким корпораціям довелося зробити свій внесок у фіскальну консолідацію за рахунок скорочення субсидій та додаткових податків для великих енергетичних компаній, авіакомпаній та фінансових установ. Так само державні службовці повинні були відмовитися від обіцяного

підвищення заробітної плати, і уряд шукає щорічну економію у федеральних збройних силах до 3 мільярдів євро.

Обов'язкові фіскальні правила Німеччини надали позитивний приклад іншим країнам Єврозони. Але щоб відновити довіру ринків та власних громадян, уряди Єврозони також мають продемонструвати свою відданість бюджетній консолідації.

Що стосується України, то до початку військової агресії були запроваджені у бюджетному процесі фіскальні правила у вигляді граничних обмежень на обсяги боргу та дефіциту бюджету, урядові гарантії за кредитами. Проте, незважаючи на наявність окремих норм бюджетного законодавства щодо імплементації фіскальних правил, через пандемію COVID-19 не вдалося утримати рівень бюджетного дефіциту та державного боргу у законодавчо визначених межах. Тому доцільно визначити основні причини виникнення хронічного бюджетного дефіциту (рис. 1):

Рисунок 1 – Основні причини дефіциту бюджету в Україні [6]

Крім того, через військову агресію з боку рф виникли додаткові чинники збільшення дефіциту бюджету в Україні:

– падіння реальних доходів громадян України після початку війни;

– скорочення надходжень до бюджету;

– формування від'ємних реальних відсоткових ставок за ОВДП;

– відсутність спеціальних каналів розміщення облігацій для роздрібних інвесторів;

– розміщення серед банків депозитних сертифікатів НБУ, які мають високу дохідність і безпосередньо конкурують із короткостроковими ОВДП.

Зазначені чинники призвели до зростання дефіциту Державного бюджету України у до ВВП упродовж 2018–2022 років із рівня в 1,66 % в 2018 році до рівня в 23,66 % за результатом 2022 року (рис. 2).

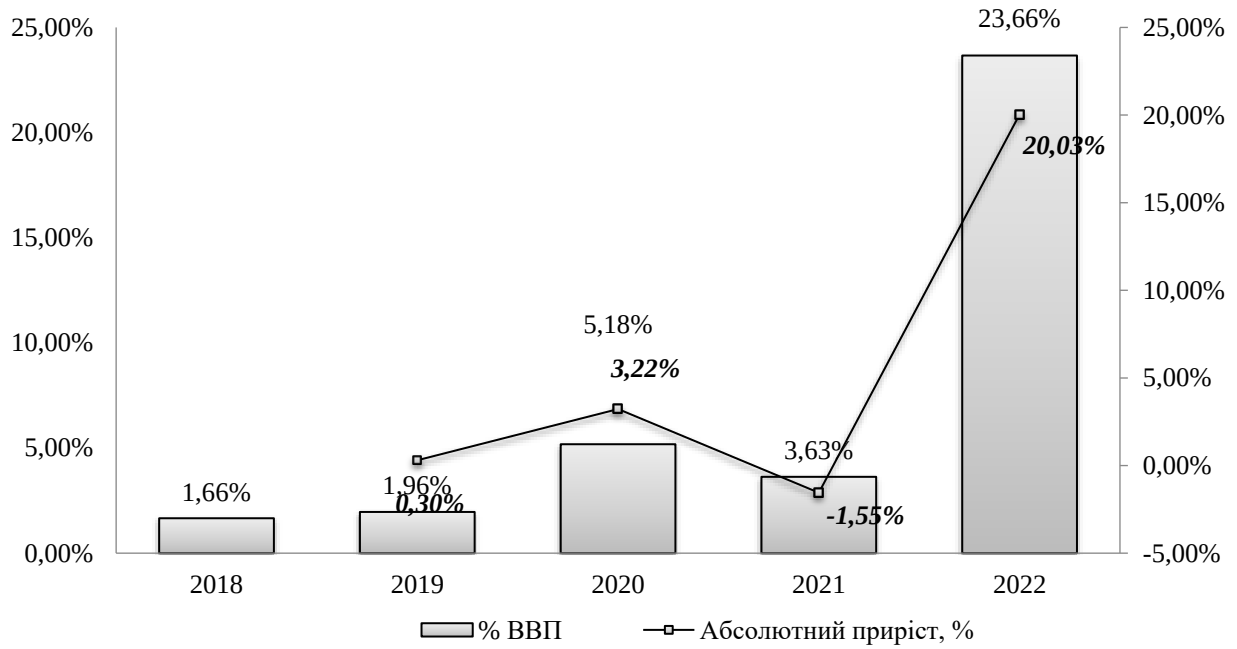

Рисунок 2 – Динаміка дефіциту Державного бюджету України впродовж 2018–2022 рр., % від ВВП [7; 8]

Варто наголосити, що домінуючими тенденціями 2022 року, які проявилися у сфері державних фінансів України в умовах воєнного стану і потребують рішучої реакції держави, стали:

– зменшення потенціалу формування внутрішніх доходів та різке падіння доходів бюджету – на 26 % у реальному вираженні порівняно з попереднім роком;

– збільшення видатків на війну (15,1 % у реальному вираженні) та їх перерозподіл на потреби сектору оборони та безпеки з відповідним скороченням видатків на освіту, економічну діяльність та культуру;

– значне збільшення дефіциту бюджету з відповідним зростанням державного боргу (загальний борг наприкінці 2022 року досяг 92,2 % ВВП, збільшившись на 42,7 відсоткових пунктів);

– закриття доступу до міжнародних ринків капіталу та посилення фінансової допомоги, що надається офіційними іноземними кредиторами та донорами, проте її масштаби недостатні для ліквідації існуючого фіскального розриву;

– збереження слабкості національного ринку державних позик, наслідком чого стало від'ємне сальдо чистого внутрішнього фінансування та монетарне фінансування дефіциту бюджету (у розмірі 9,3 млрд дол. США) [8].

В умовах війни причиною порушення граничних показників, встановлених фіскальними правилами, є призупинення їх дії на 2022–2023 рр. через необхідність фінансування оборонної функції держави та забезпечення функціонування соціальної сфери в країні.

Для підтримки стабільного функціонування державних фінансів та забезпечення бюджетного фінансування військових потреб на основі узагальнення досвіду країн ЄС щодо вирішення проблеми скорочення бюджетного дефіциту та державного боргу, а також враховуючи положення Стратегії реформування системи управління державними фінансами України на 2022–2025 роки, можна висунути такі пропозиції щодо вдосконалення фіскальної політики України (рис. 3).

Рисунок 3 – Рекомендації щодо вдосконалення фіскальної політики України для скорочення дефіциту бюджету [9; 10]

Модернізація національної системи фіскальних правил і супутніх заходів для підвищення її цілісності та застосування різних часових горизонтів дозволить детально регламентувати фіскальну політику, зменшити вплив циклічних коливань і макроекономічних шоків на боргову сферу, та, відповідно, дозволить покращити комплексність і гнучкість системи управління фінансовою безпекою, зокрема бюджетною та борговою [11, с. 193].

Висновки. За результатами проведеного дослідження необхідно зазначити, що для України доцільно обрати стратегію стабілізації державних фінансів на основі необхідності збалансування бюджету за допомогою

фіскальних правил, що враховують вплив внутрішніх (інституційних та макроекономічних) і зовнішніх (глобалізація) чинників. Водночас основним пріоритетом уряду має бути проведення реформ, спрямованих на післявоєнне відновлення економіки та розбудову державних інституцій. Фіскальна політика має сприяти відновленню політичного простору (що дало б змогу протидіяти негативному впливу інституційних факторів), забезпеченню акумулювання достатніх фінансових ресурсів для соціальних перетворень та підтримки економічного відродження країни шляхом оновлення фіскальних правил і посилення жорсткості бюджетних вимог для досягнення довгострокових перспектив сталого розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кробинець Г. В., Коляда Т. А. Управління бюджетним дефіцитом: вітчизняна практика та найкращий зарубіжний досвід. *Економіка та суспільство.* 2018. № 18. С. 122–128. URL : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/18.pdf (дата звернення: 07.08.2023).

2. Дем’янишин В. Бюджетний дефіцит та його вплив на кризову ситуацію в Україні. *Вісн. Терноп. держ. екон. ун-ту.* 2015. № 5. С. 120–123.

3. Colin, C. & Brys, B. Population ageing and sub-central governments: long-term fiscal challenges. *OECD Working Papers on Fiscal Federalism.* 2019. № 30. URL : https://ideas.repec.org/p/oec/ctpaab/30-en.html (дата звернення: 07.08.2023).

4. Goals of government debt reduction in European Union and in Ukraine / Oleshko A., Kasych A., Pokataieva O., Trokhymets O., Kantsur I. *Espacios.* 2020. Vol. 41 (Issue 08). URL : http://www.revistaespacios.com/a20v41n08/a20v41n08p12.pdf (дата звернення: 18.07.2023).

5. Government finance statistics. Eurostat Statistical books. URL : http://epp.eurostat.ec.europa.eu (дата звернення: 07.08.2023).

6. Зверук Л. А., Білик О. Г. Бюджетна безпека як важливий пріоритет розвитку бюджетної системи України. *Інтернаука.* 2017. № 2. С. 35–39.

7. Про Державний бюджет України : Закон України / Офіційний вебпортал Міністерства фінансів України. URL : http://www.minfin.gov.ua (дата звернення: 18.07.2023).

8. Текстові публікації про дефіцит бюджету України / Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL : http://rada.gov.ua (дата звернення: 07.08.2023).

9. Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2022–2025 роки : схвал. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 № 1805-р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text (дата звернення: 18.07.2023).

10. Угода про асоціацію між Україною та ЄС / Офіційний вебсайт. Євроінтеграційний портал. URL : https://eu-ua.org/ohliad-uhody-pro-asotsiatsiiu (дата звернення: 07.08.2023).

11. Антонов М. С. Управління борговою стійкістю держави : дис. ... канд. екон. наук ; 08.00.08 – Гроші, фінанси та кредит. Суми : СумДУ, 2017. 282 с. URL : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/55586/1/diss_Antonov.pdf (дата звернення: 07.08.2023).

REFERENCES

1. Krobinets G. V. & Koliada T. A. (2018). Budget deficit management: domestic practice and best foreign experience. *Economy and society.* Vol. 18. P. 122–128. URL : http://www.economyandsociety.in.ua/journal/18_ukr/18.pdf (accessed: 07.08.2023).

2. Demyanishin V. (2015). The budget deficit and its impact on the crisis situation in Ukraine. *Visn. Ternopil state economy university.* Vol. 5. P. 120–123.

3. Colin, C. & Brys, B. (2019). Population ageing and sub-central governments: long-term fiscal challenges. *OECD Working Papers on Fiscal Federalism.* № 30. URL : https://ideas.repec.org/p/oec/ctpaab/30-en.html (accessed: 07.08.2023).

4. Goals of government debt reduction in European Union and in Ukraine / Oleshko A., Kasych A., Pokataieva O., Trokhymets O., Kantsur I. *Espacios.* 2020. Vol. 41 (8). URL : http://www.revistaespacios.com/a20v41n08/ a20v41n08p12.pdf (accessed: 07.08.2023).

5. Government finance statistics. Eurostat Statistical books. URL : http://epp.eurostat.ec.europa.eu (accessed: 07.08.2023).

6. Zveruk L. A. & Bilyk O. H. (2017). Budget security as an important priority for the development of the budget system of Ukraine. *Interscience.* Vol. 2. P. 35–39.

7. On the State Budget of Ukraine : Law of Ukraine / Official web portal Ministry of Finance of Ukraine. URL : http://www.minfin.gov.ua (accessed: 18.07.2023).

8. Text publications about the budget deficit of Ukraine / Official web portal Verkhovna Rada of Ukraine. URL : http://rada.gov.ua (accessed: 07.08.2023).

9. Strategy for reforming the state finance management system for 2022–2025 : approval. by order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated 12.29.2021 No. 1805-p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-2021-%D1%80#Text (accessed: 18.07.2023).

10. Association Agreement between Ukraine and the EU / Official site. European integration portal. URL : https://eu-ua.org/ohliad-uhody-pro-asotsiatsiiu (accessed: 07.08.2023).

11. Antonov M. S. Management of the debt sustainability of the state : diss. ... candidate. economy Sci. ; 08.00.08 – Money, finance and credit. Sumy : Sumy State University, 2017. 282 p. URL : https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/55586/1/diss_Antonov.pdf (accessed: 07.08.2023).

УДК 336.1; 347.7
JEL F 52, L 51, O 17
DOI 10.33244/2617-5940.2.2023.139-161

О. Гордей,
д-р екон. наук, професор,
професор кафедри публічних фінансів,
e-mail: ohordei@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-6938-0548;
О. Новицька,
канд. екон. наук,
доцент кафедри публічних фінансів,
Державний податковий університет
e-mail: elena.novickaja@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-6451-7808;
Ю. Курманчук,
здобувач другого рівня вищої освіти
Інституту післядипломної освіти,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
e-mail: kurmanchuk_yulya@ukr.net
ORCID ID 0009-0002-8740-8393;
Д. Ульянчик,
здобувач першого рівня вищої освіти,
Державний податковий університет
e-mail: keeeep96@gmail.com
ORCID ID 0009-0001-4987-3406

АНТИЛЕГАЛІЗАЦІЙНИЙ ФІНАНСОВИЙ МОНІТОРИНГ ЩОДО КОРУПЦІЙНИХ ДІЙ В УКРАЇНІ

Актуальність проблеми зміцнення економічної безпеки України у воєнний період шляхом проведення антилегалізаційних заходів фінансового моніторингу щодо антикорупційних дій полягає в тому, що вони є ефективним інструментом боротьби з корупцією, оскільки дозволяють виявляти та припиняти незаконні фінансові операції.

Війна в Україні призвела до значних економічних втрат. Країна зазнала руйнувань інфраструктури, втрати робочих місць, зростання інфляції та зниження ВВП. В умовах воєнного стану економіка України більш ніж удвічі вразливіша до корупції та інших економічних злочинів. Корупція є серйозною загрозою для економічної безпеки України. Вона

спричиняє розкрадання державних коштів, зниження ефективності економіки та погіршення добробуту населення, а також може призвести до дестабілізації політичної ситуації в країні.

Заходи щодо зміцнення економічної безпеки України у воєнний період є важливим завданням для держави. Вони дозволять захистити національні економічні інтереси та сприяти відновленню економіки України після війни.

У статті висвітлено наявну систему органів та рівнів фінансового моніторингу, а також нормативно-правову базу, що його регулює; розкрито існуючі схеми легалізації доходів, отриманих від корупційної діяльності та на основі проведеного дослідження сформульовано практичні рекомендації задля зменшення рівня корупції в Україні.

Ключові слова: *економічна безпека, фінансові операції, відмивання коштів, легалізація доходів, корупція, незаконне збагачення, зловживання службовим становищем, антилегалізаційний фінансовий моніторинг, держфінмоніторинг, підрозділ фінансової розвідки.*

O. Hordei,
Dr. Econ. of Sciences, Professor,
Professor of the Department
of Public Finance
e-mail: ohordei@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-6938-0548;
O. Novytska,
PhD, associate professor of the
Department of Public Finance,
State Tax University
e-mail: elena.novickaja@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-6451-7808;
Yu. Kurmanchuk,
applicant for higher education of the
second level,
Institute Of Continuing Education Taras
Shevchenko National University of Kyiv
e-mail: kurmanchuk_yulya@ukr.net
ORCID ID 0009-0002-8740-8393;
D. Ulianchyk,
applicant for higher education
of the first level,
State Tax University
e-mail: keeeep96@gmail.com
ORCID ID 0009-0001-4987-3406

ANTI-LEGALIZATION FINANCIAL MONITORING REGARDING CORRUPTION IN UKRAINE

The urgency of the problem strengthening economic security of Ukraine during the war period by conducting anti-legalization measures of financial monitoring regarding anti-corruption actions is that they are an effective tool to combat corruption because they allow detect and suppress illegal financial transactions.

The war in Ukraine led to significant economic losses. The country has suffered infrastructure destruction, job losses, rising inflation and decreasing in gross domestic product. Under martial law, Ukraine's economy is more than twice as vulnerable to corruption and others economic crimes. Corruption is a serious threat to Ukraine's economic security. It leads to theft of public funds, reduced efficiency of the economy and deterioration of the welfare of the population, and can also lead to destabilization of the political situation.

Measures to strengthen the economic security of Ukraine during the war period are an important task for state. They will protect national economic interests and contribute to economic recovery.

The article highlights the existing system of bodies and levels of financial monitoring, as well as the regulatory framework governing it; reveals the existing schemes of legalization of income received from corrupt activities and on the basis of the conducted research practical recommendations for reducing the level of corruption in Ukraine.

Keywords: *economic security; financial transactions; money laundering; legalization of income; corruption; illegal enrichment; abuse of office; anti-legalization financial monitoring; SFMS; financial intelligence unit.*

Вступ. Однією із ключових проблем функціонування економічної системи України у воєнний період є побудова цілісної системи фінансового моніторингу, яка б дозволила провадити ефективний контроль та протидію щодо здійснення операцій, направлених на легалізацію доходів, отриманих

злочинним шляхом. Це питання є важливим у контексті формування прозорої політики використання міжнародної фінансової допомоги, що надається Україні для підтримання фінансової стійкості та безпеки під час боротьби з військовою агресією рф. Також вона має безпосередній вплив на створення умов для сприятливого соціально-економічного розвитку держави, системи соціального забезпечення населення та економічної системи загалом.

Основна сутність та структура системи фінансового моніторингу в Україні регулюється нормативно-правовими актами, зокрема основними із них є: Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [1], Закон України «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму» [2], постанова КМУ «Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України» [3], розпорядження КМУ «Про затвердження Основних напрямів розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення в Україні на період до 2023 року та плану заходів щодо їх реалізації» [4] та ін.

Для реалізації Державної політики у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення в Україні створена Державна служба фінансового моніторингу (Держфінмоніторинг) [5]. Її діяльність спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через міністра фінансів України, а ключова роль полягає у відпрацюванні отриманих повідомлень про підозрілі фінансові операції і у разі наявності підозр щодо відмивання коштів чи фінансування тероризму передає узагальнену інформацію правоохоронним і розвідувальним органам України.

Також Держфінмоніторинг є органом, уповноваженим Україною на виконання функцій підрозділу фінансової розвідки (ПФР, Financial Intelligence Unit, FIU). Основною функцією ПФР є отримання, аналіз і передача повідомлень про підозри, виявлені і подані приватним сектором. Отже, підрозділ функціонує як посередник між приватними особами, які підпадають під зобов'язання щодо запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ПВК / ФТ), і правоохоронними органами. Додаткова цінність ПФР полягає в аналізі широкого спектру фінансової інформації, яку він має у своєму розпорядженні і яку використовує для кращої оцінки одержаної інформації про підозри.

Фінансовий моніторинг в Україні поділяється на декілька рівнів залежно від суб'єктів, що його проводять. Існує первинний та державний фінансовий моніторинг [6].

Державний фінансовий моніторинг є результатом діяльності уповноважених органів загальнодержавного значення, а саме: Державна служба фінансового моніторингу, Національний банк України, Міністерство юстиції України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство цифрової трансформації України. Проте покладання місії виключно на ці структури щодо абсолютного подолання злочинності у сфері фінансів є нерезультативним. Саме тому виник інший рівень фінансового моніторингу – первинний. Його рушійною силою виступають фінансово-кредитні установи та спеціально визначені суб'єкти первинного фінансового моніторингу. Саме вони подають інформацію для проведення аналізу до Держфінмоніторингу та подальшого ухвалення рішень.

Літературний огляд. Питання антилегалізаційного фінансового моніторингу та боротьби з легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, було неодноразово розглянуто зарубіжними дослідниками: R. Baker, J. Boorman, B. Brent, T. Sobh та вітчизняними

науковцями, зокрема його розглядали такі вчені: О. Глущенко, І. Семеген, М. Уткіна, А. Хмелюк, Ж. Андрійченко, О. Гендзюк, О. Кузьменко, А. Бойко, Г. Яровенко та Т. Доценко.

Методи дослідження. Під час дослідження процесу антилегалізаційного фінансового моніторингу щодо корупційних дій в Україні використовувалися емпіричний (для опису антилегалізаційного процесу), теоретичний (для аналізу фінансового моніторингу) та системний (під час вивчення антикорупційної системи) методи дослідження.

Метою статті є дослідження антилегалізаційного фінансового моніторингу щодо корупційних дій та перспектив його удосконалення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Сучасна світова тенденція появи нових електронних платіжних інструментів збільшує шанси проведення злочинцями незаконних операцій і створює передумови до набуття ними майстерності у цьому питанні. Отже, варіативність шляхів відмивання незаконно отриманих коштів стає більшою. Активно зростає кількість злочинних операцій, пов’язаних із приховуванням доходів, отриманих від корупційних схем. На нашу думку, якщо раніше для проведення таких операцій використовувалися здебільшого банківські установи, то тепер, як бачимо з практики, відбувається нова хвиля розвитку з використанням системи віртуальних грошей.

Легалізація доходів, що були отримані злочинним шляхом, здійснює руйнівний вплив на будь-яку економічну систему. Водночас економічна безпека кожної з країн світу чутлива до негативних наслідків від такої діяльності. З огляду на те, що економічна безпека є складовою національної безпеки, вона перебуває у тісному взаємозв’язку з усіма економічними процесами всередині держави та впливає на те, що відбувається у суспільстві [7].

Так, відповідно до статті 5 Закону України «ПВК/ФТ» [1], до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належать будь-які дії, пов’язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з доходами,

одержаними злочинним шляхом, а також вчиненням дій, спрямованих на приховання чи маскування незаконного походження таких доходів, чи володіння ними, прав на такі доходи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням доходів, одержаних злочинним шляхом.

Злочини у сфері легалізації коштів, отриманих від незаконної діяльності, вчиняються не суто для використання їх у подальшому і отримання прибутку від економічної діяльності, провадженої на їх основі. Метою може бути власне збагачення або, що є найбільш пагубним для національної безпеки країни, фінансування тероризму або сепаратистських рухів, незаконного обігу зброї, психотропних та наркотичних речовин, організації вбивств на замовлення тощо.

Важливо зауважити, що починаючи з 2014 року Україна перебувала у стані терористичної загрози та загрози сепаратизму, що переросла у повномасштабне вторгнення рф. А використання фінансової системи з метою інтеграції та переадресування фінансових потоків, що спрямовувалися на підтримку такої підривної для національних інтересів діяльності, є неабияким викликом для держави.

Тенденції економічної злочинності в Україні характеризуються постійним удосконаленням схем відмивання коштів. Зокрема, існують масштабні зловживання з бюджетними коштами, виведення капіталів у іноземні юрисдикції, діяльністю конвертаційних центрів, шахрайства, уникнення від сплати податків та зборів, приховування реальних власників проєктів інвестування, що інвестують у найбільш прибуткові і значущі галузі економіки. Також зростання тіньової економіки та сприяння фактам неофіційного працевлаштування чоловічої частини населення України, що спричинено мобілізаційними заходами територіальних центрів комплектування, зменшують податкові надходження до бюджету. Виявлення та притягнення до відповідальності за використання схем відмивання доходів є прерогативою суб’єктів фінансового моніторингу та правоохоронних органів, що займаються розслідуванням економічних злочинів.

Результати дослідження наявних в Україні шляхів відмивання доходів, отриманих від корупційних дій, висвітлює Державна служба фінансового моніторингу. Вона у співпраці з іншими контролюючими органами та фінансовими установами вперше опублікувала такі дослідження 2018 року і щорічно проводила актуалізацію інформації. Проте після повномасштабного вторгнення рф інформація не оновлювалась і останнє дослідження було проведено 2021 року. Його результати було опубліковано на офіційному вебсайті Держфінмоніторингу та включали у себе опис практичного досвіду усіх суб'єктів фінансового моніторингу і основних схем легалізації доходів, отриманих від корупційної діяльності, які вдалося викрити контролюючим органам.

Отже, Державною службою фінансового моніторингу України у період 2014–2021 рр. було отримано майже 48 млн повідомлень від суб'єктів первинного фінансового моніторингу про підозрілі фінансові операції. Динаміку зміни кількості отриманих Державною службою фінансового моніторингу України повідомлень від суб'єктів господарювання наведено на рис. 1.

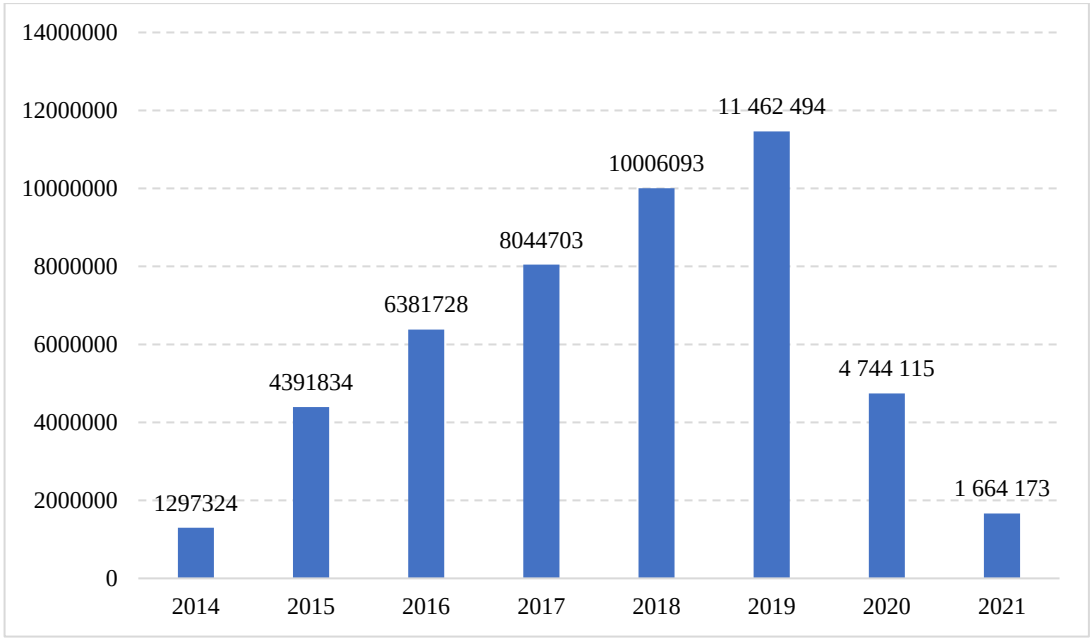

Рисунок 1 – Динаміка кількості повідомлень від суб'єктів первинного фінансового моніторингу до Державної служби фінансового моніторингу щодо підозрілих фінансових операцій за 2014–2021 рр.

Джерело: побудовано за звітними даними Держфінмоніторингу 2018–2021 рр. [8; 9; 10; 11].

За даними [11], понад половину таких випадків було проведено з ознакою «Інші ознаки». Аналіз цих повідомлень свідчить, що суб'єкти господарювання, які мають ознаки фіктивності, носять транзитний характер із остаточною метою перетворення в готівку. Ще однією значною часткою стали операції з конвертації безготівкових коштів у готівку та фінансові операції з невідповідністю профілю клієнта.

Також варто брати до уваги факт, що нині величезна частка схем із легалізації носить транснаціональний характер і не обмежується адміністративними кордонами однієї країни. І тут важливим превентивним заходом для виникнення таких операцій постає необхідність створення міцної міжнародної співпраці у сфері фінансового моніторингу. Послідовна і взаємовигідна співпраця контролюючих органів різних країн може слугувати фундаментом для забезпечення їх фінансової стабільності. Проте наразі існують виклики, через які ця співпраця не дає максимального рівня результативності. По-перше, відсутність унітарної системи фінансового моніторингу, якою б користувалися усі країни. Наразі кожна окрема держава має свої внутрішні системи, методи й інструменти виявлення, збору та аналізу операцій, що є підозрілими з огляду законності. По-друге, стрімкий технологічний розвиток. Блокчейн та криптовалюти, що виникли і нині широко входять в обіг на міжнародному рівні, дають змогу не розкривати джерела отримання коштів і водночас приховано фінансувати такими коштами терористичні організації чи злочинні угрупування. По-третє, окремі політичні та геополітичні фактори також можуть бути стримуючими у результативній співпраці [12].

Ситуація з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом (зокрема від корупційної діяльності), невпинно впливає на економіку країни, зокрема і наша держава не є виключенням. Згідно з існуючими міжнародними дослідженнями у сфері антикорупційної політики негативний вплив від корупційних дій здійснюється на усі рівні економіки країни. Зокрема, відбувається скорочення податкових надходжень, скорочуються обсяги приватних інвестицій, зменшується інвестиційна привабливість держави та,

крім усього вищезазначеного, здійснюється деструктивний вплив на розвиток державної інфраструктури [13]. Тому протидія корупції є одним із найпоширеніших соціальних викликів сьогодення, вирішення якого можливе через створення системи, яка б здійснювала превентивний вплив, виявляла, викривала корупційні діяння та реалізовувала принцип невідворотності настання відповідальності за вчинення такої діяльності. Зокрема, складові, що відповідають за попередження та виявлення доходів, отриманих від корупції, є фундаментальними для результативності успішного антикорупційного режиму. У разі досягнення цілей цими складовими можливе відновлення довіри суспільства до державних інституцій та зміцнення економіки.

Як уже було зазначено раніше, корупція у будь-якому прояві завдає неабиякої шкоди державі. Проте одна із найбільш небезпечних її форм – корупція, яка базується на злитті злочинних елементів із державними структурами. У результаті цього владна діяльність здійснюється не з метою покращення функціонування держави та поліпшення соціально-економічного клімату, а з метою збагачення окремих осіб. Досягається останнє шляхом зловживання службовими функціями задля отримання власної вигоди.

Корумповані зв’язки чиновництва є одним із проявів кримінального бізнесу [14]. Загалом корупція проникає у все більшу кількість життєво-важливих сфер суспільної діяльності. Не припиняється цей процес і у воєнний період, коли здійснюються спроби встановити контроль над ключовими галузями економіки, розподілом грошових ресурсів, великими промисловими групами чи окремими масштабними підприємствами. Ще одним проявом цього можна вважати лобіювання інтересів окремих суб’єктів у законодавчих органах чи органах територіальних громад.

Перелік основних способів відмивання доходів, отриманих від корупційної діяльності, наведені у таблиці 1. Протидія корупції на сьогодні є одним із ключових невирішених завдань в Україні. По-перше, цього вимагають обставини функціонування держави в умовах воєнного стану. Усі грошові ресурси мають бути мобілізовані для підтримки обороноздатності

країни та її стійкості в умовах економічної кризи, що виникла як результат збройного вторгнення рф. По-друге, корупція підриває міжнародний імідж України. І з огляду на те, що наразі держава функціонує завдяки величезній частці надходжень з інших країн, корупційні скандали та наявність схем із легалізації доходів, отриманих від такої діяльності, здатні зменшити прихильність союзників і їх бажання допомагати.

Таблиця 1 – Основні способи відмивання коштів, отриманих від корупційної діяльності

№ з/п	Приклади схем легалізації коштів
1.	Відмивання доходів посадовою особою державного підприємства
2.	Відмивання доходів членами сім'ї національного публічного діяча шляхом інвестування у дороговартісне майно
3.	Відмивання коштів членами сім'ї національного публічного діяча шляхом формування статутного капіталу
4.	Відмивання коштів членом сім'ї експосадової особи шляхом придбання майнових прав
5.	Відмивання доходів, отриманих від розкрадання бюджетних коштів із використанням підприємств з ознаками фіктивності та прихованого обготівковування
6.	Відмивання доходів, отриманих від привласнення коштів комунального підприємства через підконтрольні підприємства
7.	Відмивання доходів від привласнення коштів державних установ
8.	Відмивання доходів, отриманих від розкрадання державних коштів через фіктивні підприємства
9.	Відмивання доходів від привласнення бюджетних коштів шляхом завищення вартості укладеного державного контракту
10.	Відмивання коштів, отриманих від нецільового використання коштів комунального підприємства

Джерело: [15].

Підвищення рівня корупції фактично супроводжує період впровадження системних трансформацій у державі. Однак корупція під час війни має найбільші негативні наслідки, оскільки вона загрожує національній безпеці та конституційному ладу країни.

Як уже було сказано раніше, відмивання корупційних грошей може носити трансграничний характер, тобто, брати початок в одній країні та закінчуватися – в іншій. Це означає, що походження корупційних коштів і їх подальша легалізація може бути як із внутрішніх, так і з зовнішніх джерел [16].

Найпоширенішими прикладами корупційних злочинів є зловживання службовим становищем, хабарництво, розкрадання бюджетних коштів або службове підроблення. Вразливою до цих чинників залишається сфера державних закупівель, основними проявами корупції у якій на практиці є хабарництво за перемогу у тендерах, розкрадання посадовцями бюджетних коштів шляхом акцептування фіктивних договорів або надання переваги афілійованим особам через необ'єктивне відхилення конкурентних заявок від інших постачальників.

Так, за даними Рахункової палати України [17], у 2022 році виявлено порушень і недоліків під час управління публічними фінансами на загальну суму 58,6 млрд грн, що становить 3,9 % видаткової частини державного бюджету країни (рис. 2).

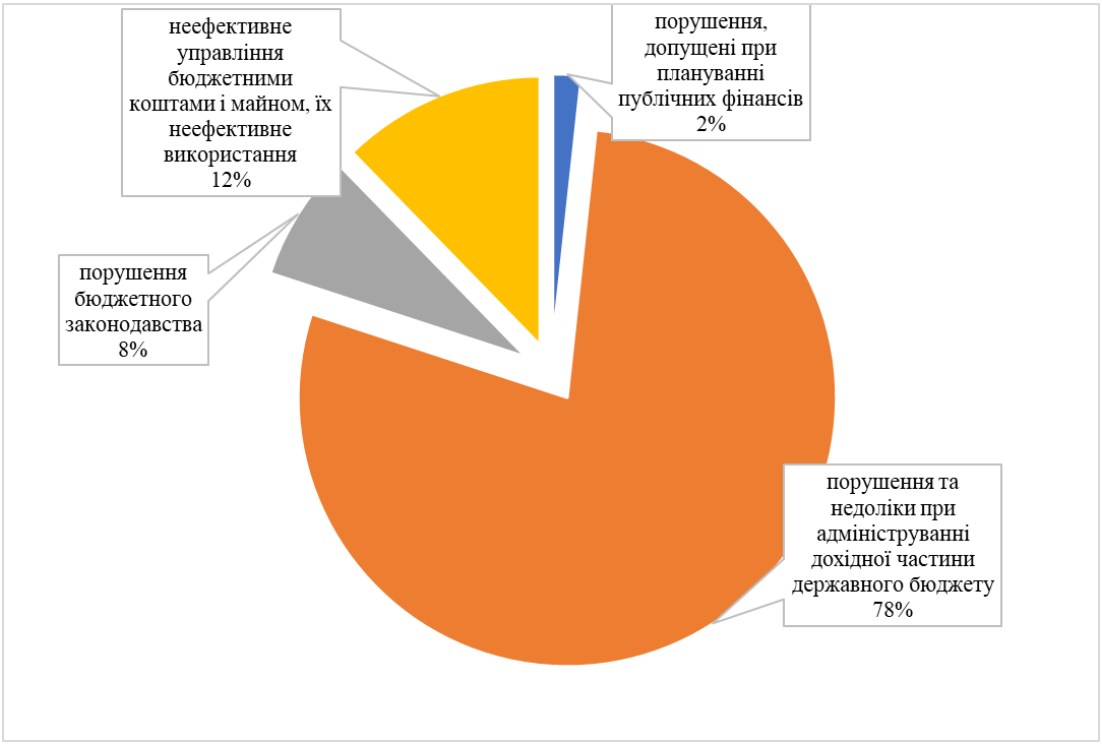

Рисунок 2 – Структура виявлених порушень і недоліків під час управління публічними фінансами у 2022 році, млрд грн

Джерело [17].

Значна частина порушень припадає саме на адміністрування дохідної частини державного бюджету, неефективне управління і використання бюджетних коштів. Це свідчить про наявність корупційної складової.

Таблиця 2 – Структура порушень, виявлених Рахунковою палатою України у процесі контролю за надходженням коштів до Державного бюджету України та їх використанням, 2022 рік

Показник	млн грн	%
Структура порушень та недоліків при адмініструванні дохідної частини державного бюджету за видами порушень	*45857,5*	*100*
несвоєчасне та не в повному обсязі перерахування до бюджету коштів (обов'язкових платежів)	37301,9	81,3
неналежний контроль органів виконавчої влади за своєчасністю, достовірністю, повнотою нарахування податків і зборів (обов'язкових платежів)	6951,4	15,2
недосконаліть законодавства, що дає можливість господарюючим суб'єктам застосовувати схеми мінімізації платежів до бюджету	928,8	2
незастосування штрафних санкцій та пені	626,5	1,4
недоплати до бюджету за результатами фінансово-господарської діяльності об'єктів контролю	48,9	0,1
Структура порушень бюджетного та іншого законодавства за видами порушень (загальна сума 4 млрд 565,2 млн грн), у тому числі:	*4565,2*	*100*
порушення, пов'язані з неналежним веденням бухгалтерського обліку	1540,5	33,7
використання коштів державного бюджету з порушенням чинного законодавства	1181,2	25,9
порушення, допущені при управлінні та використанні державного майна	1123,6	24,6
порушення під час здійснення публічних закупівель	355,5	7,8
нецільове використання бюджетних коштів втрати (збитки) внаслідок прийняття управлінських рішень з порушенням норм законодавства	345,7	7,6
Структура неефективного управління публічними фінансами і майном, їх неефективне використання за видами порушень, зокрема:	*7171,1*	*100*
неефективне управління державними коштами	4308,1	60,1
нерезультативне використання	1336,1	18,6
непродуктивне використання	1154,2	16,1
неефективне управління державним майном	179,8	2,5
неекономне використання	170,1	2,4
втрати (збитки) бюджету внаслідок прийняття необґрунтованих управлінських рішень	22,9	0,3

Джерело [17].

Аналізуючи дані таблиці, можна зробити висновок, що в Україні процес управління бюджетними ресурсами супроводжується надзвичайно високими корупційними ризиками.

Отже, створення цілісної системи боротьби державних органів із проявами корупції та антилегалізаційні заходи щодо отриманих у такий спосіб коштів є важливим питанням для підтримання економічної стабільності України у період воєнного стану та послуг, є передумовою для розбудови ефективного розвитку держави. Міжнародна практика свідчить, що результативною може бути боротьба з корупцією, коли в її ефекті зацікавлені не лише влада, а і громадськість. Водночас сукупність дій повинно носити комплексний характер, мати чітку пріоритетність та постійно бути у центрі уваги.

Загальний рівень корупції в Україні є високим. Згідно з Індексом сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index – CPI) за 2022 рік показник нашої держави зріс на один бал і становив 33 бали зі 100 можливих, що еквівалентне 116-му місцю у світовому рейтингу CPI зі 180 можливих [18].

Загалом відбулося поліпшення позиції нашої країни у цьому рейтингу, адже цей показний найбільший в історії України за період використання нової методики обрахунку Індексу сприйняття корупції. Варіативність Індексу сприйняття корупції з моменту його дослідження в Україні наведено на рисунку 3:

Рисунок 3 – Динаміка зміни індексу сприйняття корупції України 2013–2022 рр.

Показник 2022 року є незначно, але все ж таки вищим, ніж 2021 року. З огляду на наявність викликів, пов'язаних із повномасштабним вторгненням рф на територію України, є позитивним проявом. Серед беззаперечних позитивних практичних кроків доцільно виділити ухвалення державної Антикорупційної стратегії, призначення керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП), що стало рушійною силою для активізації розслідувань щодо фактів корупції на топ-рівні.

Також позитивний ефект на поліпшення ситуації здійснило функціонування Вищого антикорупційного суду (спеціалізований суд у системі судоустрою України), який здійснює правосуддя з 05.09.2019. Його завданням є здійснення правосуддя відповідно до визначених законом засад і процедур судочинства з метою захисту особи, суспільства й держави від корупційних і пов'язаних із ними злочинів та судового контролю за досудовим розслідуванням цих злочинів, дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у кримінальному провадженні, а також вирішення питання про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави у випадках, передбачених законом, у порядку цивільного судочинства [19].

Вищий антикорупційний суд:

– здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у кримінальних провадженнях щодо злочинів, віднесених до його юрисдикції (підсудності) процесуальним законом, а також шляхом здійснення у випадках та порядку, визначених процесуальним законом, судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у таких кримінальних провадженнях, здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави в порядку цивільного судочинства, здійснює правосуддя як суд першої та апеляційної інстанцій у справах про застосування санкції, передбаченої пунктом 1-1 частини першої статті 4 Закону України «Про санкції» [20], у порядку адміністративного судочинства;

– аналізує судову статистику, вивчає й узагальнює судову практику в кримінальних та інших провадженнях, віднесених до його підсудності, інформує про результати узагальнення судової практики Верховний Суд та надає йому пропозиції до висновків щодо проєктів законодавчих актів, які стосуються організації та діяльності Вищого антикорупційного суду України, спеціальних вимог до суддів цього суду та гарантій їх діяльності, а також оприлюднює їх на своєму офіційному вебсайті.

Результати роботи Вищого антикорупційного суду України впродовж 2019–2022 рр. наведено на рис. 4.

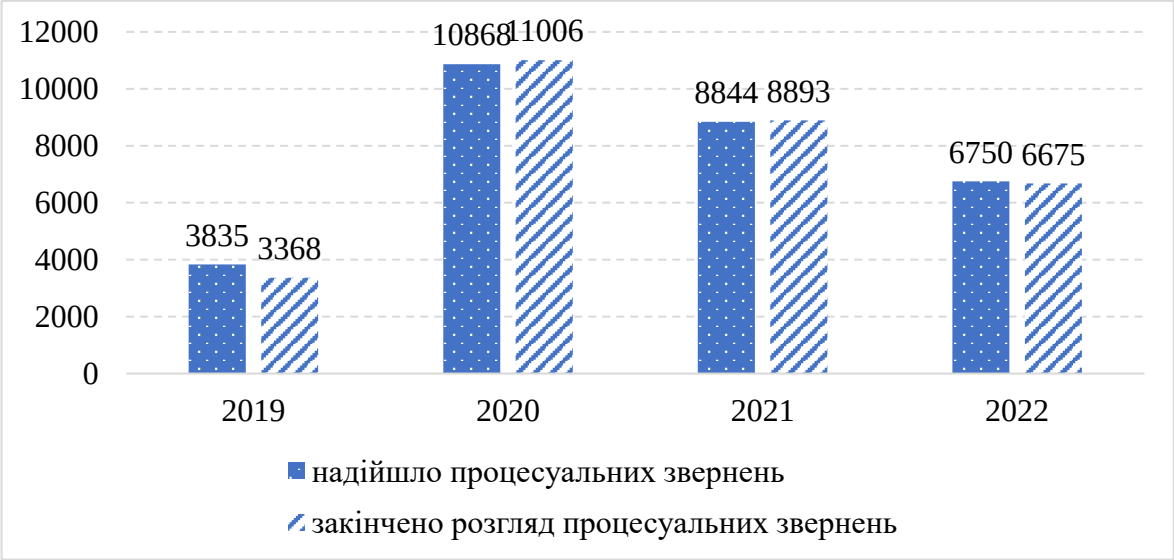

Рисунок 4 – Результати функціонування
Вищого антикорупційного суду України у 2019–2022 рр.

Джерело: [21; 22; 23; 24].

Проте об’єктивно оцінюючи ситуацію, покращення результатів могло б бути значно відчутним, а ефект від боротьби з корупцією – більш помітним.

За даними Transparency International (всесвітній рух, що працює в понад 100 країнах, щоб покласти край несправедливості корупції) [25], досягнути цього можна було б, якби конкурс з обрання керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури не затягувався, а закінчився так, як було заплановано. І коли вже було відомо ім’я переможця,

антикорупційні розслідування стартували б раніше. Також негативно вплинуло зростання термінів прийняття Антикорупційної стратегії на наступні 2 роки, що було спричинено парламентарями. Все це стало сповільнюючим фактором для впровадження чіткого плану дій щодо боротьби з корупцією.

Висновки. Для зменшення рівня корупції та одночасно збільшення лояльності населення та суб'єктів бізнесу необхідно продовжити вдосконалювати держфінмоніторинг в Україні. Практичними кроками, які могли б наблизити нашу країну до цієї мети, можуть стати:

1. Завершення конкурсів та обрання професійних кадрів до складу топ-менеджменту органів антикорупційної системи (Агентства з розшуку та менеджменту активів, Національного антикорупційного бюро, Національного агентства з питань запобігання корупції).

2. Проведення реформування конституційного правосуддя з урахуванням висновків Венеційської комісії. Тут доцільно здійснити проведення прозорого конкурсу з відбору суддів до Конституційного Суду України. Також провадити оновлення органів суддівського самоврядування для забезпечення нормального функціонування судових установ та запуску повноцінної судової реформи.

3. Відкриття даних у випадках, коли це не шкодить інтересам безпеки та оборони країни. Ця рекомендація включає в себе відновлення подання електронних декларацій і їх перевірку Національним агентством з питань запобігання корупції. Додатково доцільно відновити подання звітів політичними партіями і відновити функціонал органів, які було обмежено через війну (за виключенням тих, які не шкодять національній безпеці). Наразі президент наклав вето.

4. Використання електронної системи Prozzoro та розширення її функціоналу з перспективою у подальшому щодо проведення закупівель для відновлення України після російського повномасштабного вторгнення. Це допоможе підтримувати та забезпечувати ефективний контроль і моніторинг закупівель.

5. Посилення руху громадського контролю на кожній стадії бюджетного процесу як на державному, так і місцевому рівнях. Ефективність громадського контролю підтверджена кращими практиками територіальних громад Миколаївщини [26].

6. Діджиталізація бюджетного процесу на державному і місцевих рівнях упередить корупційні ризики, пов'язані з управління бюджетними коштами від планування та прогнозування бюджетів до їх виконання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX : станом на 30 черв. 2023 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text (дата звернення: 10.10.2023).

2. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму : Закон України від 17.11.2010 № 2698-VI. URL : https://ips.ligazakon.net/document/T102698 (дата звернення: 10.10.2023).

3. Про затвердження Положення про Державну службу фінансового моніторингу України : постанова Кабінету Міністрів України від 29 липня 2015 р. № 537.

4. Про затвердження Основних напрямів розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення в Україні на період до 2023 року та плану заходів щодо їх реалізації : постанова Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 435-р. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/495683___673126 (дата звернення: 10.10.2023).

5. Державна служба фінансового моніторингу в Україні. URL : https://fiu.gov.ua/ (дата звернення: 10.10.2023).

6. Академія фінансового моніторингу / Державна служба фінансового моніторингу України. URL : https://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2018/01/03-2018_acad_present.pdf (дата звернення: 11.10.2023).

7. Глущенко О. Антилегалізаційний фінансовий моніторинг: ризик-орієнтований підхід : монографія. Київ : УБС НБУ, 2014. 386 с.

8. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2018 рік. URL : https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/zvit_2018_ukr.pdf (дата звернення: 15.10.2023).

9. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2019 рік. URL : http://surl.li/bjyxl (дата звернення: 15.10.2023).

10. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2020 рік. URL : https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/PublicZvit2020.pdf (дата звернення: 15.10.2023).

11. Звіт Державної служби фінансового моніторингу України за 2021 рік. URL : https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit2021ukr.pdf (дата звернення: 15.10.2023).

12. Уткіна М. С. Виклики та перспективи міжнародної співпраці у сфері здійснення фінансового моніторингу. *Аналітично-порівняльне правознавство* : електронне наукове видання. 2023. С. 255–259. URL : http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/282171/276340 (дата звернення: 11.10.2023).

13. Галіцин В. К. Моделі та технології систем моніторингу в економіці : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.03.02. Київ, 2001. 30 с.

14. Смагло О. Аналітична діяльність фінансового моніторингу щодо корупційних дій. *Економіка та суспільство.* 2022. № 38. URL : https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-35 (дата звернення: 11.10.2023).

15. Актуальні методи, способи, інструменти легалізації (відмивання) злочинних доходів та фінансування тероризму (сепаратизму). Типологічне дослідження / Державна служба фінансового моніторингу України. URL : https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20of%20the%20SFMS/UKR_Typology_2021_26_05.pdf (дата звернення: 11.10.2023).

16. Балануца О. Особливості формування системи фінансового моніторингу в Україні. *Інвестиції: практика та досвід.* 2011. № 6. С. 38–40.

17. Звіт Рахункової палати за 2022 рік. URL : http://rp.gov.ua/Activity/Reports/?id=1530 (дата звернення: 15.10.2023).

18. Індекс сприйняття корупції. *Transparency International*. URL : https://cpi.ti-ukraine.org/#/ (дата звернення: 11.10.2023).

19. Судова влада України. URL : https://hcac.court.gov.ua/hcac/info_sud/competence/ (дата звернення: 16.10.2023).

20. Про санкції : Закон України від 14 серпня 2014 року № 1644-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text (дата звернення: 10.10.2023).

21. Аналіз здійснення правосуддя Вищим антикорупційним судом у 2019 році (як судом першої інстанції). URL : https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/statistics/analysis_justice_2019.pdf (дата звернення: 15.10.2023).

22. Аналіз здійснення правосуддя Вищим антикорупційним судом у 2020 році (як судом першої інстанції). URL : https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/analyses/justice_2020.pdf (дата звернення: 15.10.2023).

23. Аналіз здійснення правосуддя Вищим антикорупційним судом у 2021 році (як судом першої інстанції). URL : https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/analyses/justice_2021.pdf (дата звернення: 15.10.2023).

24. Аналіз здійснення правосуддя Вищим антикорупційним судом у 2022 році (як судом першої інстанції). URL : https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/analyses/justice_2022.pdf (дата звернення: 15.10.2023).

25. Transparency International. URL : https://www.transparency.org/en (дата звернення: 15.10.2023).

26. Державний і громадський контроль у бюджетній сфері: синергія поєднання. URL : https://samoorg.com.ua/blog/2020/12/03/derzhavnyj-i-gromadskyj-kontrol-u-byudzhetnij-sferi-synergiya-poyednannya/ (дата звернення: 15.10.2023).

REFERENCES

1. On Prevention and Counteraction to Legalisation (Laundering) of Proceeds of Crime, Financing of Terrorism and Financing of Proliferation of Weapons of Mass Destruction : Law of Ukraine 06.12.2019 No. 361-IX : as of 30 June. 2023 p. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text (accessed: 10.10.2023).

2. On Ratification of the Council of Europe Convention on Laundering, Search, Seizure and Confiscation of the Proceeds from Crime and on the Financing of Terrorism: Law of Ukraine 17.11.2010 No. 2698-VI. URL : https://ips.ligazakon.net/document/T102698 (accessed: 10.10.2023).

3. On Approval of the Regulation on the State Financial Monitoring Service of Ukraine : Resolution Cabinet of Ministers of Ukraine of 29 July 2015 No. 537.

4. On approval of the Main Directions for the Development of the System for Prevention and Counteraction to Legalisation (Laundering) of Proceeds of Crime, Terrorist Financing and Financing of the Proliferation of Weapons of Mass Destruction in Ukraine for the period up to 2023 and the Action Plan for their implementation : Resolution The Cabinet of Ministers of Ukraine of 12 May 2021 No. 435-r. URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/495683___673126 (accessed: 10.10.2023).

5. State Financial Monitoring Service in Ukraine. URL : https://fiu.gov.ua/ (accessed: 10.10.2023).

6. Academy of Financial Monitoring. State Financial Monitoring Service of Ukraine. URL : https://finmonitoring.in.ua/wp-content/uploads/2018/01/03-2018_acad_present.pdf (accessed: 11.10.2023).

7. Glushchenko O. Anti-legalisation financial monitoring: risk-oriented approach: monograph. Kyiv : UBS NBU, 2014. 386 p.

8. Report of the State Financial Monitoring Service of Ukraine for 2018. URL : https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/books/zvit_2018_ukr.pdf (accessed: 15.10.2023).

9. Report of the State Financial Monitoring Service of Ukraine for 2019. URL : http://surl.li/bjyxl (accessed: 15.10.2023).

10. Report of the State Financial Monitoring Service of Ukraine for 2020 URL : https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/PublicZvit2020.pdf (accessed: 15.10.2023).

11. Report of the State Financial Monitoring Service of Ukraine for 2021. URL : https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/0350/zvity/zvit2021ukr.pdf (accessed: 15.10.2023).

12. Utkina M. S. Challenges and prospects of international cooperation in the field of financial monitoring. *Analytical and Comparative Jurisprudence* : electronic scientific publication. 2023. С. 255–259. URL : http://journal-app. uzhnu.edu.ua/article/view/282171/276340 (accessed: 11.10.2023).

13. Galitsyn V. K. Models and technologies of monitoring systems in the economy : PhD thesis ... Candidate of Econ. Sciences : 08.03.02. Kyiv, 2001. 30 p.

14. Smahlo O. Analytical activity of financial monitoring in relation to corruption. *Economy and society.* 2022. № 38. URL : https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-35 (accessed: 11.10.2023).

15. Current methods, techniques, tools for legalisation (laundering) of criminal proceeds and financing of terrorism (separatism). A typological study by the State Financial Monitoring Service of Ukraine. URL : https://fiu.gov.ua/assets/userfiles/200/Typologies%20of%20the%20SFMS/UKR_Typology_2021_26_05.pdf (accessed: 11.10.2023).

16. Balanutsa O. Features of the formation of the financial monitoring system in Ukraine. *Investments: practice and experience.* 2011. № 6. Pp. 38–40.

17. Report of the Accounting Chamber for 2022. URL : http://rp.gov.ua/ Activity/Reports/?id=1530 (accessed: 15.10.2023).

18. Corruption Perceptions Index. *Transparency International.* URL : https://cpi.ti-ukraine.org/#/ (accessed: 11.10.2023).

19. Judiciary of Ukraine. URL : https://hcac.court.gov.ua/hcac/info_sud/ competence/ (accessed: 16.10.2023).

20. On sanctions : Law of Ukraine of 14 August 2014 No. 1644-VII. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644-18#Text (accessed: 10.10.2023).

21. Analysis of the Administration of Justice by the High Anti-Corruption Court in 2019 (as a court of first instance). URL : https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/VAKS/statistics/analysis_justice_2019.pdf (accessed: 15.10.2023).

22. Analysis of the Administration of Justice by the High Anti-Corruption Court in 2020 (as a court of first instance). URL : https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/analyses/justice_2020.pdf (accessed: 15.10.2023).

23. Analysis of the Administration of Justice by the High Anti-Corruption Court in 2021 (as a court of first instance). URL : https://hcac.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/analyses/justice_2021.pdf (accessed: 15.10.2023).

24. Analysis of the Administration of Justice by the High Anti-Corruption Court in 2022 (as a court of first instance). URL : https://court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/hcac/statistics/analyses/justice_2022.pdf (accessed: 15.10.2023).

25. Transparency International. URL : https://www.transparency.org/en (accessed: 15.10.2023).

26. State and public control in the budget sphere: synergy of combination. URL : https://samoorg.com.ua/blog/2020/12/03/derzhavnyj-i-gromadskyj-kontrol-u-byudzhetnij-sferi-synergiya-poyednannya/ (accessed: 15.10.2023).